

västergötlands museum

RAPPORT

2008:11

Marjarps industriområde

Friggeråker socken, Falköpings kommun
Västergötland

Särskild utredning 2007

TONY AXELSSON
ANDERS BERGLUND
ANDREAS ÅHMAN

Innehållsförteckning

Inledning och bakgrund	1
Utredningen	4
Område A	4
Område B	5
Resultat	5
Område 1 - Raä nr 102	6
Område 2 - Raä nr 106	6
Område 3 - Raä nr 98	6
Område 4 - Raä nr 116	7
Område 5 - Raä nr 113	7
Område 6 - Raä nr 112	8
Område 7 - Raä nr 111	9
Område 8 - Raä nr 110	10
Område 9 - Raä nr 109	11
Område 10 - Raä nr 104	12
Område 11 - Raä nr 108	13
Område 12 - Raä nr 115	13
Område 13 - Raä nr 114	14
Område 14 - Raä nr 85	15
Område 15 - Raä nr 86	15
Skålgropssten - Raä nr 107	15
Friggeråker Raä nr 16:1 - Stensättning, borttagen	16
Friggeråker Raä nr 18:1 - Fornlämningsliknande lämning	16
Sammanfattning	16
Litteratur	16
Tekniska och administrativa uppgifter	17
Fyndlista	18
Schaktplan 1	
Schaktplan 2	
Schaktplan 3	
Schaktplan 4	

Denna rapport har framställts i 12 exemplar. Kopior kan beställas från
Västergötlands museum, Box 253, 532 23 Skara, tel. 0511-260 00
e-post: kansliet.skaramus@vgregion.se

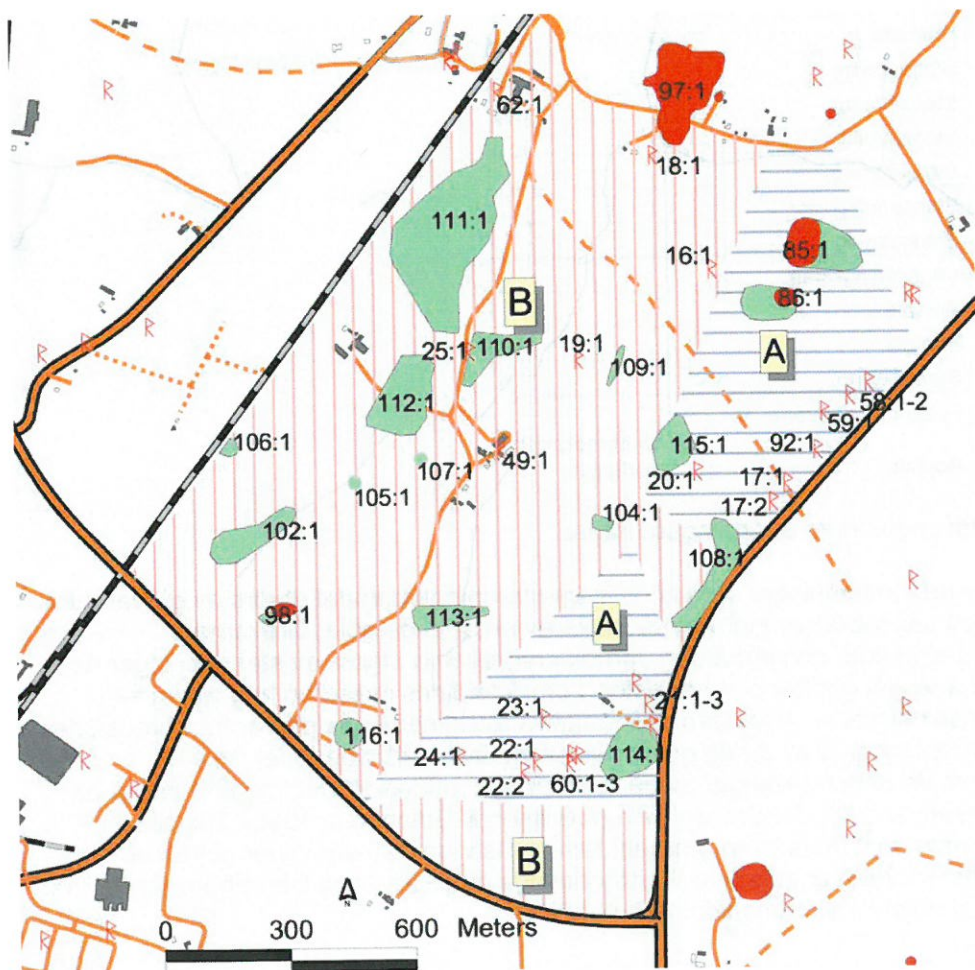

RAPPORT

Inledning och bakgrund

Falköpings kommun planerar att tillsammans med olika aktörer anlägga en "inlandshamn", vilket betyder att gods lastas om från bil till tåg som sedan går direkt till omlastning på båt i Göteborg. Länsstyrelsen har utifrån topografi och fornlämningsbild bedömt att en utredning behövs för att ta reda på om någon okänd fornlämning berörs av arbetsföretaget. Av den anledningen har Västergötlands museum utfört en särskild utredning. Utredningen har genomförts av Anders Berglund och Andreas Åhman. Leif Arvidsson har bistått med specialinventering inom vissa områden. Rapporten har färdigställts av Tony Axelsson.

Utredningsområdet ligger strax norr om Falköping och avgränsas i söder av väg 184, i väster av västra stambanan och i öster av väg 46. I norr av gränsen på området strax norr om gården Stora Backabo.

Figur 1. Utredningsområdet med fornlämningar. Nyupptäckta fornlämningar/ändrad begränsning är markerade med grönt.

Undersökningsområdet är uppdelat i två områden A och B, se figur 1. Ytan på området som skall utredas uppgår till 214 ha (2 140 000 m²). Inom och i närheten av undersökningsområdet finns ett stort antal fornlämningar från olika förhistoriska perioder.

Raä nummer	Typ	Kommentar
Friggeråker 16:1	Stensättning	Förstörd
Friggeråker 17:1	Stensättning	
Friggeråker 17:2	Stensättning	Förstörd
Friggeråker 18:1	Fornlämningsliknande lämning	
Friggeråker 19:1	Hällristning	Förstörd
Friggeråker 20:1	Stenkrets	
Friggeråker 21:1	Stensättning	
Friggeråker 21:2	Hög	
Friggeråker 21:3	Stensättning	
Friggeråker 22:1	Gånggrift	
Friggeråker 22:2	Hällkista	
Friggeråker 23:1	Gånggrift	
Friggeråker 24:1	Gånggrift	
Friggeråker 25:1	Hög	
Friggeråker 49:1	Hällkista	Förstörd
Friggeråker 58:1	Stensättning	
Friggeråker 58:2	Stensättning	
Friggeråker 59:1	Stensättning	
Friggeråker 60:1	Stensättning	
Friggeråker 60:2	Stensättning	
Friggeråker 60:3	Stensättning	
Friggeråker 62:1	Väghållningssten	
Friggeråker 85:1	Boplats	
Friggeråker 86:1	Boplats	
Friggeråker 92:1	Stensättning	
Friggeråker 97:1	Småindustriområde	
Friggeråker 98:1	Boplats	Undersökt och borttagen

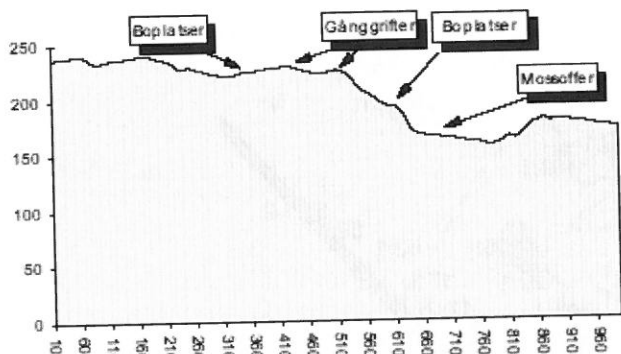
Tabell 1. Fornlämningar inom utredningsområdet.

De allra flesta av de fornlämningar som finns inom utredningsområdet utgörs av gravar men det finns också ett par boplatser inom området varav en är undersökt. Gravarna är företrädesvis från stenålder och järnålder. Järnåldersgravarna utgörs av stensättningar och stenåldergravarna av gånggrifter och hällkistor. I området finns också en hög vilken kan härröra från bronsåldern eller järnåldern. Den relativa avsaknaden av gravar från bronsålder kan sannolikt delvis förklaras av att de göms i gravarna från andra perioder. Vi vet exempelvis genom de undersökningar av gånggrifter som utförts att det inte är ovanligt att gånggrifterna återanvänds under bronsåldern (Axelsson & Strinnholm 1995). De icke undersökta boplatser som finns inom området kan antas vara från stenålder utifrån de lösfynd som gjorts. År 2000 undersökte Västergötlands museum boplatserna Friggeråker Raä nr 98 som kom att dateras till bronsålder och järnålder.

Landskapet på Falbygden är tätt vad gäller förekomsten av fornlämningar och i många fall förekommer lämningar från olika tider på samma platser. Det finns flera exempel på hur många av de neolitiska boplatserna användes redan under mesolitikum (Sjögren 2003).

Undersökningen av bronsåldersboplatsen Raä nr 98 visar att man även under järnåldern kom att använda platsen.

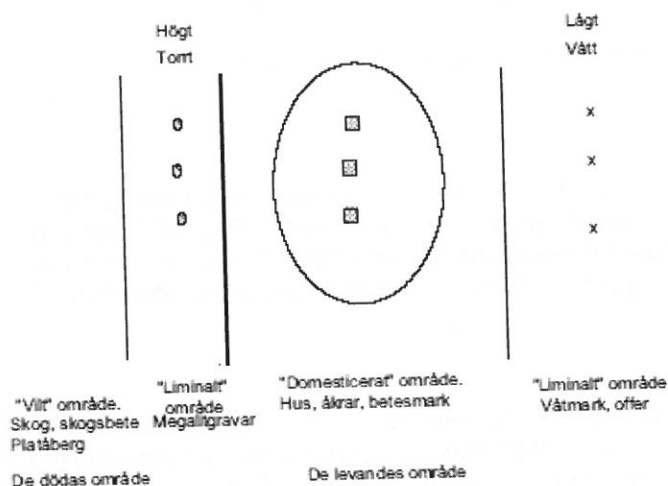
Utredningsområdet utgör ett snitt ur landskapet som är intressant ur flera synvinklar. Området innehåller rent topografiskt tre skilda zoner som går att koppla till olika aktiviteter under förhistorien. Vi vet idag från undersökningar av neolitiska lämningar i Karleby socken att boplatser, gånggrifter och offerfynd uppträder i skilda landskapsavsnitt, samtliga dessa landskapsavsnitt är representerade inom utredningsområdet.

Figur 2. Öst västlig profil genom Karleby med lägen för boplatser, mossfynd och gånggrifter, efter Sjögren (2003:320, figur 13.6)

Gånggrifterna är placerade högt i terrängen dock aldrig på den högsta punkten i omgivningen utan strax nedanför exempelvis krönlägen. Boplatserna ligger alltid avsides i förhållande till gånggrifterna vanligtvis på ett avstånd av 300-500 meter. Offerfynd påträffas i lägre partier som tidigare varit sankar eller utgjorts av öppna vattenytor.

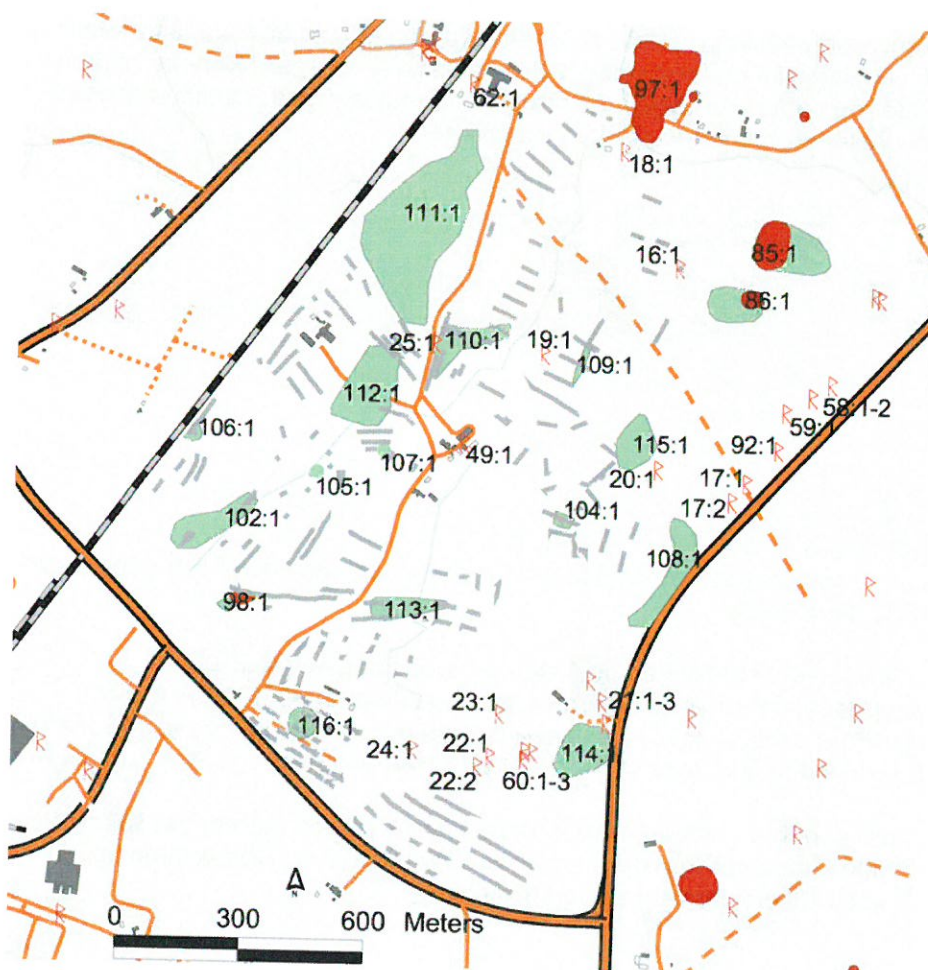
Inom utredningsområdet som har nivåer mellan 220 möh nertill ca 205 möh är det således möjligt att tidigare okända lämningar från olika typer av aktiviteter finns. Dessa lämningar som är möjliga att knyta till olika dimensioner i landskapet.

Figur 3. Ideologiska dimensioner i landskapet. (Sjögren 2003, figur 13.23)

De ideologiska dimensionerna i landskapet har varit föremål för flera olika forskningsinsatser bla Sjögren (2003) som väljer att diskutera kring domesticerade och "liminala" områden.

Även om mycket av forskningen på Falbygden fokuserat på olika neolitiska fenomen är det inte osannolikt att de iakttagelser som gjorts i stort också gäller för senare förhistoriska perioder.

Figur 4. Översikt utredningsområdet med fornlämningar och sökschakt.

Utredningen

Målsättningen med utredningen är ambitiös och är formulerad redan i kravspecifikationen; *När utredningen är klar skall alla lämningar inom området vara kända. De skall även vara bedömda avseende fornlämningsstatus.* I kravspecifikationen anges också att område A skall omfattas av en "steg 1" inventering och att område B skall omfattas av "steg 1 och steg 2" utredningar.

Område A

Steg 1 utredning medför att enklare arkiv- och kartstudier genomförs och att fältarbetet begränsas till att omfatta inventering genom ytavsökning. Inventering genom ytavsökning av plöjda åkrar är ett relativt effektivt sätt att leta efter boplatslämningar. Det är däremot nästintill omöjligt att genom inventering påträffa depå- eller offerfynd eftersom de ofta ligger på ett större djup än vad boplatserna gör och påverkas därför i mindre omfattning av plöjning. Område A utgörs emellertid inte av sådana landskapsavsnitt där offerfynd är att vänta. En ytavsökning av plöjd åker kan därför väntas ge en bra bild av förekomsten av okända lämningar inom område A.

Område B

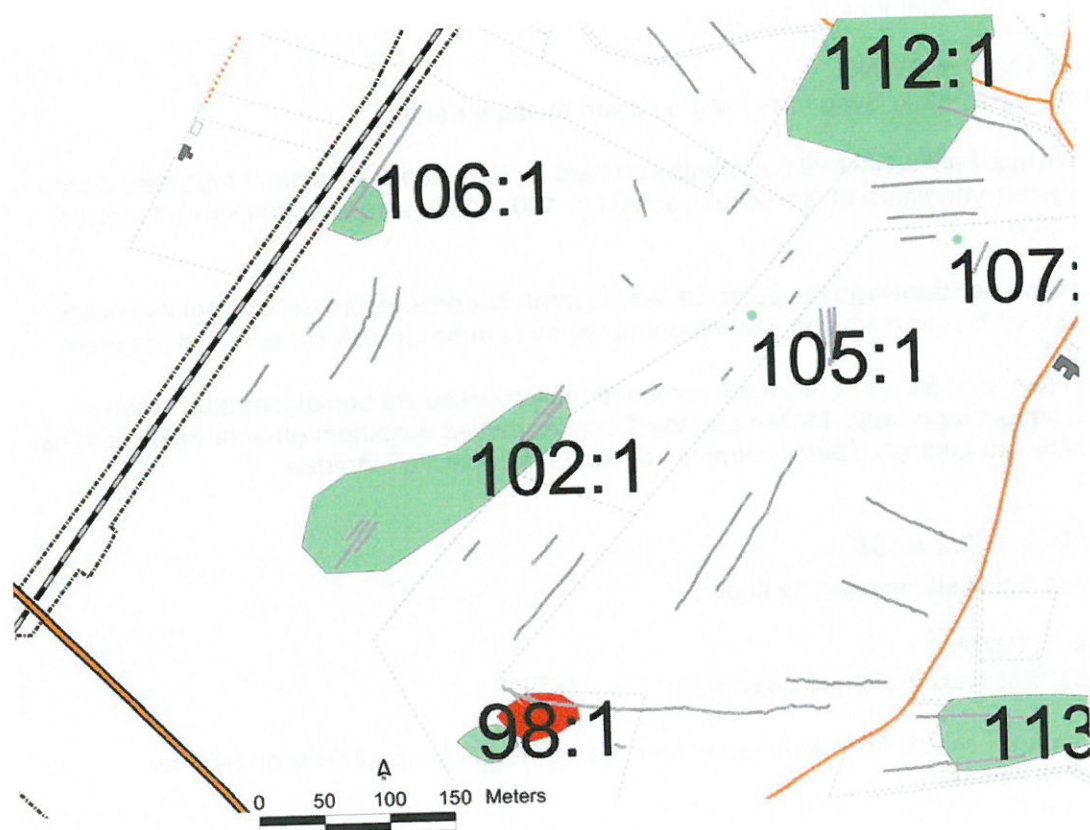
Steg 1 och 2 utredningen medför, utöver vad som kort beskrivits under område A, att inventeringen kompletteras med sökschaktsgrävning. Inom område B finns landskapsavsnitt där det är sannolikt att såväl okända boplatser som offerfynd finns. Det är därför nödvändigt att gräva sökschakt även inom de områden, företrädesvis de lägre partierna av området, där eventuellt inget påträffats genom ytavsökning.

Under utredningen har 176 schakt grävts med maskin, i ett fåtal har det framkommit förhistoriska lämningar. Ytinventering har genomförts av de åkrar som varit tillgängliga med gott resultat.

Resultat

Utredningen har resulterat i 13 nya fasta fornlämningar och en fyndplats. Dessa lämningar består av 13 områden och ett punktobjekt. Därtill har ytterligare flintmaterial påträffats invid två sedan tidigare kända boplatser, fornlämningarna Friggeråker 85 och 86. Museet bedömer därför att begränsningen för dessa platser bör utvidgas.

Västergötlands museum har under hand meddelat resultaten från utredningen till Länsstyrelsen och Falköpings kommun. De nyupptäckta lämningarna har då numrerats område 1-15. Den numreringen återkommer nedan tillsammans med de officiella Raä nr som nu tilldelats lämningarna.

Figur 5. Raä nr 102 mfl.

Område 1 – Raä nr 102

Område med boplatslämningar

Storlek: 225x70 m SV-NÖ.

Terräng: Två mindre förhöjningar omgivna av låglänt utdikad mark. Betesmark.

Beskrivning: På två mindre förhöjningar upptäcktes i sökschakten boplatslämningar av förhistorisk karaktär. I den södra delen framkom i schakt nr 106 en tydlig sotfläck och en grop. I samma schakt fanns enstaka betydligt mer diffusa mörkfärgningar som emellertid kan ha varit naturliga fläckar. I schakt 107 fanns två gropar, två förmodade stolphål och en härd av förhistorisk karaktär. I områdets norra del i schakt nr 111 upptäcktes 3 gropar och en härd av förhistorisk karaktär.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna bedöms vara del av ett boplatssområde som utgör en fast fornlämning. Lämningarna som påträffades på de mindre kullarna kan utgöra del av aktivitetsytor med närhet till tidigare våtmark. Det är därför sannolikt att lämningar även kan återfinnas inom närliggande lägre partier. Lämningarna ligger endast 165 meter nordväst om fornlämning Friggeråker 98:1 som utgörs av en undersökt boplat som innebär att det även kan finnas samband mellan dessa platser.

Område 2 – Raä nr 106

Plats med boplatslämningar, se figur 5.

Storlek: 40x35 m SV-NÖ

Terräng: Betesmark. Svag förhöjning omgiven av lägre partier.

Beskrivning: I sökschakt 99 påträffades en härd av förhistorisk karaktär. I höjd med denna härd grävdes ytterligare ett sökschakt, schakt nr 100. I detta schakt upptäcktes ett stolphål och en grop.

Antikvarisk bedömning: De upptäckta lämningarna bedöms utgöra del av boplatssområde som utgör en fast fornlämning. Lämningarna var av samma typ och karaktär som de inom område 1.

Det kan sannolikt finnas kontextuellt samband mellan dessa två boplatssområden, men de skiljs åt genom topografin. Mellan område 1 och 2 grävdes dessutom ett antal sökschakt där inga lämningar iaktogs. Därför betraktas de som två separata områden.

Område 3 – Raä nr 98

Plats med boplatslämningar, se figur 5.

Storlek: 100x75m

Terräng: Slät svagt sluttande betesmark.

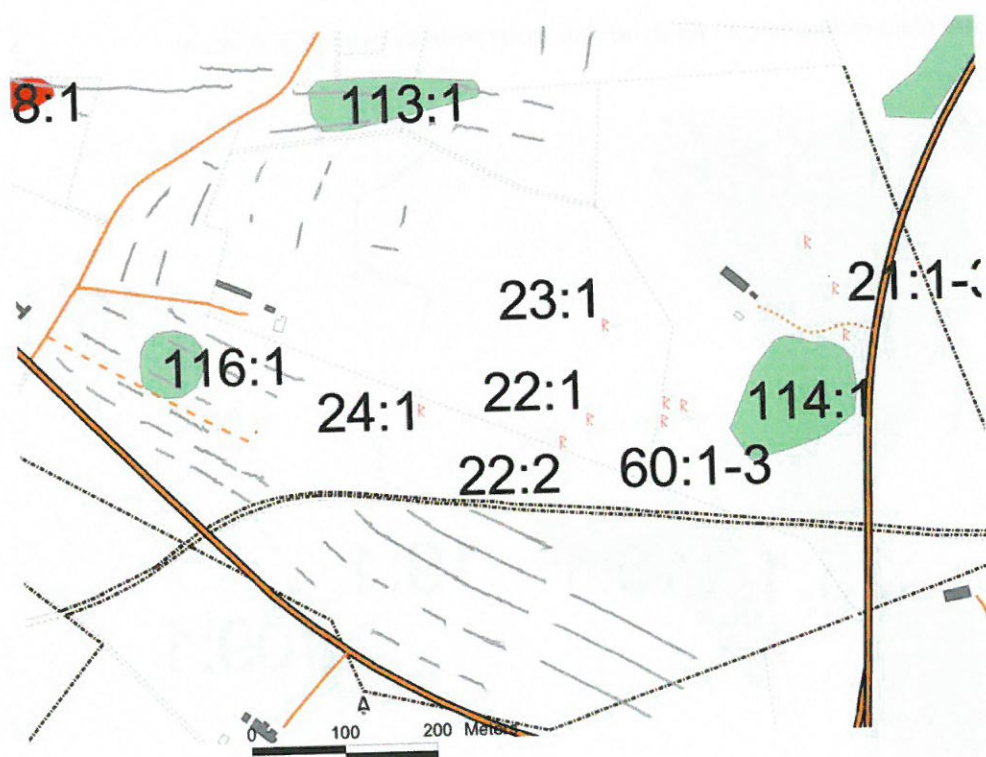
Beskrivning: I schakt 66 beläget strax norr om värmeverket upptäcktes en härd av förhistorisk karaktär.

Antikvarisk bedömning: Lämningen utgör en fast fornlämning. Den nyupptäckta lämningen ligger i anslutning till en sedan tidigare undersökt boplat från bronsålder, registrerad i fornminnesregistret som Friggeråker 98:1. Vid denna undersökning dokumenterades 28 lämningar av vilka utgjordes av härdar, kokgropar, gropar och stolphål. Man hittades ett 20-tal flintavslag varav ett slipat, två slagstenar och två slipstenar samt brända ben. Den

nyupptäckta härden indikerar att det kan finnas fler boplatslämningar kvar i omgivningen kring den tidigare undersökta fornlämningen, Friggeråker 98:1.

Område 4 – Raä nr 116

Område med boplatslämningar

Figur 6. Raä nr 116 mfl

Storlek: 70x70 m.

Terräng: Åkermark.

Beskrivning: I utredningsschakt nr 26 upptäcktes en rad av 5 förmodade stolphål. Norr om dessa lämningar upptäcktes i schakt nr 30 en rektangulär härd.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna på platsen bedöms utgöra del av ett boplatsoområde inom vilket rester av förhistoriska byggnader kan finnas. Boplatsoområdet bedöms utgöra en fast fornlämning.

Område 5 – Raä nr 113

Område med boplatslämningar, se figur 6.

Storlek: 185x55 m V-Ö.

Terräng: Sluttningar och dalgång vid mindre bäck. Åkermark.

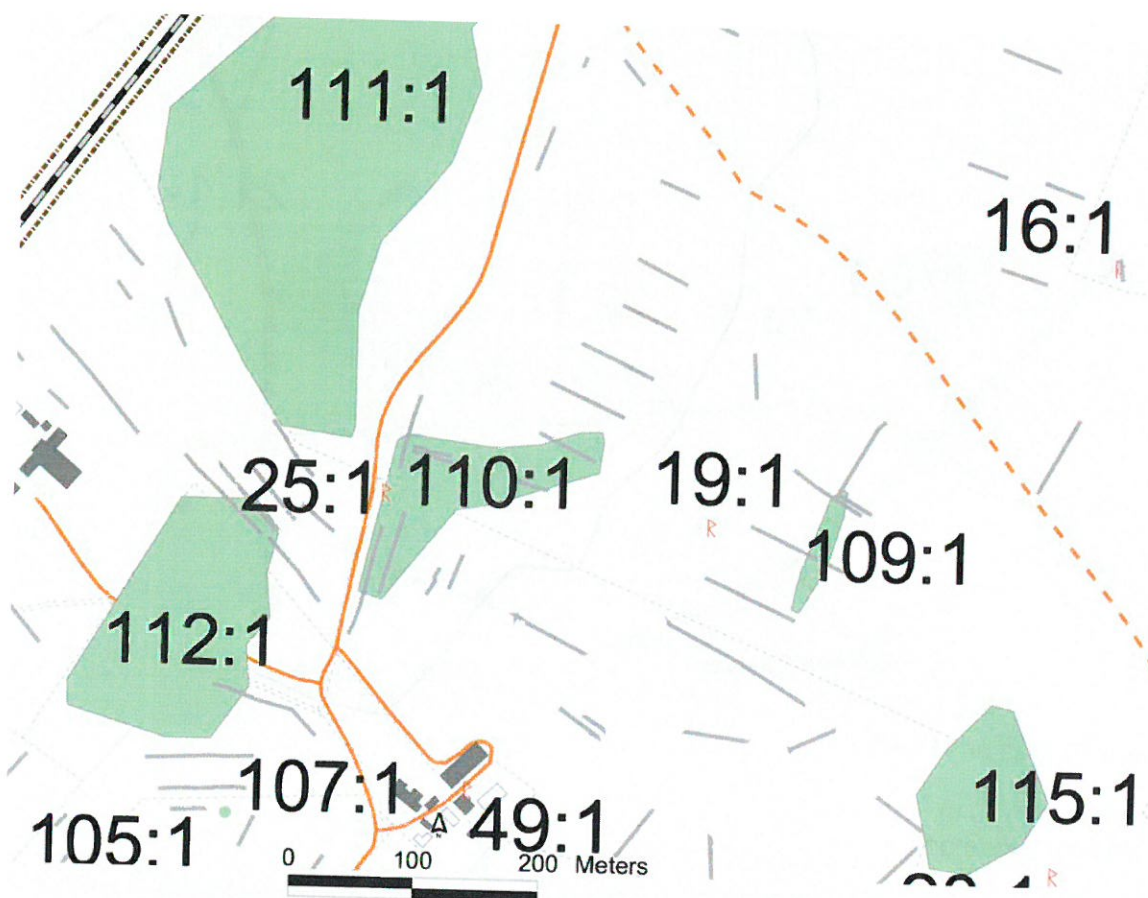
Beskrivning: I utredningsschakt nr 39 upptäcktes en stor härd och ett stolphål. Norr om detta schakt påträffades i schakt nr 40 en grop och två härdar. I en av dessa härdar

påträffades brända ben. Öster om detta schakt i schakt nr 44 påträffades en stor härd och två gropar.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna bedöms utgöra del av förhistoriskt boplatsoområde och utgör därmed en fast fornlämning.

Område 6 – Raä nr 112

Område med riklig förekomst av flintfynd och förekomst av boplatsslämningar.

Figur 7. Raä nr 112 mfl.

Storlek: 200x120 m SV-NÖ.

Terräng: Kuperad terräng. Området omfattar dels ett låglänt parti i sydväst (med äldre mossmark) dels syd- och västsluttningar till upphöjda åsryggar som omger de låglänta partierna.

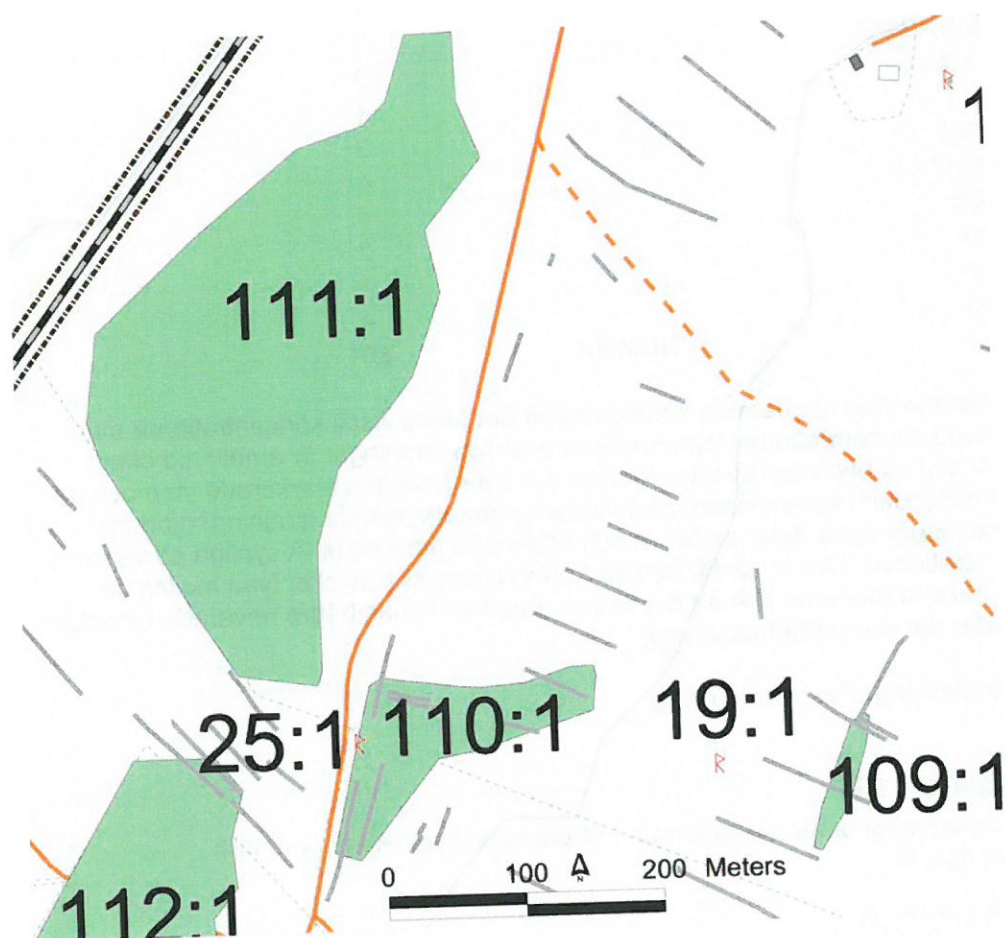
Beskrivning: Området omfattar boplatssindikatorer dels i form av fyndmaterial vid ytinventering och anläggningar observerade i sökschakt. Inom de låglänta partierna hittades vid inventering av åkermarken tre flintor, ett kvartsavslag och en kvartsitkärna. Flintorna bestod av ett spånfragment, ett större avslag och en håleggad yxa. I den östra delen i en västsluttning hittades nio flintor varav 2 spånfragment, en borr och en avslagsskrapa tillverkad av ett avslag från en slipad yxa. På platsen hittades även ett antal bitar av kvarts

och kvartsit (som kan vara slagen) och ett mindre stycke reduktionsslagg. I områdets norra del i sydslutningen av en åsrygg hittades inom en upplöjd åker tolv flintavslag varav ett med retusch och några brända. I övrigt fanns här även en bränd kvartsitkärna och ett antal till synes slagna kvartsavslag. Enligt muntliga uppgifter från tidigare markägare och ett antal till hade han inte observerat något flintmaterial på denna åker men meddelade att det hade förekommit mycket flinta på åkern väster om stengårdsgården. Denna yta var emellertid inte plöjd vid utredningstillfället så ytinventering kunde inte genomföras där. I sökschakten som grävdes upp på åschrönet i områdets norra del påträffades fem anläggningar som bedömdes vara tre gropar och två stolphål.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Område 7 – Raä nr 111

Stenåldersboplats som utgörs av område med rikligt förekomst av flintmaterial.

Figur 8. Raä nr 111 mfl

Storlek: 520x230m

Terräng: Öppen flack åkermark med svaga förhöjningar.

Beskrivning: Området var plöjt vid utredningstillfället och vid inventering upptäcktes rikligt med flintmaterial. Totalt påträffades 86 fynd. Fynden utgörs enligt en preliminär bedömning av följande föremål:

Material	Fyndkategorier	Undertyp	Antal
Ben	Bränt ben		1
Diabas	Knacksten		1
Flinta	Avslag, slipat		5
Flinta	Avslagskniv? Avslag med retusch		1
Flinta	Kärna	bipolär	2
Flinta	Spån med retusch		1
Flinta	Tvärpil m slipad yta		1
Flinta	Avslag		34
Flinta	Avslag m retusch		4
Flinta	Avslag, bränt		8
Flinta	Flathuggen spets	Klockbägarspets	1
Flinta	Flathuggen spets	urnupen bas	1
Flinta	Skrapa		1
Flinta	Skrapa, bränd		1
Flinta	Spån, fragm		2
Järn	Spets?		1
Kvarts	Avslag?		3
Kvarts	Slagen?		4
Kvartsit	Avslag		4
Kvartsit	Kärna		2
Kvartsit	Kärna		4
Slagg	Slagg		4
SUMMA			86

Över den inventerade ytan kunde man konstatera att det fanns vissa koncentrationer med flintfynd. Om dessa koncentrationer representerar enskilda lämningar är emellertid oklart. Det är snarare troligt att boplatsaktiviteter förekommit över hela den markerade ytan och att topografiska förhållanden i kombination med modern markutnyttjande (plöjning) gjort att fynden plöjts fram inom vissa delar av åkern och att fynden därmed blivit synliga på vissa platser (i koncentrationer). Det är därför tänkbart att det finns lika mycket fynd mellan de iakttagna fyndkoncentrationerna och att det till och med kan finnas bättre bevarade fyndlager inom områden där det inte påträffats ytfynd.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning

Område 8 – Raä nr 110

Utgörs dels av observationer av anläggningar i utredningsschakt samt fynd från ytinventering, se figur 8.

Storlek: 230x70 m SV-NÖ.

Terräng: Öppen flack åkermark.

Beskrivning: I utredningsschakt 94 inom sydvästra delen av område 8 påträffades en grop och två stolphål. I schakt 95 som grävdes 13 meter åt öster upptäcktes en grop. Cirka 80 meter norr om dessa lämningar upptäcktes i schakt nr 132 två gropar. I schakt nr 130 och 131 som grävde öster ut från de upptäckta groparna så upptäcktes fyra gropar, två mörkfärgningar och ett förmodat stolphål. Ytterligare 100 meter åt öster i schakt 128 iakttogs två gropar och en mörkfärgning. Anläggningarnas ålder är oklar men observationer bedömdes vara av förhistorisk karaktär.

Utöver iakttagna anläggningar påträffades fyra flintavslag i omgivningen kring schakt nr 128. Vid utredningstillfället växte höstraps på åkern vilket innebar dåliga förhållanden för ytinventering.

Det bör även påpekas att inom område 8 finns dessutom fornlämning Friggeråker 25:1 som utgörs av en något osäker hög som delvis tycks vara bortodlad.

Antikvarisk bedömning: Område 8 bedöms utgöra en fast fornlämning i form av ett förhistorisk boplatsoområde.

Område 9 – Raä nr 109

Bestående av en härd och ytinventerade flintfynd, se figur 8.

Storlek: 100x20 m SSV-NNÖ

Terräng: Moränås som utgörs av odlad åkermark.

Beskrivning: I sökschakt nr 143 påträffades en stor tydlig förhistorisk härd. I de kompletterande sökschakten som grävdes intill detta schakt framkom emellertid inga ytterligare lämningar. Vid ytinventering av den nyplöjda åkern påträffades sex stycken flintavslag.

Antikvarisk bedömning: Platsen bedöms som fast fornlämning. Det begränsade mängden boplatssindikationer ger vid handen att platsen kan vara av perifer karaktär, vilket emellertid bör klargöras vid förundersökning.

Område 10 – Raä nr 104

Område med boplatzlämningar. Platsen ligger inom område för steg 1 och 2.

Figur 9. Raä nr 104 mfl

Storlek: 50x30 m VNV-ÖSÖ

Terräng: Moränplatå som utgörs av åkermark.

Beskrivning: I sökschakt nr 158, 159 och 160 påträffades tre stolphål och en nedgrävning i form av en ränna.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna inom område 10 bedömdes utgöra en fast forn lämning i form av ett boplatsoområde.

Område 11 – Raä nr 108

Stenåldersboplats som utgörs av område med rikligt förekomst av flintmaterial. Platsen ligger inom område för steg 1 och 2, se figur 9.

Storlek: 280x60 m SSV-NNÖ

Terräng: Höjdrygg, moränås. Åkermark

Beskrivning: Inom de högt belägna partierna i anslutning till väg 46 påträffades rikligt med flintmaterial vid ytinventering. Vid utredningen växte höstraps på platsen men trots begränsade möjligheter för inventering hittades rikligt med flintfynd. Enligt en preliminär bedömning utgörs fynden av följande typer:

Material	Fyndkategorier	Undertyp	Antal
Flinta	Avslag		11
Flinta	Avslag m retusch		1
Flinta	Avslag, bränt		2
Flinta	Avslag, slipat		1
Flinta	Kärna	oregelbunden	1
Flinta	Skrapa	spånskrapa	1
Flinta	Splitter		2
Flinta	Splitter, bränt		1
Flinta	Spån		1
		Summa	21

Antikvarisk bedömning:

Platsens bedöms som fast fornlämning.

Område 12 – Raä nr 115

Förekomst av flinta. Platsen ligger inom område för steg 1, se figur 9.

Storlek: 130x80m

Terräng: Öppen åkermark

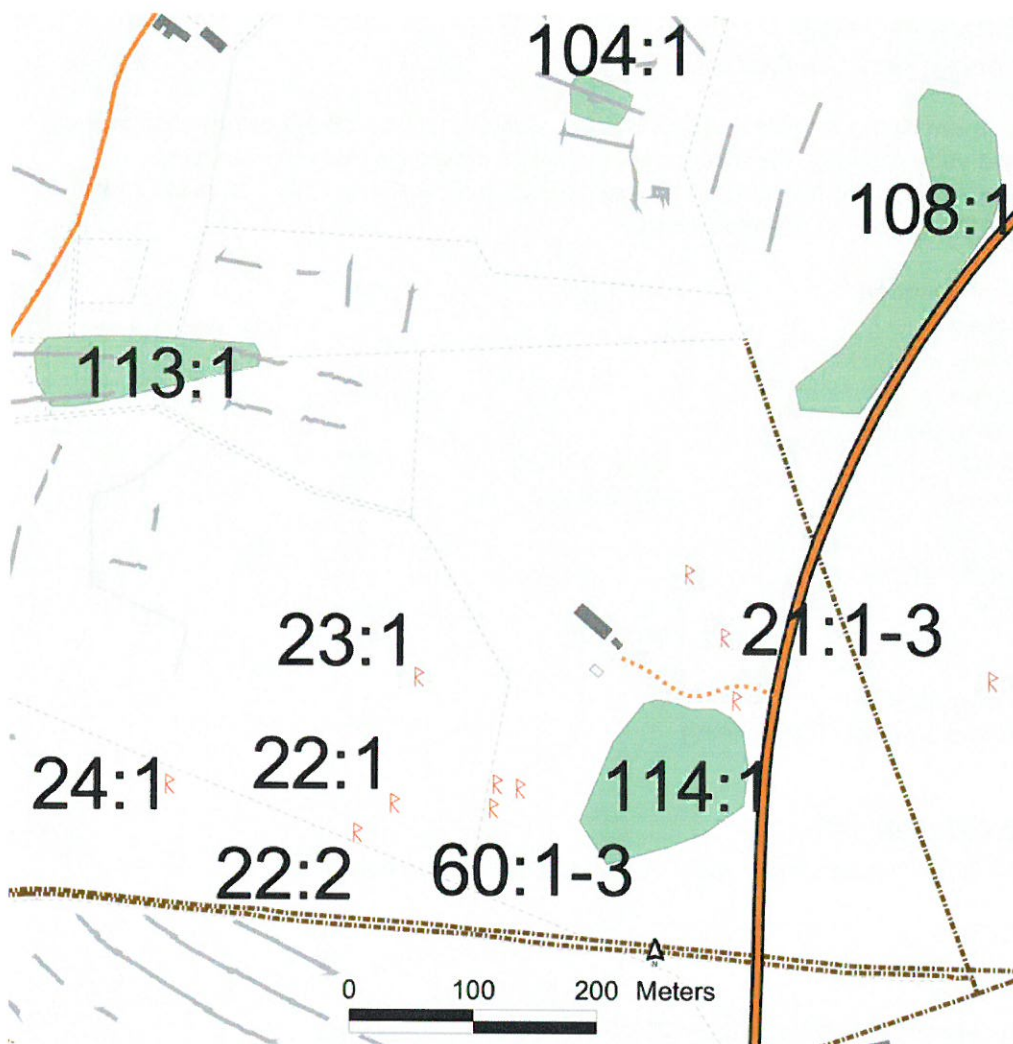
Beskrivning: Vid ytinventering av platsen påträffades tre flintavslag.

Antikvarisk bedömning: Det ringa antalet flintfynd innebär att platsen bedöms som en boplats utan som en fyndplats för flinta. Platsen registreras därför ej som fast fornlämning.

Område 13 – Raä nr 114

Storlek: 155x 110 m SV-NÖ.

Terräng: Platå i sydslutning till en moränås. Åkermark.

Figur 8. Raä nr 114 mfl

Beskrivning: Vid ytinventering av den nyplöjda åkern påträffades riklig mängd flintfynd. Fynden utgjordes enligt en preliminär bedömning av följande typer:

Material	Fyndkategorier	Undertyp	Antal
Flinta	Avslag	bränt	7
Flinta	Avslag		16
Flinta	Avslag m retusch		1
Flinta	Kärna	fragment	1
Flinta	Skrapa	dubbelsidig motställda egg	1
Flinta	Yxfragment,slipat	slipat, bränt	1
		Summa	27

Antikvarisk bedömning: Platsen bedöms som fast fornlämning, stenåldersboplats

Område 14 – Raä nr 85

Utvidgning av gräns till befintlig fornlämning, se figur 1.

Storlek: 100x200m

Terräng: Öppen svagt böljande åkermark.

Beskrivning: Fornlämning 85:1 i Friggeråker socken utgörs av en stenåldersboplats. Vid revinv. 1984 påträffades 25-tal flintavslag på platsen. Vid den nu aktuella utredningen på platsen inventerades åkermarken vid denna fornlämning. Utöver ett 10-tal flintavslag som observerades inom fornlämningsområdet hittades fem avslag öster om den registrerade lämningens markerade utbredning.

Antikvarisk bedömning: Den tidigare utbredningen omfattade ca 100x75m. Museet bedömer utifrån utredningsresultatet att lämningens avgränsning bör utsträckas cirka 100 meter åt öster. Den nya utbredningen blir därmed 100x200m.

Område 15 – Raä nr 86

Utvidgning av gräns till befintlig fornlämning, se figur 1.

Storlek: 100x200m

Terräng: Avsats och åt väster svag sluttning. Åkermark.

Beskrivning: Fornlämning 86:1 i Friggeråker socken utgörs av en stenåldersboplats. Vid revinv. 1984 påträffades 15-tal flintavslag på platsen. Vid den nu aktuella utredningen på platsen inventerades åkermarken vid denna fornlämning. Utöver 7 flintavslag som observerades inom fornlämningsområdet hittades tre avslag strax söder om den registrerade lämningens markerade utbredning. Dessutom hittades 3 flintavslag längs östra sluttningen till en mindre höjd belägen väster om fornlämning 86. Denna plats ligger strax väster om ett mindre sankmarksområde.

Antikvarisk bedömning: Den tidigare utbredningen omfattade ca 55x40m. Museet bedömer utifrån utredningsresultatet att lämningens avgränsning bör utsträckas cirka 35 meter åt söder och 75 meter åt väster. Den nya utbredningen blir därmed 130x75m.

Skålgropssten-Raä nr 107

Block med skålgropsförekomst, se figur 1.

Terräng: Blocket är beläget i en sydsluttning till en förhöjning och ligger cirka 12 meter söder om stengårdsgård. Området utgörs av betesmark. Se figur 1.

Beskrivning: Vid utredningen påträffades ett 1,5 meter stort block i en södersluttning som hade en skålgropsformad fördjupning på blockets södra sida.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning

Utredningsresultat av övriga kulturhistoriska lämningar

Vidare har utredningen omfattat två övriga kulturhistoriska lämningar där syftet har varit att klarlägga deras status.

Friggeråker Raä nr 16:1 – Stensättning, borttagen

Friggeråker 16:1 representerar en sedan tidigare borttagen stensättning. Platsen utgjordes vid utredningstillfället av en markant upphöjd kulle. Det var därför tänkbart att kullen skulle kunna innehålla bevarade lämningar efter gravar. Vid utredningen grävdes därför ett sökschakt (schakt nr 151) för att ta reda på om det kunde finnas bevarade lämningar på platsen. Resultatet var emellertid att inga spår av lämningar upptäcktes. Bedömningen är således att lämningen är helt borttagen

Antikvarisk bedömning: Ej fast fornlämning.

Friggeråker Raä nr 18:1 – Fornlämningsliknande lämning

Belägen på krönet av en moränhöjd finns Friggeråker 18:1 som utgörs av en rund stensättningsliknande liknande lämning. Vid utredningen grävdes en schakt genom halva lämningen för att ta reda på lämningens status. Man kunde då konstatera att lämningen var ett odlingsröse och ingen stensättning. Odlingsrösens ålder är oklar men lämningen bedöms inte som fast fornlämning.

Antikvarisk bedömning: Ej fast fornlämning.

Sammanfattning

Inom området grävdes 176 schakt, de flesta av dessa uppvisade inga fynd eller lämningar. De artefakter som påträffats har uteslutande framkommit genom ytavsökning av plöjda åkrar inom området. I de fall fornlämning har kunnat påvisas genom fynd av artefakter har inga schakt grävts, istället har de områden som inte kunnat inventeras pga av växande gröda prioriterats.

Det betyder att kunskapsläget vad gäller bevarandegrad av de fasta fornlämningar där endast inventering genomförts är lågt. Utifrån den kunskap vi har av stenålderboplatser på Falbygden är det sannolikt att de artefakter som påträffats härrör från relativt sönderplöjda kulturlager. Utredningen har kunnat visa att de flesta av fynden har gjorts på små förhöjningar där jordlagren är tunnare. Inför en eventuell exploatering och därmed eventuella fortsatta arkeologiska undersökningar bör fokus läggas på de områden som finns mellan de små koncentrationer av artefakter som gjorts.

De föremål som påträffats utgörs i huvudsak av olika typer av restprodukter i flinta men också en del redskap har framkommit bl.a pilspetsar och skrapor.

Det är svårt att närmare tidfästa boplatserna, utifrån fyndmaterialet ligger dateringen mellan mesolitikum-senneolitikum. De anläggningar som framkommit i sökschakten är sannolikt från järnåldern.

Västergötlands museum

Tony Axelsson

Litteratur

Axelsson Tony & Strinnholm Anders	1995	Hjälmars rör: Historier kring en gånggrift. Om de senaste årens undersökningar av Falköping stad 3. <i>Falbygden</i> Nr 49:53-77.
Sjögren, K-G.	2003	"Mångfaldige uhrminnes gravfar..." <i>Megalitgravar och samhälle i Västsverige</i> . Gotarc series B. Gothenburg Archaeological Theseis 24, Coast to coast books no. 9.

Tekniska och administrativa uppgifter

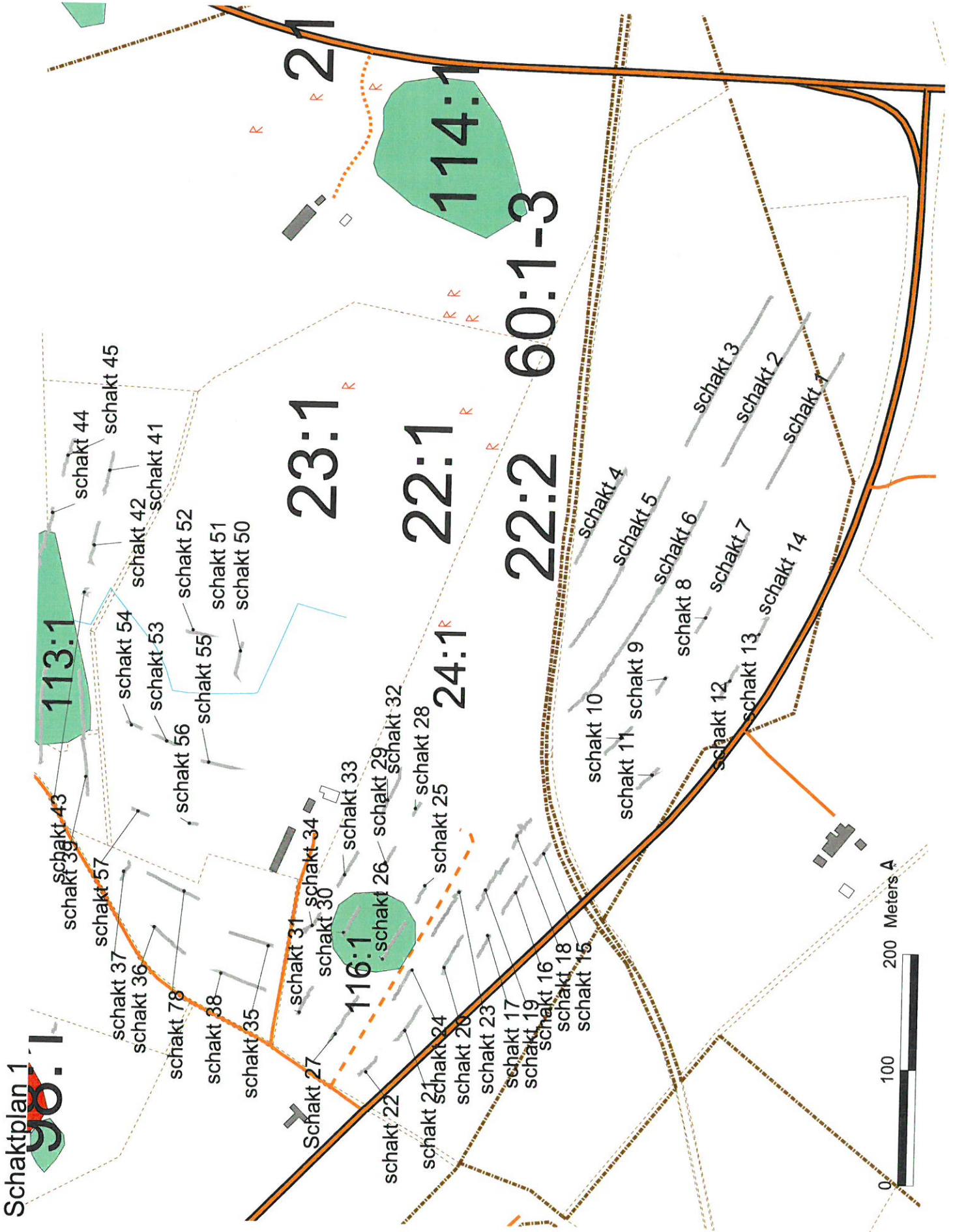
Länsstyrelsens diarienummer: 431-47558-2007
Kommun: Falköping
Fastighetsbeteckning: Marjarps industriområde
Socken: Friggeråker
Ekonomiska kartan: 8D0d, 8D0e

Fyndlista

Fynd nr	Raä nr	Område Arvidsson	Område VGM	Material	Fyndkat.	Undertyp	Antal	Kommentar
1	111	A		Kvartsit	Kärna		1	
2	111	A		Kambrisk flinta	Spån	retusch	1	
3	111	A		Flinta	Avslag		6	2 brända
4	111	A		Flinta	Avslag		2	
5	111	A		Flinta	Bipolär kärna		1	samt 1 bränt avslag
6	111	B		Kvarts	Avslag		3	
7	111	B		Kvarts	Bipolär kärna		1	
8	111	B		Flinta	Knacksten		1	
9	111	B		Kvartsit			1	slagen
10	111	B		Flinta	Avslag		5	varav två slipade
11	111	B		Kvartsit			4	slagen
12	111	B		Flinta	Bipolär kärna		1	
13	111	A		Diabas	Knacksten		1	
14	111	A		Kvartsit	Kärna		1	
15	112	I		Flinta	Spån		1	
16	112	I		Flinta	Yxa	Hålegg	1	
17	111	A		Järn	Borr		1	
18	111	C		Flinta	Avslag	Retusch	1	Kniv?
19	111	C		Kvarts			2	Slagen
20	111	C		Flinta	Avslag		1	
21	115	E		Flinta	Avslag		1	
22	115	F		Flinta	Avslag		2	1 bränt
23	108	G		Flinta	Avslag		2	1 slipat m retusch
24	111		E	Flinta	Avslag		2	
25	111		E	Flinta	Skrapa		1	
26	111		F	Flinta	Avslag		1	
27	111		F	Flinta	Avslag		8	1 slipat m retusch
28	112		A	Flinta	Avslag		1	stort, brun pat.
29	112		B	Flinta	Avslag		1	
30	112		B	Flinta	Avslag		16	
31	112		B	Kvarts			6	Slagen
32	112		C	Flinta	Skrapa		1	
33	112		C	Flinta	Avslag		9	
34	112		C	Kvarts			3	Slagen
35	112		C	Slagg			1	
36	112		C	Keramik	Stengods		1	recent
37	111		I	Slagg			4	
38	111		I	Flinta	Avslag		10	
39	111		I	Flinta	Tvärpil		1	
40	111		H	Flinta	Avslag		10	
41	110		K	Flinta	Avslag		2	
42	108		L	Flinta	Avslag		10	inkl 1 skrapa
43	86		T	Flinta	Avslag		2	
44	86		T	Flinta	Splitter		1	
45	86		T	Kvartsit	Avslag		1	
46	85		S	Flinta	Avslag		5	
47	111		G	Flinta	Avslag		3	
48	111		Q	Kvarts	Avslag		1	

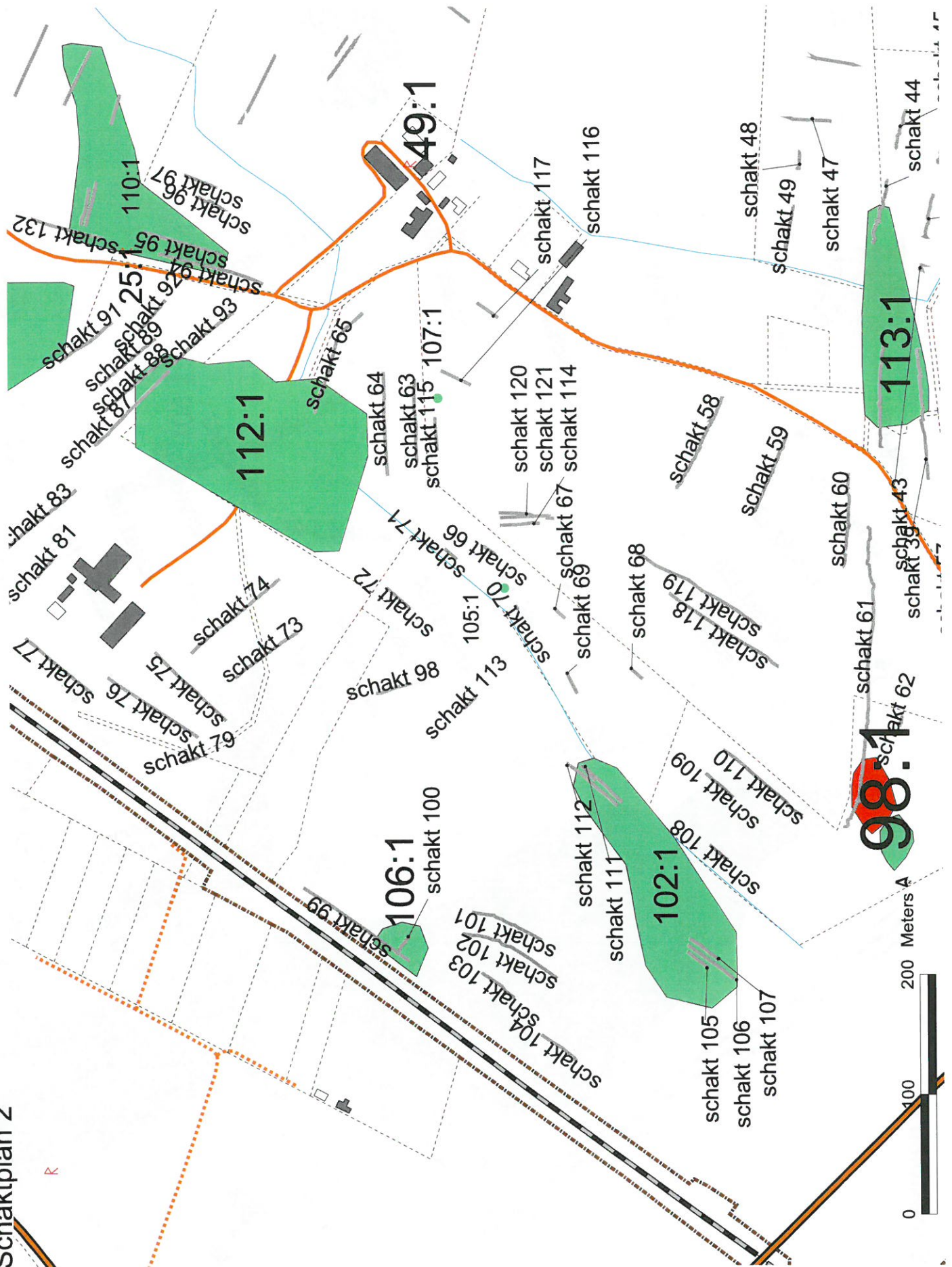
49	111	Q	Flinta	Avslag		3
50	108	N	Flinta	Avslag		1 Slipat
51	111	D	Flinta	Spets	Klockbågarspets	1
52	111	D	Flinta	Avslag		3
53	109	P	Flinta	Avslag		5
54	114	O	Flinta	Avslag		1
55	114	O	Flinta	Avslag		6
56	114	O	Flinta	Avslag		17 varav flera slipade
57	114	O	Flinta	Skrapa		1
58	114	O	Flinta	Yxa	Fragment	1
59	108	L	Flinta	Avslag		1
60	114	O	Ben	Brända		3 samt kambrisk flinta 1 st
61	111	M	Flinta	Avslag		2
62	108	L	Flinta	Avslag		2
63	111	J	Flinta	Avslag	retusch	2
64	86	R	Flinta	Avslag		2
65	111	G	Flinta	Spets	urnupenbas	1

Schaktplan 1

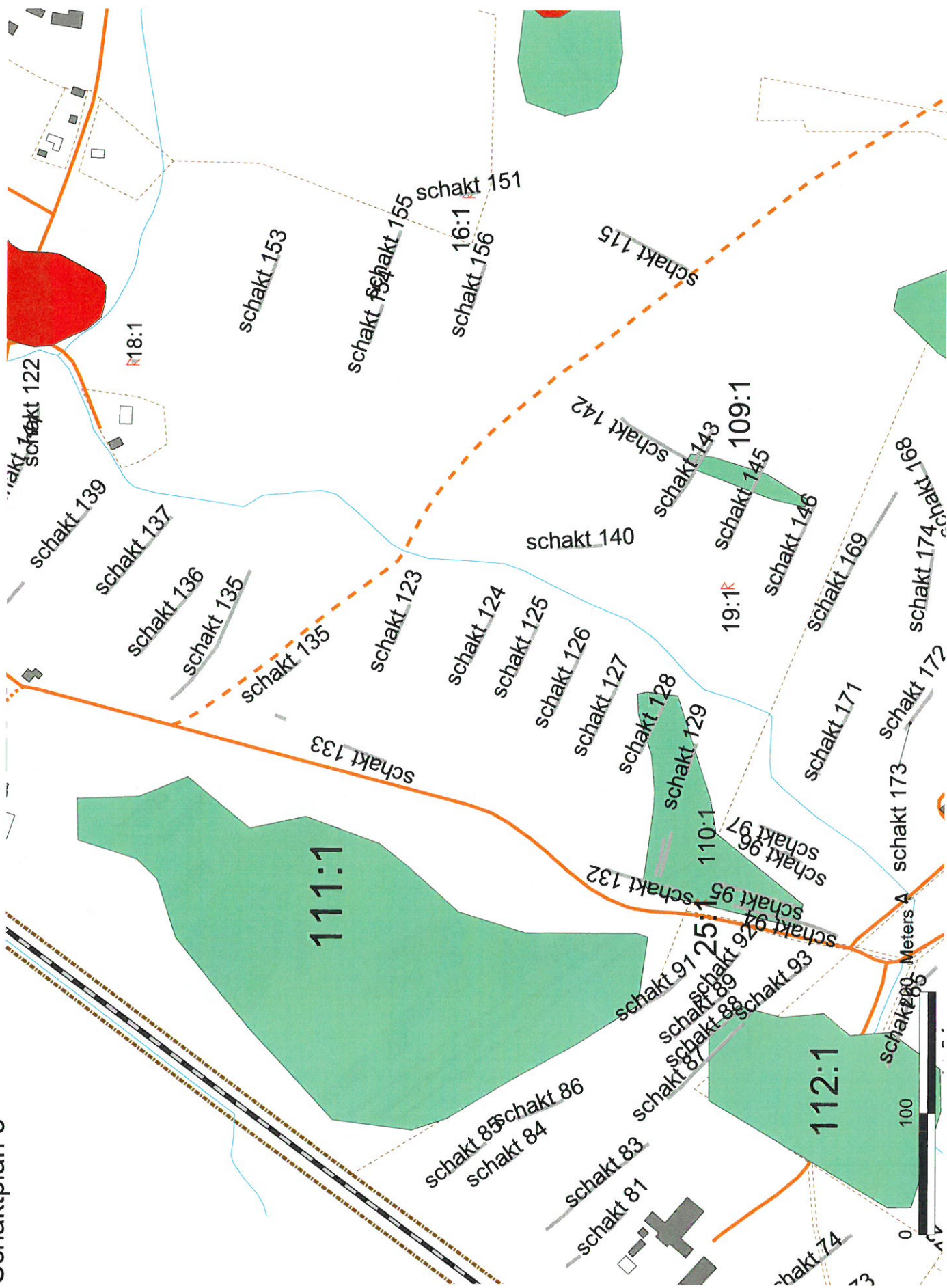

Schaktplan 2

Schaktplan 3

Rapporter 2007

- 2007:1 Anders Berglund Arkeologisk förundersökning inom kvarteret Servicemannen 2006, Skövde kommun, Västergötland.
- 2007:2 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Hasslum 2006, Skövde kommun, Västergötland.
- 2007:3 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning 2006 steg 1, väg 49 delen Axvall – Varnhem, Skara kommun, Västergötland.
- 2007:4 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Skörstorp 4:3, 14:2 och 15:1 i Skörstorp socken, Falköpings kommun, Västergötland.
- 2007:5 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Ving 22:1 2007, Norra Vings socken, Skara kommun, Västergötland.
- 2007:6 Marita Sjölin Inför ändring av rum nr 22 och 25 till rustkammare på Läckö slott, del av fornlämning Raä nr 69 i Otterstad socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
- 2007:7 Andreas Åhman Inför planprogram för Ållebergsområdet i Falköpings kommun. Särskild utredning 2006.
- 2007:8 Andreas Åhman Inför planerad vindkraftverksetablering inom fastigheten Källeberg 1:4 i Mularp socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län. Särskild utredning 2006.
- 2007:9 Andreas Åhman Inför planerade vindkraftverk inom fastigheterna Anneberg 1:1, Bosgården 7:9, Dvärstorp 5:12, Hasslekärr 1:2, Hängsdala 27:1, Lammevad 1:4 och Skattegården 1:4 i Dimbo socken, Tidaholms kommun. Särskild utredning 2007.
- 2007:10 Andreas Åhman I samband med schaktning för ny dagvattenledning inom del av fornlämning Raä nr 12, Nya Staden i Lidköping. Förundersökning 2006.
- 2007:11 Andreas Åhman Inför etablering av nya vindkraftverk på fastigheterna Berga 2:1, Märene 1:16 och Viglunda 1:1 i Skånings-Åsaka socken, Skara kommun. Särskild utredning 2007.
- 2007:12 Andreas Åhman Inför utbyggnad av Timboholms industriområde i Skövde socken och kommun. Särskild utredning 2006.
- 2007:13 Maria Vretemark Osteologisk analys av ben från Karleby Godegården, Raä 194, Karleby socken, Falköpings kommun, Västergötland.
- 2007:14 Andreas Åhman Några boplatslämningar på Fågeludden inom fastigheten Hornborga 13:6 i Bolums socken, Falköpings kommun. Förundersökning 2006.
- 2007:15 Andreas Åhman Inför detaljplan för Skaraberg sydöstra, Skara socken och kommun. Särskild utredning 2007.
- 2007:16 Marita Sjölin Schaktövervakning i samband med grävning av mindre schakt inom del av fornlämning Raä nr 228 invid Kungshamnen vid Läckö slott i Otterstad socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
- 2007:17 Karl-Göran Sjögren Karleby Godagården. Undersökningar av en neolitisk boplat 2006.
- 2007:18 Marita Sjölin Inför uppförande av vindkraftverk inom fastigheterna Hästhalla 1:1, Torkelstorp 1:2, Basebo 1:13 och Tagelberg 1:1 i Skallmeja och Saleby socknar, i Skara och Lidköpings kommuner, Västergötland. Arkeologisk utredning 2007.
- 2007:19 Catharina Mascher, Marita Sjölin & Andreas Åhman Forentorpa ängar – landskapshistoriskt underlag inför bildande av naturreservat.
- 2007:20 Marita Sjölin Schaktningsövervakning av delar av fornlämning Raä nr 17 inom fastigheten Långan 9 i Hjo socken, Hjo kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
- 2007:21 Maria Norrman Ett snitt genom ett boplatsoområde Raä 21, Grossgården 1:6, Vara socken, Vara kommun. Arkeologisk förundersökning 2006.
- 2007:22 Maria Norrman Ett boplatsoområde från bronsålder? Raä 56, kvarteret Påskliljan, Vara socken, Vara kommun. Arkeologisk undersökning 2004.
- 2007:23 Marita Sjölin Inför fortsatt exploatering inom Bissgårdsområdet i Skultorp, Norra Kyrketorp socken, Skövde kommun, Västergötland. Särskild utredning 2007.
- 2007:24 Marita Sjölin Inför planerad försäljning av fastigheterna Drivbänken 1 och Sund 4:6 i Mariestads socken, Mariestads kommun, Västergötland. Särskild utredning 2007.

- 2007:25 Marita Sjölin Inför planerad ny stadsdel, Horsås, i Skövde socken, Skövde kommun, Västergötland. Kulturhistorisk förstudie 2007.
- 2007:26 Ylva Nilson Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Götene 3:3 och arkeologisk förundersökning av fornlämning raä nr 4, Götene socken, Götene kommun, Västergötland, 2005.
- 2007:27 Marita Sjölin Inför nytt bostadsområde, Elisgården, inom del av fastighet Vara 22:1, Vara socken, Vara kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2007.
- 2007:28 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning 2007 steg 2 väg 49 delen Axvall - Varnhem, Skara kommun, Västergötland.
- 2007:29 Tony Axelsson & Maria Vretemark Varnhems klosterområde. Förvaltnings- och utvecklingsprogram 2007.
- 2007:30 Marita Sjölin Inför uppförandet av nytt vindkraftverk inom fastigheten Ledsjö 7:3, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2007.
- 2007:31 Anders Berglund Arkeologiska förundersökningar 2007 inom kv Boktryckaren, Plåtslagaren och Kopparslagaren, Falköping raä 40, Västergötland. Inklusive en uppdatering av stadsarkeologiskt register t o m 2007.
- 2007:32 Anders Berglund Arkeologisk utredning 2007 inför nedläggning av vattenledning, Skärv socken, Skara kommun, Västergötland.
- 2007:33 Anders Berglund Arkeologisk utredning 2007 inför nedläggning av vattenledning, Vartofta-Åsaka socken, Falköpings kommun, Västergötland.
- 2007:34 Anders Berglund Arkeologisk utredning 13.12.2007 inför planering av byggnation, fornlämning 43 i Sunnersbergs socken, Lidköpings kommun, Västergötland.
- 2007:35 Anders Berglund Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning 2006 kv Nep-tun 6, fornlämning 68, Skara socken och kommun, Västergötland

Rapporter 2008

- 2008:1 Anders Berglund Undersökning av järnåldersgravfält, järnframställningsplats och odlingslämningar samt förmodat boplatsoområde, Björkulla 1:5 och 1:12, fornlämning 43, Älgårås socken, Töreboda kommun, Västergötland.
- 2008:2 Andreas Åhman Inför exploatering inom delar av fastigheten Skövde 5:85 i Skövde socken och kommun, Västra Götaland
- 2008:3 Andreas Åhman Inför etablering av affärsverksamheter inom området Norra Stallsiken, fastigheten Skövde 5:111 i Skövde socken och kommun. Särskild utredning 2008
- 2008:4 Marita Sjölin Boplat och järnframställning, Raä nr 73, inom fastigheten Stora Lund 1:1, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland
- 2008:5 Andreas Åhman Fornlämning Skövde 167 - en liten boplat inom fastigheten Skövde 5:85 i Skövde kommun, Västra Götaland
- 2008:6 Marita Sjölin Sunnevad - två boplatsoområden, Raä nr 38 och 39, inom fastigheterna Sund 4:6 respektive Drivbänken 1:1, Mariestads socken och kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007
- 2008:7 Adam Boëthius Osteologisk analys av djurbensmaterialet från Göteborg, Gö 216, Gustavigården
- 2008:8 Adam Boëthius Gamla Älvsborgs fästning - en analys av benmaterialet från Göteborg, Gö 185
- 2008:9 Anders Berglund Kallstart i Gullhammar. Arkeologisk undersökning av fornlämning 158 i Vättlösa socken, Götene kommun, Västergötland
- 2008:10 Ragnar Sigstö Skara Domkyrkas kapitelhus. Arkeologisk undersökning 1991.
- 2008:11 Tony Axelsson Marjarps industriområde, Friggeråker socken, Falköpings kommun. Särskild utredning 2007
- Anders Berglund
Andreas Åhman

ANMÄLAN AV UTFÖRD ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

(För ifyllande av blankett se sep. anvisning).

IDENTIFIERINGSUPPGIFTER

1

Dnr enl. Lst beslut: 431-47558-2007 Eget NOK 833-2007 Kontorr: B316

Socken/stad Friggeråker sn/stadnr 1898 Fornl.nr _____

Landskap Västergötland Län Västra Götaland (O) Kommun Falköping

Trakt/kvarter/fastighet Marjarpsindustriområde Ekon.karta 8D 0d, 8D 0e

X-koord 6454000 Y-koord 1369200 Nivå (möh) _____ Lägsta _____ Högsta _____

UNDERSÖKNINGENS ART OCH OMFATTNING

2

Typ av exploatering Industriområde/Inlandshamn Kod _____

Typ av undersökning Särskild utredning Kod AU

Uppdragsgivare Falköpings kommun Ansvarig institution Västergötlands museum

Fältarbetsledare Andreas Åhman Fältarbete fr.o.m. 2007-10-01 t.o.m. 2007-11-23

Antal arbetsdagar 41 dagar

	yta/m ²	Volym/m ³	schakt/löpm	yta extensivt	Timmar Grov	ark.	maskin
Beräknad	<u>2000 000 kvm (steg1)</u>	_____	_____	_____	<u>320 timmar</u>	_____	<u>240 timmar</u>
Undersökt	<u>1500 000 kvm (steg 1&2)</u>	_____	<u>176 schakt</u>	_____	<u>279 timmar</u>	_____	<u>215 timmar</u>

UNDERSÖKNINGSOBJEKT OCH UNDERSÖKNINGSRESULTAT

3

Uppgifter ur RAÄ:s forn.reg.: Art av forn. _____ Kod _____

Undersökningsresultat: _____ Kod _____

Uppgifter ur RAÄ:s forn.reg.: Anläggningar, typ/form/antal i kod och klartext: _____

Undersökningsresultat Vid utredningen upptäcktes 13 nya forn lämningar och en Totalt antal undersökta:

fyndplats. Dessa utgörs av 12 boplatso mråden en ristning (skålgropssten) och	gravar	_____
en fyndplats för flinta. Därutöver hittades flinta i anslutning till kända boplatser	bpl konstruktioner	_____

(fornl 85 och 86). Inom området finns dessutom ett antal kända forn lämningar, se bilaga.

Datering i kod och klartext: _____

En sammanfattande beskrivning av undersökningsresultaten finns på blankettens baksida! VÄND!

4

Undersökn. avslutad	☒ Ja ☐ Nej	Fornl. tidigare unders.	☐ Ja ☐ Nej	Införd på Ekkart	☐ Ja ☐ Nej
Lagskydd kvarstår för Icke undersökt del av forn.	☒ Ja ☐ Nej	Fornl. reg. av RAÄ	☐ Ja ☐ Nej	Antecknad i forn. reg. (ifylles av Fr)	☐ Ja ☐ Nej

Rapport över undersökningen är nu under ut-
arbetande och översändes senare / Rapport
bifogas (stryk det som ej passar)

2007-12-14

Datum

Fältarbetsledarens underskrift

Till länsstyrelsen. Kopia till landsantikvarien, RAÄ samt uppdragsgivaren och ev. annan berörd inst. Till blanketten bifogas utdrag ur ekonomisk karta
(alternativt stadskarta, skala 1:2000) med undersökningsområdets utsträckning angiven.

5

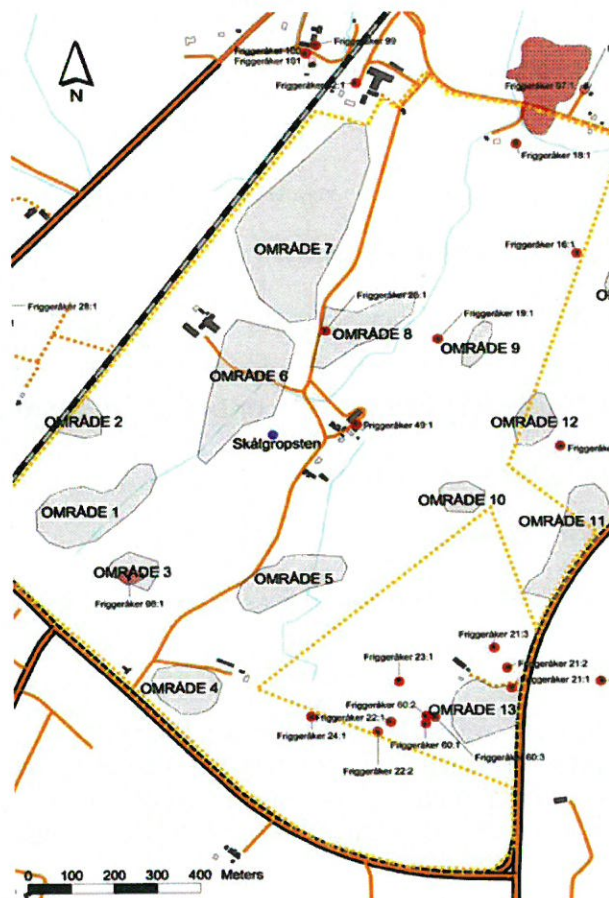
Särskild utredning inom Marjarps industriområde i Falköpings kommun

Under november och december 2007 har Västergötlands museum genomfört en arkeologisk utredning inom Marjarps industriområde med anledning av att Falköpings kommun har för avsikt att upplåta mark för att anlägga en inlandshamn inom området. Utredningen har omfattat 200 hektar jordbruksmark. Hela ytan har omfattats av en steg 1 utredning, dvs att inventering har genomförts på de platser där det vid utredningstillfället varit möjligt att ytinventera åkermarken. Inom 150 hektar har även steg 2 utredning genomförts vilken har omfattat sökschaktsgrävning med maskin.

Utredningen har resulterat i att 13 nya fasta fornlämningar och en fyndplats har upptäckts. Dessa utgörs av 12 boplatser, ett block med en skålgropsristning och en fyndplats för flinta. Dessutom har flintfynd upptäckts i anslutning till tidigare kända boplatser, fornlämningarna Friggeråker 85:1 och 86:1, och dessa fall har museet bedömt att områdena för dessa lämningar bör utvidgas. Vidare har två registrerade övriga kulturhistoriska lämningar med oklar status utretts vilket resulterade i att den ena Friggeråker 16:1 bedömdes som borttagen/förstörd och den andra Friggeråker 18:1 som ett röjningsröse.

Utöver de nyupptäckta lämningarna finns flera tidigare kända lämningar inom utredningsområdet. Inom området för endast steg 1 ligger Friggeråker 17:1, 17:2, 20:1, 21:1, 21:2, 21:3, 22:1, 22:2, 23:1, 58:1, 58:2, 59:1, 60:1, 60:2, 60:3, 85:1, 86:1 och 92:1. Inom de områden som omfattas av både steg 1 och steg 2 finns åtta kända fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar. De utgörs av de fasta fornlämningarna Friggeråker 24:1, 25:1 och 97:1 och övriga kulturhistoriska lämningar i form av Friggeråker 16:1, 18:1, 19:1, 49:1 och 98:1.

För mer information om resultaten och beskrivningar av de nyupptäckta lämningarna se bifogad bilaga.

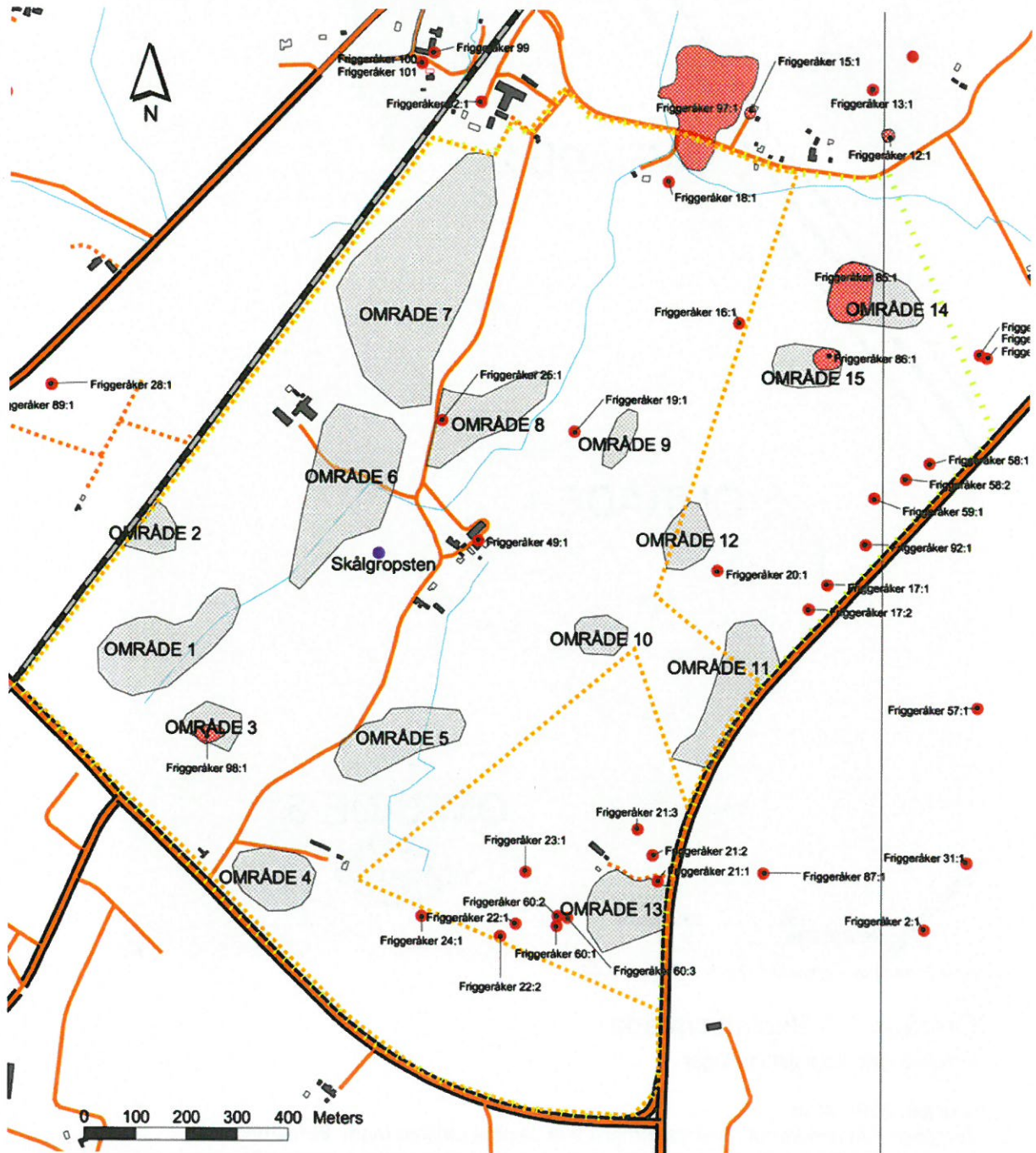

Utdrag ur digital fastighetskarta motsvarande ekonomiska kartans bladbeteckning 8D 0d-0e.

Resultat från Arkeologisk utredning i Marjarp 2007

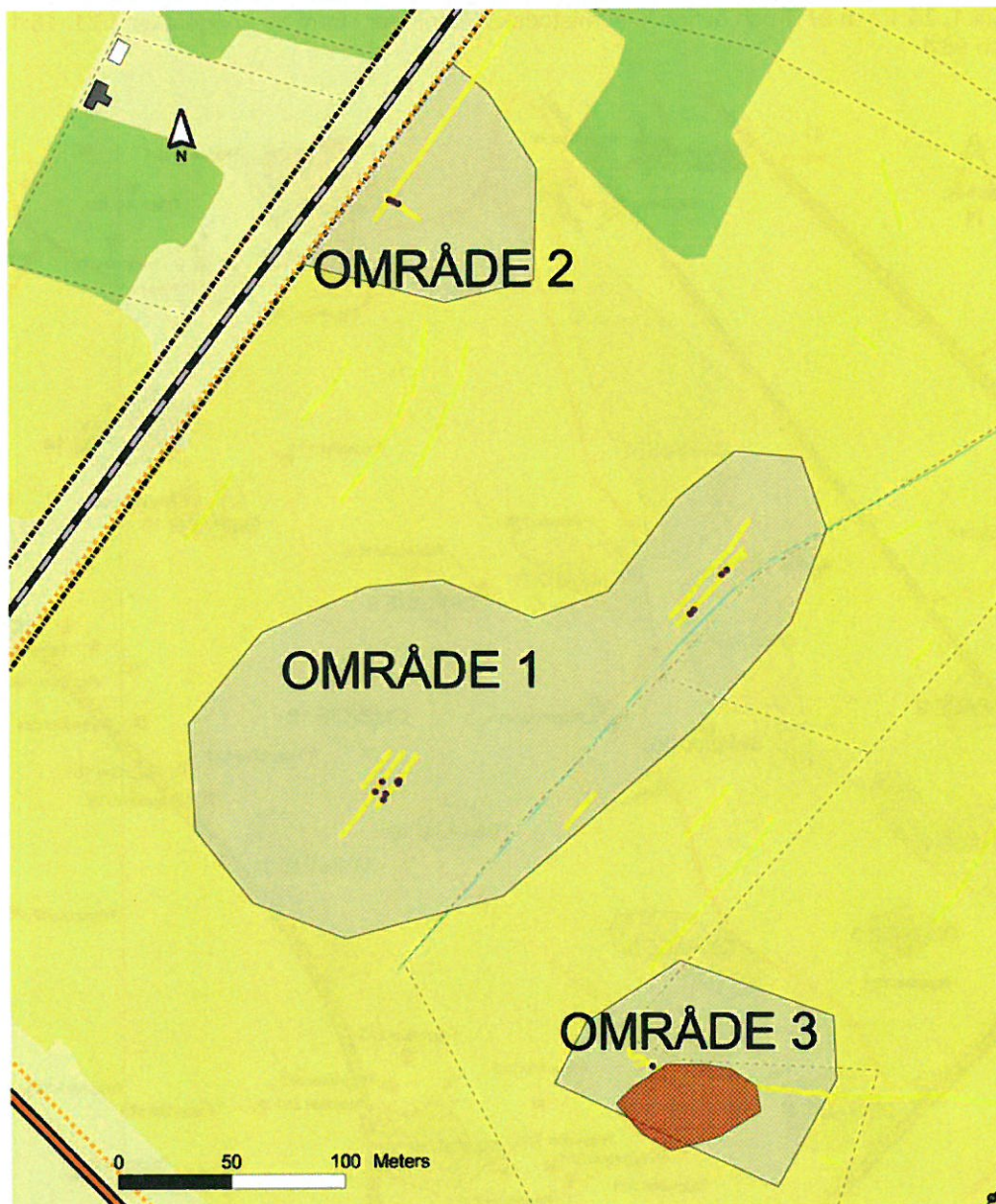
Utredningsområdet för Marjarp industriområde är uppdelat i två områden, dels områden för endast steg 1 dels områden inom vilka steg 1 och steg 2 skall utföras. Områdena som endast omfattar steg 1 ligger i östra delen längs väg 46. Inom dessa områden finns rikligt med kända fornlämningar. Dessa utgörs av Friggeråker 17:1, 17:2, 20:1, 21:1, 21:2, 21:3, 22:1, 22:2, 23:1, 58:1, 58:2, 59:1, 60:1, 60:2, 60:3, 85:1, 86:1 och 92:1. Inom de områden som omfattas av både steg 1 och steg 2 finns åtta kända fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar. De utgörs av de fasta fornlämningarna Friggeråker 24:1, 25:1 och 97:1 och övriga kulturhistoriska lämningar i form av Friggeråker 16:1, 18:1, 19:1, 49:1 och 98:1.

Figur 1. Översiktsskarta med kända fornlämningar och nya områden med observationer av lämningar av antikvariskt intresse. Skala 12500.

Utredningsresultat

Utredningen har resulterat i 13 nya fasta fornlämningar och en fyndplats. Dessa lämningar består av 13 områden och ett punktobjekt. Därtill har ytterligare flintmaterial påträffats invid två sedan tidigare kända boplatser, fornlämningarna Friggeråker 85 och 86. Museet bedömer därför att begränsningen för dessa platser bör utvidgas. De nya observationerna återges på kartan i figur 1. Platserna är markerade som område nr 1-15 samt en punkt som indikerar ett nyupptäckt block med en skålgrop. En beskrivning av respektive plats följer nedan.

Figur 2. Karta över område 1, 2 och 3. Skala 1:3000.

Område 1 – Boplatsoområde

Område med boplatslämningar

Storlek: 300x140m

Terräng: Två mindre förhöjningar omgivna av låglänt utdikad mark. Betesmark.

Beskrivning: På två mindre förhöjningar upptäcktes i sökschakten boplatslämningar av förhistorisk karaktär. I den södra delen framkom i schakt nr 106 en tydlig sotfläck och en grop. I samma schakt fanns enstaka betydligt mer diffusa mörkfärgningar som emellertid kan ha varit naturliga fläckar. I

schakt 107 fanns två gropar, två förmodade stolphål och en härd av förhistorisk karaktär. I områdets norra del i schakt nr 111 upptäcktes 3 gropar och en härd av förhistorisk karaktär.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna bedöms vara del av ett boplatssområde som utgör en fast fornlämning. Lämningarna som påträffades på de mindre kullarna kan utgöra del av aktivitetsytor med närhet till tidigare våtmark. Det är därför sannolikt att lämningar även kan återfinnas inom närliggande lägre partier. Lämningarna ligger endast 165 meter nordväst om fornlämning Friggeråker 98:1 som utgörs av en undersökt boplats vilket innebär att det även kan finnas samband mellan dessa platser.

Område 2 – Boplatssområde

Plats med boplatsslämningar

Storlek: 80x80m

Terräng: Betesmark. Svag förhöjning omgiven av lägre partier.

Beskrivning: I sökschakt 99 påträffades en härd av förhistorisk karaktär. I höjd med denna härd grävdes ytterligare ett sökschakt, schakt nr 100. I detta schakt upptäcktes ett stolphål och en grop.

Antikvarisk bedömning: De upptäckta lämningarna bedöms utgöra del av boplatssområde som utgör en fast fornlämning. Lämningarna var av samma typ och karaktär som de inom område 1.

Det kan sannolikt finnas kontextuellt samband mellan dessa två boplatssområden, men de skiljs åt genom topografien. Mellan område 1 och 2 grävdes dessutom ett antal sökschakt där inga lämningar iaktogs. Därför betraktas de som två separata områden.

Område 3 – Boplatssområde

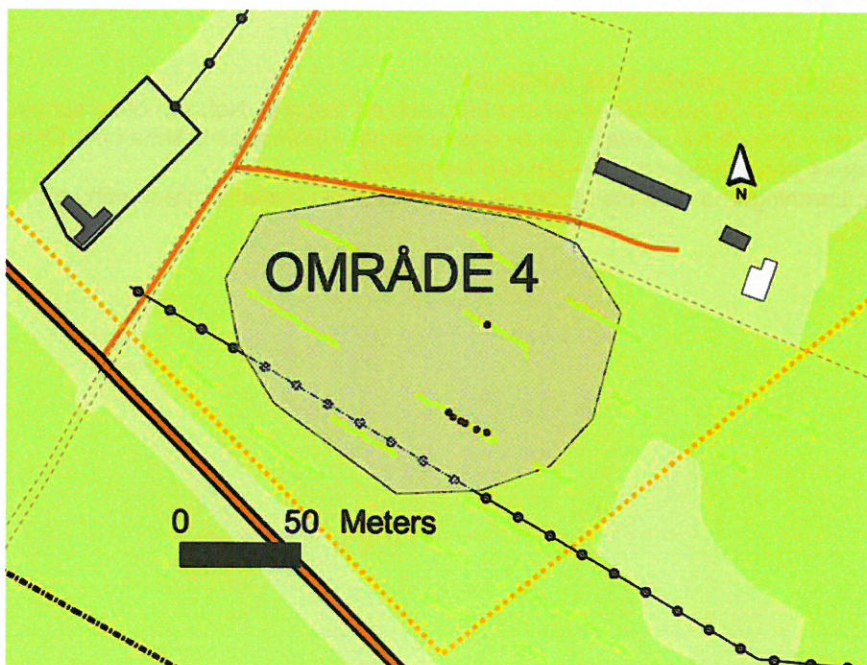
Plats med boplatsslämningar

Storlek: 100x75m

Terräng: Slät svagt sluttande betesmark.

Beskrivning: I schakt 66 beläget strax norr om värmeverket upptäcktes en härd av förhistorisk karaktär.

Antikvarisk bedömning: Lämningen utgör en fast fornlämning. Den nyupptäckta lämningen ligger i anslutning till en sedan tidigare undersökt boplats från bronsålder, registrerad i fornminnesregistret som Friggeråker 98:1. Vid denna undersökning dokumenterades 28 lämningar av vilka utgjordes av härdar, kokgropar, gropar och stolphål. Man hittades ett 20-tal flintavslag varav ett slipat, två slagstenar och två slipstenar samt brända ben. Den nyupptäckta härden indikerar att det kan finnas fler boplatsslämningar kvar i omgivningen kring den tidigare undersökta fornlämningen, Friggeråker 98:1.

Figur 3. Karta över område 4. Skala 1:3000.

Område 4 – Boplatsområde

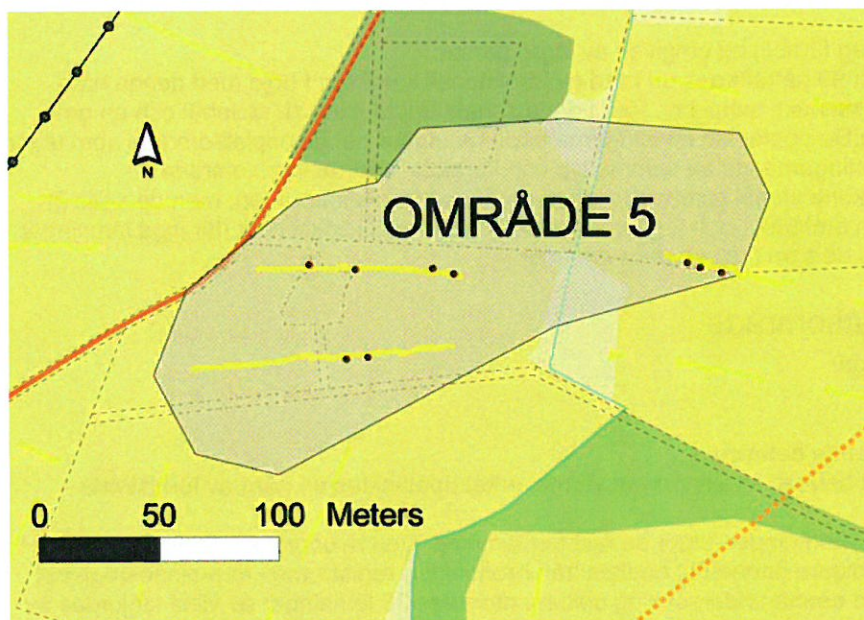
Område med boplatslämningar

Storlek: 150x100m

Terräng: Åkermark.

Beskrivning: I utredningsschakt nr 26 upptäcktes en rad av 5 förmodade stolphål. Norr om dessa lämningar upptäcktes i schakt nr 30 en rektangulär härd.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna på platsen bedöms utgöra del av ett boplatsområde inom vilket rester av förhistoriska byggnader kan finnas. Boplatsområdet bedöms utgöra en fast fornlämning.

Figur 4. Karta över område 5. Skala 1:3000.

Område 5 – Boplatsområde

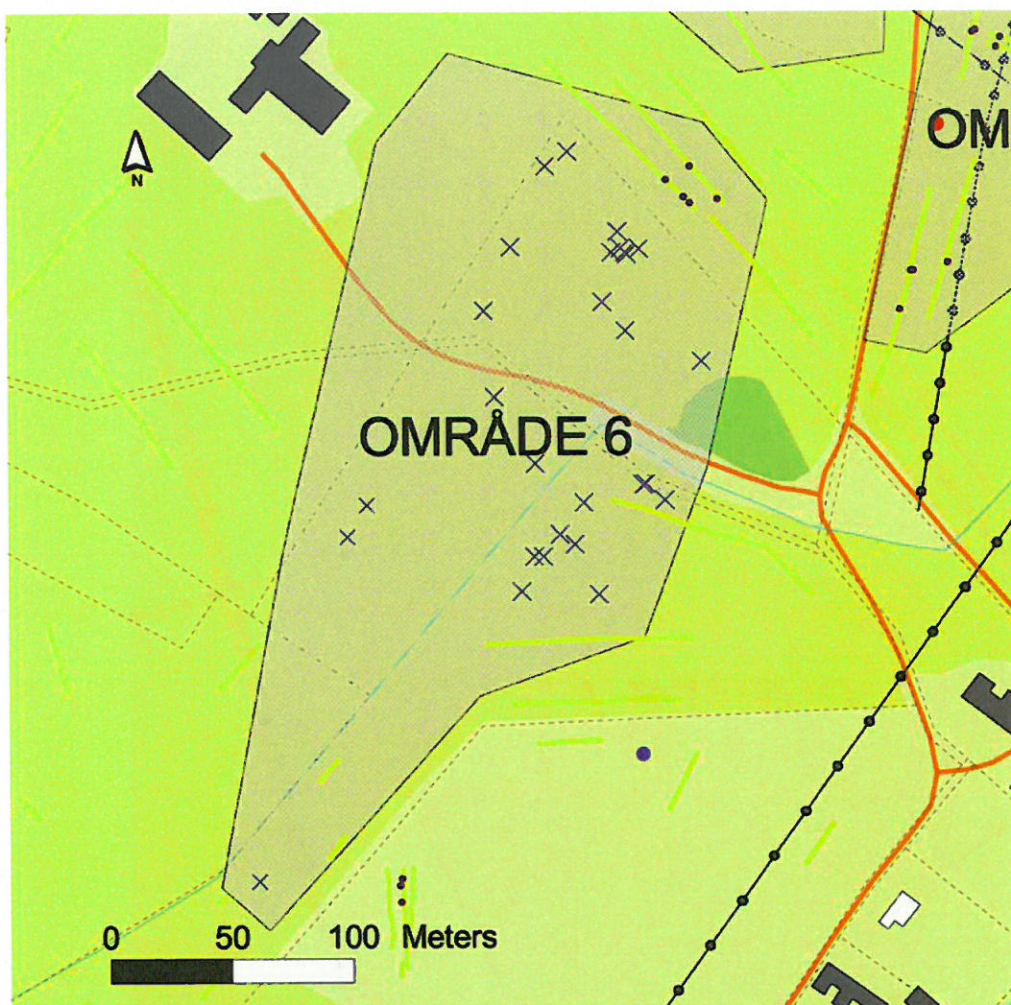
Område med boplatslämningar

Storlek: 260x85m

Terräng: Slutningar och dalgång vid mindre bäck. Åkermark.

Beskrivning: I utredningsschakt nr 39 upptäcktes en stor härd och ett stolphål. Norr om detta schakt påträffades i schakt nr 40 en grop och två härdar. I en av dessa härdar påträffades brända ben. Öster om detta schakt i schakt nr 44 påträffades en stor härd och två gropar.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna bedöms utgöra del av förhistoriskt boplatsområde och utgör därmed en fast fornlämning.

Figur 5. Karta över område 6. Skala 1:3000.

Område 6 – Boplatsoområde

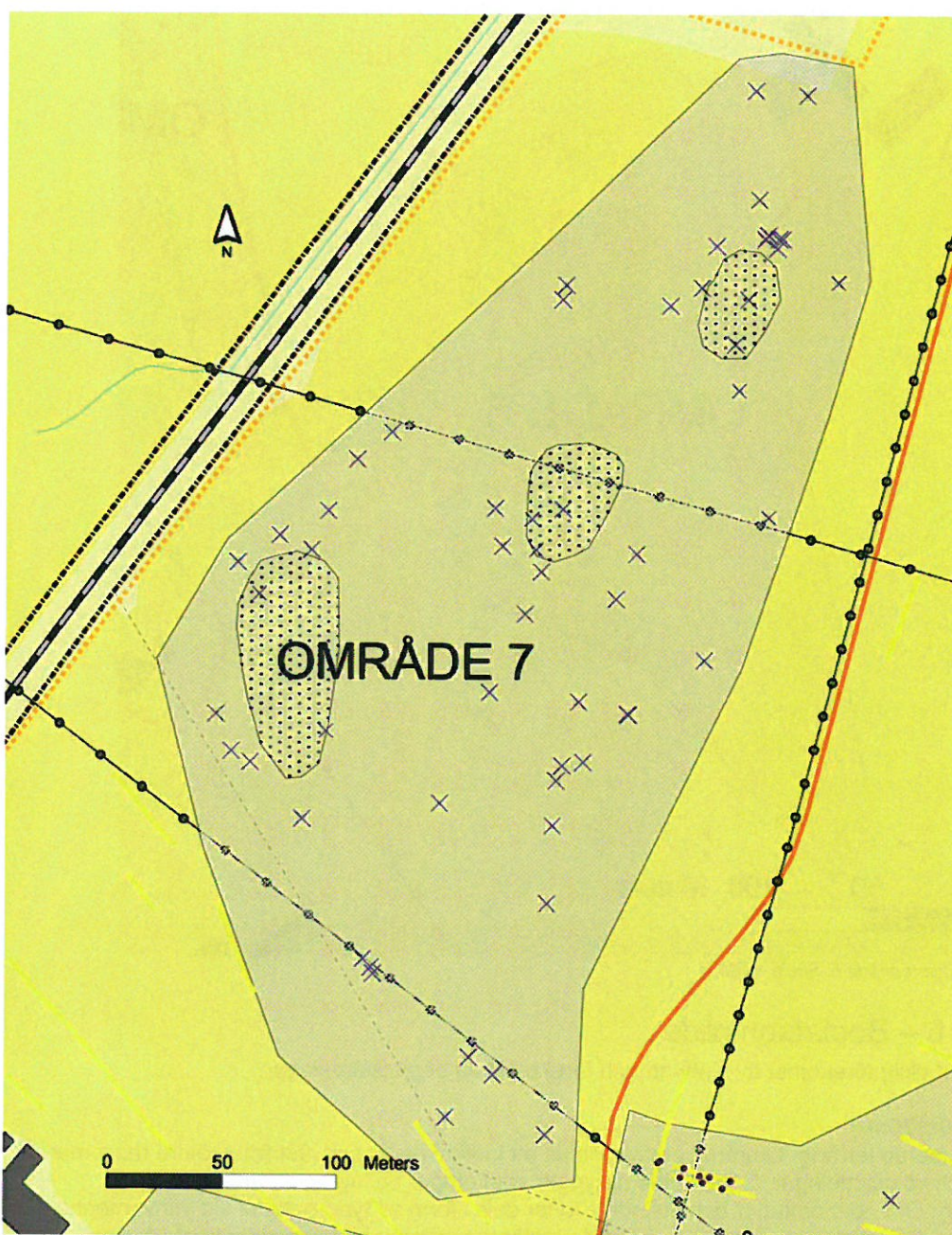
Område med riklig förekomst av flintfynd och förekomst av boplatsslämningar.

Storlek: 370x170m

Terräng: Kuperad terräng. Området omfattar dels ett låglänt parti i sydväst (med äldre mossmark) dels syd- och västsluttningar till upphöjda åsryggar som omger de låglänta partierna.

Beskrivning: Området omfattar boplatssindikationer dels i form av fyndmaterial vid ytinventering och anläggningar observerade i sökschakt. Inom de låglänta partierna hittades vid inventering av åkermarken tre flintor, ett kvartsavslag och en kvartsitkärna. Flintorna bestod av ett spånfragment, ett större avslag och en håleggad yxa. I den östra delen i en västsluttning hittades nio flintor varav 2 spånfragment, en borr och en avslagsskrapa tillverkad av ett avslag från en slipad yxa. På platsen hittades även ett antal bitar av kvarts och kvartsit (som kan vara slagen) och ett mindre stycke reduktionsslag. I områdets norra del i sydsluttningen av en åsrygg hittades inom en upplöjd åker tolv flintavslag varav ett med retusch och några brända. I övrigt fanns här även en bränd kvartsitkärna och ett antal till synes slagna kvartsavslag. Enligt muntliga uppgifter från tidigare markägare till denna åker hade han inte observerat något flintmaterial på denna åker men meddelade att det hade förekommit mycket flinta på åkern väster om stengårdsgården. Denna yta var emellertid inte plöjd vid utredningstillfället så ytinventering kunde inte genomföras där.

I sökschakten som grävdes upp på åskränet i områdets norra del påträffades fem anläggningar som bedömdes vara tre gropar och två stolphål.

Figur 6. Karta över område 7. Skala 1:3000.

Område 7 – Boplatsområde

Stenåldersboplats som utgörs av område med rikligt förekomst av flintmaterial.

Storlek: 520x230m

Terräng: Öppen flack åkermark med svaga förhöjningar.

Beskrivning: Området var plöjt vid utredningstillfället och vid inventering upptäcktes rikligt med flintmaterial. Totalt påträffades 86 fynd. Fynden utgörs enligt en preliminär bedömning av följande föremål:

Material	Fyndkategorier	Undertyp	Antal
Ben	Bränt ben		1
Diabas	Knacksten		1
Flinta	Avslag, slipat		5

Bilaga 1 - Slutanmälan från Arkeologisk utredning inom Marjarps industriområde

Flinta	Avslagskniv? Avslag med retusch		1
Flinta	Kärna	bipolär	2
Flinta	Spån med retusch		1
Flinta	Tvärpil m slipad yta		1
Flinta	Avslag		34
Flinta	Avslag m retusch		4
Flinta	Avslag, bränt		8
Flinta	Flathuggen spets	Klockbägarspets	1
Flinta	Flathuggen spets	urnupen bas	1
Flinta	Skrapa		1
Flinta	Skrapa, bränd		1
Flinta	Spån, fragm		2
Järn	Spets?		1
Kvarts	Avslag?		3
Kvarts	Slagen?		4
Kvartsit	Avslag		4
Kvartsit	Kärna		2
Kvartsit	Kärna		4
Slagg	Slagg		4
		SUMMA	86

Över den inventerade ytan kunde man konstatera att det fanns vissa koncentrationer med flintfynd. Om dessa koncentrationer representerar enskilda lämningar är emellertid oklart. Det är snarare troligt att boplatsaktiviteter förekommit över hela den markerade ytan och att topografiska förhållanden i kombination med modern markutnyttjande (plöjning) gjort att fynden plöjts fram inom vissa delar av åkern och att fynden därmed blivit synliga på vissa platser (i koncentrationer). Det är därför tänkbart att det finns lika mycket fynd mellan de iakttagna fyndkoncentrationerna och att det till och med kan finnas bättre bevarade fyndlager inom områden där det inte påträffats ytfynd.
Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning

Område 8 – Boplatsområde

Utgörs dels av observationer av anläggningar i utredningsschakt samt fynd från ytinventering.

Storlek: 300x110m

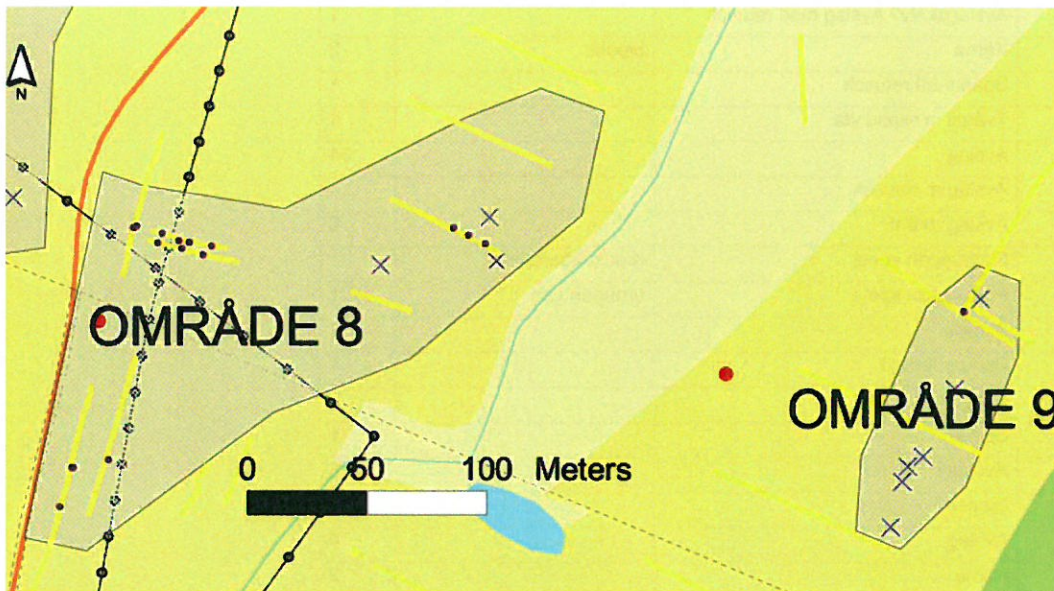
Terräng: Öppen flack åkermark.

Beskrivning: I utredningsschakt 94 inom sydvästra delen av område 8 påträffades en grop och två stolphål. I schakt 95 som grävdes 13 meter åt öster upptäcktes en grop. Cirka 80 meter norr om dessa lämningar upptäcktes i schakt nr 132 två gropar. I schakt nr 130 och 131 som grävde öster ut från de upptäckta groparna så upptäcktes fyra gropar, två mörkfärgningar och ett förmodat stolphål. Ytterligare 100 meter åt öster i schakt 128 iaktogs två gropar och en mörkfärgning. Anläggningarnas ålder är oklar men observationer bedömdes vara av förhistorisk karaktär.

Utöver iakttagna anläggningar påträffades fyra flintavslag i omgivningen kring schakt nr 128. Vid utredningstillfället växte höstraps på åkern vilket innebar dåliga förhållanden för ytinventering.

Det bör även påpekas att inom område 8 finns dessutom fornlämning Friggeråker 25:1 som utgörs av en något osäker hög som delvis tycks vara bortodlad.

Antikvarisk bedömning: Område 8 bedöms utgöra en fast fornlämning i form av ett förhistorisk boplatsområde.

Figur 7. Karta över område 8 och 9. Skala 1:3000.

Område 9 – Boplatsområde

Bestående av en härd och ytinventerade flintfynd

Storlek: 120x45m

Terräng: Moränås som utgörs av odlad åkermark.

Beskrivning: I sökschakt nr 143 påträffades en stor tydlig förhistorisk härd. I de kompletterande sökschakten som grävdes intill detta schakt framkom emellertid inga ytterligare lämningar. Vid ytinventering av den nyplöjda åkern påträffades sex stycken flintavslag.

Antikvarisk bedömning: Platsen bedöms som fast fornlämning. Det begränsade mängden boplatsindikationer ger vid handen att platsen kan vara av perifer karaktär, vilket emellertid bör klargöras vid förundersökning.

Område 10 – Boplatsområde

Område med boplatslämningar. Platsen ligger inom område för steg 1 och 2.

Storlek: 100x70m

Terräng: Moränplatå som utgörs av åkermark.

Beskrivning: I sökschakt nr 158, 159 och 160 påträffades tre stolphål och en nedgrävning i form av en ränna.

Antikvarisk bedömning: Lämningarna inom område 10 bedömdes utgöra en fast fornlämning i form av ett boplatsområde.

Område 11 – Boplatsområde

Stenåldersboplats som utgörs av område med rikligt förekomst av flintmaterial. Platsen ligger inom område för steg 1 och 2.

Storlek: 310x100m

Terräng: Højdrygg, moränås. Åkermark

Beskrivning: Inom de høgt belägna partierna i anslutning till väg 46 påträffades rikligt med flintmaterial vid ytinventering. Vid utredningen växte høstraps på platsen men trots begränsade möjligheter för inventering hittades rikligt med flintfynd. Enligt en preliminär bedömning utgörs fynden av följande typer:

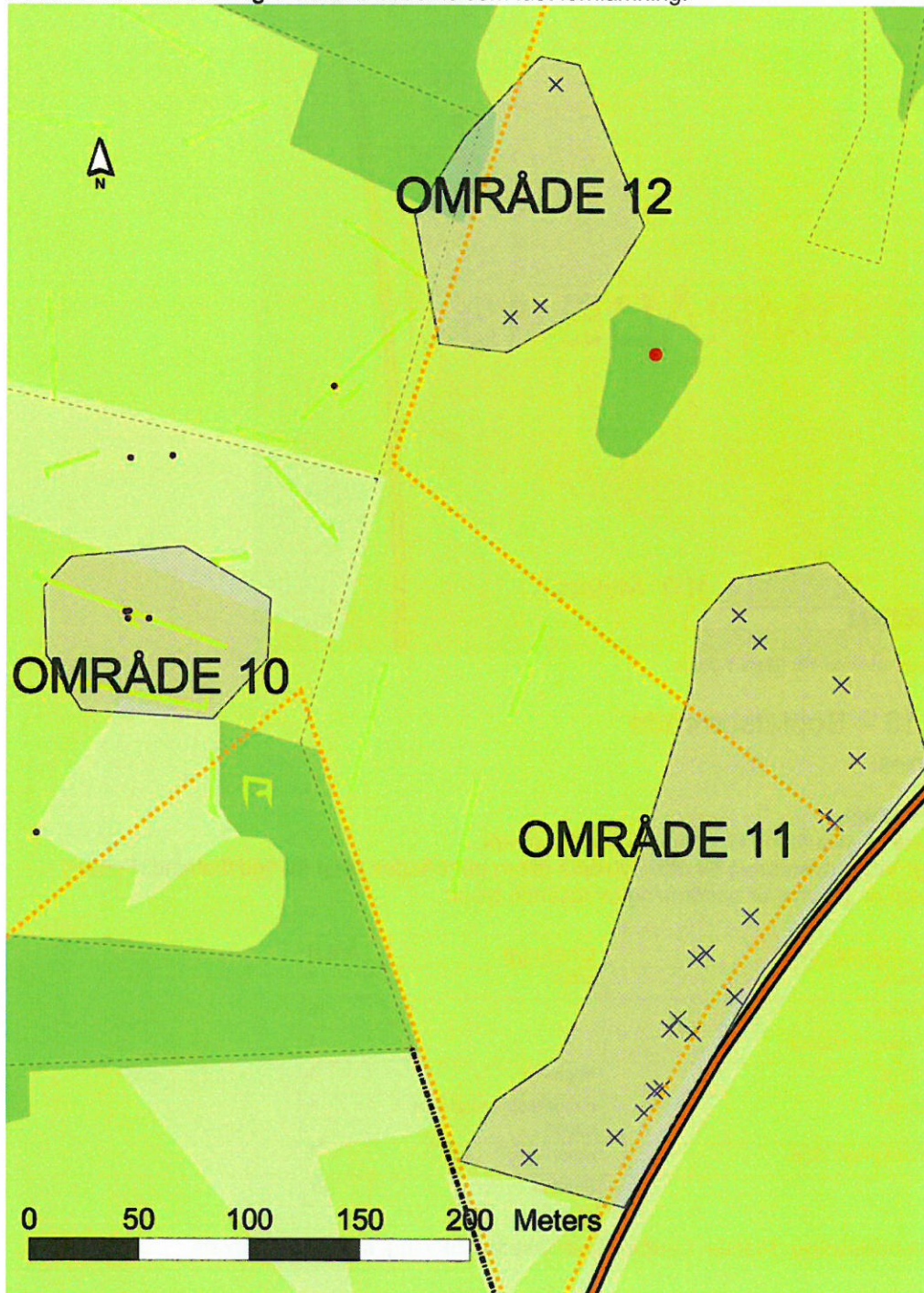
Material	Fyndkategorier	Undertyp	Antal
Flinta	Avslag		11
Flinta	Avslag m retusch		1

Bilaga 1 - Slutanmälan från Arkeologisk utredning inom Marjarps industriområde

Flinta	Avslag, bränt		2
Flinta	Avslag, slipat		1
Flinta	Kärna	oregelbunden	1
Flinta	Skrapa	spånskrapa	1
Flinta	Splitter		2
Flinta	Splitter, bränt		1
Flinta	Spån		1
		Summa	21

Antikvarisk bedömning: Platsens bedöms som fast fornlämning.

Figur 8. Karta över område 10, 11 och 12. Skala 1:3000.

Område 12 – Fyndplats för flinta

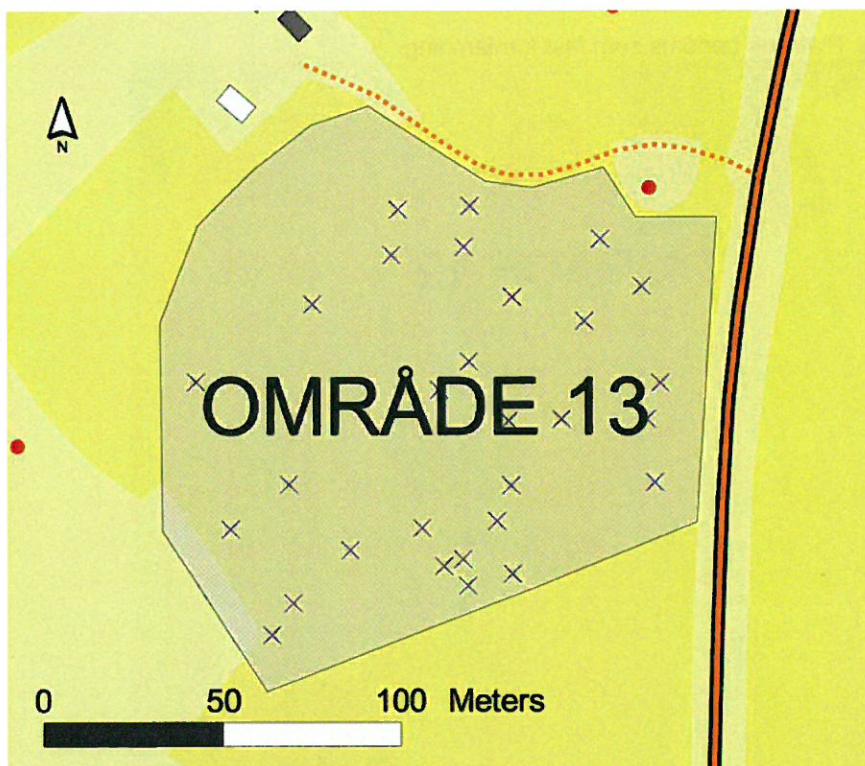
Förekomst av flinta. Platsen ligger inom område för steg 1.

Storlek: 130x80m

Terräng: Öppen åkermark

Beskrivning: Vid ytinventering av platsen påträffades tre flintavslag.

Antikvarisk bedömning: Det ringa antalet flintfynd innebär att platsen bedöms som en boplats utan som en fyndplats för flinta. Platsen registreras därför ej som fast fornlämning.

Figur 9. Karta över område 13. Skala 1:3000.

Område 13 – Boplatsområde

Kort beskrivning

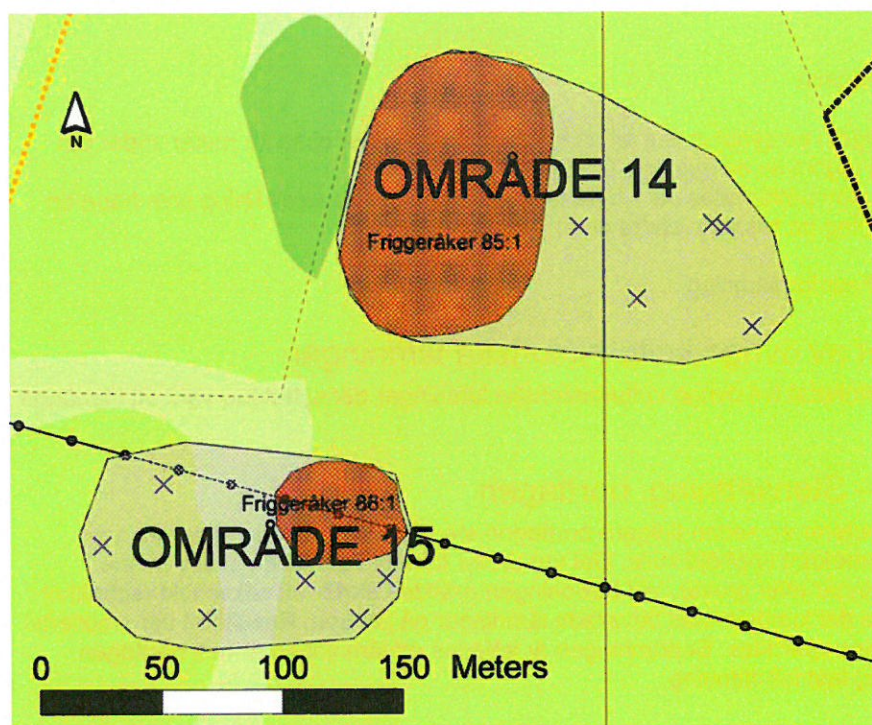
Storlek: 150x150m

Terräng: Platå i sydslutning till en moränås. Åkermark.

Beskrivning: Vid ytinventering av den nyplöjda åkern påträffades riklig mängd flintfynd. Fynden utgjordes enligt en preliminär bedömning av följande typer:

Material	Fyndkategorier	Undertyp	Antal
Flinta	Avslag	bränt	7
Flinta	Avslag		16
Flinta	Avslag m retusch		1
Flinta	Kärna	fragment	1
Flinta	Skrapa	dubbelsidig motställda eggjar	1
Flinta	Yxfragment,slipat	slipat, bränt	1
		Summa	27

Antikvarisk bedömning: Platsen bedöms som fast fornlämning, stenåldersboplats

Figur 10. Karta över område 14 och 15. Skala 1:3000.

Område 14 – Fornlämning, Friggeråker 85:1, stenåldersboplats

Utvidgning av gräns till befintlig fornlämning.

Storlek: 100x200m

Terräng: Öppen svagt böljande åkermark.

Beskrivning: Fornlämning 85:1 i Friggeråker socken utgörs av en stenåldersboplats. Vid reinv. 1984 påträffades 25-tal flintavslag på platsen. Vid den nu aktuella utredningen på platsen inventerades åkermarken vid denna fornlämning. Utöver ett 10-tal flintavslag som observerades inom fornlämningsområdet hittades fem avslag öster om den registrerade lämningens markerade utbredning.

Antikvarisk bedömning: Den tidigare utbredningen omfattade ca 100x75m. Museet bedömer utifrån utredningsresultatet att lämningens avgränsning bör utsträckas cirka 100 meter åt öster. Den nya utbredningen blir därmed 100x200m.

Område 15 – Fornlämning, Friggeråker 86:1, stenåldersboplats

Utvidgning av gräns till befintlig fornlämning.

Storlek: 100x200m

Terräng: Avsats och åt väster svag sluttning. Åkermark.

Beskrivning: Fornlämning 86:1 i Friggeråker socken utgörs av en stenåldersboplats. Vid reinv. 1984 påträffades 15-tal flintavslag på platsen. Vid den nu aktuella utredningen på platsen inventerades åkermarken vid denna fornlämning. Utöver ett 7 flintavslag som observerades inom fornlämningsområdet hittades tre avslag strax söder om den registrerade lämningens markerade utbredning. Dessutom hittades 3 flintavslag längs östra sluttningen till en mindre höjd belägen väster om fornlämning 86. Denna plats ligger strax väster om ett mindre sankmarksområde.

Antikvarisk bedömning: Den tidigare utbredningen omfattade ca 55x40m. Museet bedömer utifrån utredningsresultatet att lämningens avgränsning bör utsträckas cirka 35 meter åt söder och 75 meter åt väster. Den nya utbredningen blir därmed 130x75m.

Skålgropssten

Block med skålgropsförekomst

Terräng: Blocket är beläget i en sydsluttning till en förhöjning och ligger cirka 12 meter söder om stengårdsgård. Området utgörs av betesmark. Se figur 1.

Beskrivning: Vid utredningen påträffades ett 1,5 meter stort block i en södersluttning som hade en skålgropsformad fördjupning på blockets södra sida.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning

Utredningsresultat av övriga kulturhistoriska lämningar

Vidare har utredningen omfattat två övriga kulturhistoriska lämningar där syftet har varit att klarlägga deras status.

Friggeråker 16:1 – Stensättning, borttagen

Friggeråker 16:1 representerar en sedan tidigare borttagen stensättning. Platsen utgjordes vid utredningstillfället av en markant upphöjd kulle. Det var därför tänkbart att kullen skulle kunna innehålla bevarade lämningar efter gravar. Vid utredningen grävdes därför ett sökschakt (schakt nr 151) för att ta reda på om det kunde finnas bevarade lämningar på platsen. Resultatet var emellertid att inga spår av lämningar upptäcktes. Bedömningen är således att lämningen är helt borttagen

Antikvarisk bedömning: Ej fast fornlämning.

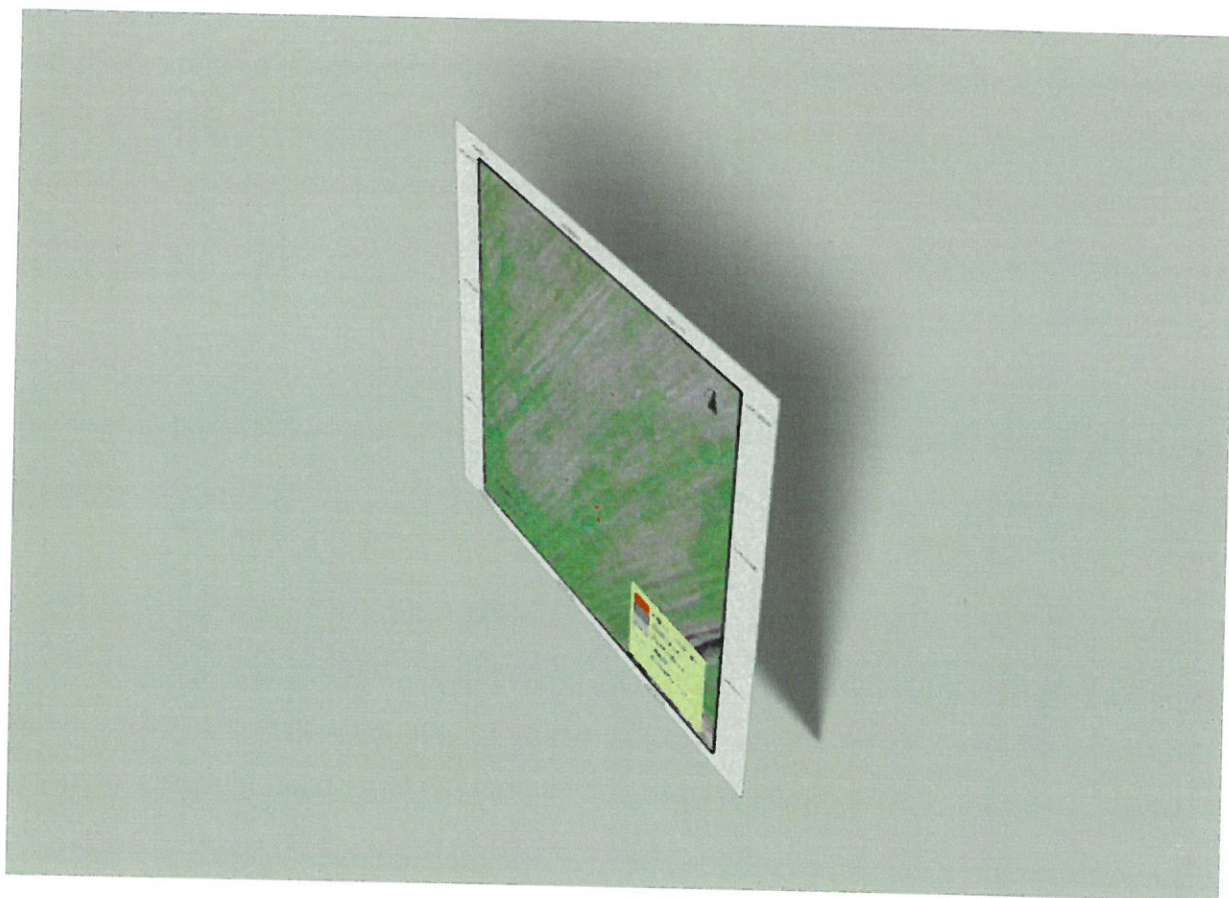
Friggeråker 18:1 – Fornlämningsliknande lämning

Belägen på krönet av en moränhöjd finns Friggeråker 18:1 som utgörs av en rund stensättningsliknande liknande lämning. Vid utredningen grävdes en schakt genom halva lämningen för att ta reda på lämningens status. Man kunde då konstatera att lämningen var ett odlingsröse och ingen stensättning. Odlingsrössets ålder är oklar men lämningen bedöms inte som fast fornlämning.

Antikvarisk bedömning: Ej fast fornlämning.

RAPPORT 2008:40

Arkeologisk förundersökning av fornlämning 12,
Friggeråker socken, Falköpings kommun,
Västergötland

ANDERS BERGLUND

Innehållsförteckning

Inledning och bakgrund.....	1
Målsättning och arbetsmetod	8
Friggeråker 102.....	10
Resultat och tolkning	11
Avslutning	14
Referenser.....	15
Bilagor	
1. Tekniska och administrativa uppgifter	
2. Dateringsattest, Rafter NZ	

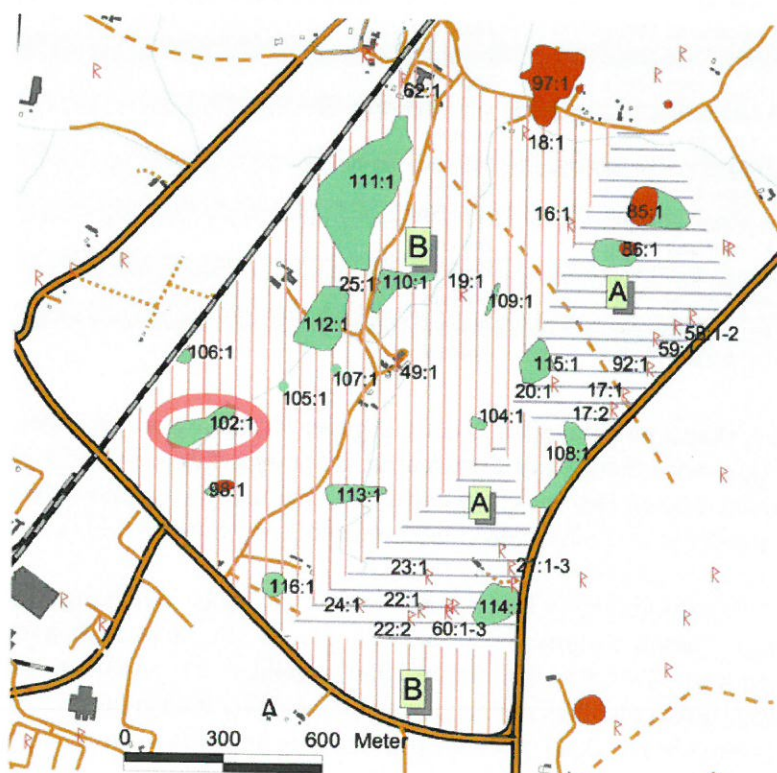
RAPPORT

Arkeologisk förundersökning av fornlämning 12, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland

Inledning och bakgrund

Falköpings kommun planerar att tillsammans med olika aktörer anlägga en "inlandshamn", vilket betyder att gods lastas om från bil till tåg som sedan går direkt till omlastning på båt i Göteborg. 2007 bedömde Länsstyrelsen V Götaland att en utredning behövdes för att ta reda på om någon okänd fornlämning skulle komma att beröras av arbetsföretaget. Utredningsområdet i den norra delen av Falköping, avgränsades i söder av väg 184, i väster av västra stambanan och i öster av väg 46. Den norra gränsen av området låg strax norr om gården Stora Backabo. Utredningen, som genomfördes av Västergötlands museum hösten 2007 innebar att flera nya fornlämningar påträffades. Inom planområdet, som i utredningen delades upp i två arbetszoner med olika ambitionsgrad, finns ett stort antal fornlämningar från olika förhistoriska perioder. Utredningen resulterade i 13 nya fasta fornlämningar och en fyndplats. Dessutom hittades ytterligare fynd (flintmaterial) vid två sedan tidigare kända boplatser, fornlämningarna Friggeråker 85 och 86.

Den aktuella förundersökningen avser den som boplatsområde betecknade fornlämningen Friggeråker 102. Den beskrivs närmare nedan.

Figur 1. Det större utredningsområdet "Marjarp" med kända fornlämningar. Nyupptäckta fornlämningar eller ändrade begränsningar av är markerade med grönt.

Falköpings kommun har i anslutning till detaljplanearbete önskat få fornlämning 102 undersökt och borttagen. Förundersökningen utfördes 12 – 14 maj 2008 av Anders Berglund vid Västergötlands museum.

Raä nummer	Typ	Kommentar
Friggeråker 16:1	Stensättning	Förstörd
Friggeråker 17:1	Stensättning	
Friggeråker 17:2	Stensättning	Förstörd
Friggeråker 18:1	Fornlämn lik lämning	
Friggeråker 19:1	Hällristning	Förstörd
Friggeråker 20:1	Stenkrets	
Friggeråker 21:1	Stensättning	
Friggeråker 21:2	Hög	
Friggeråker 21:3	Stensättning	
Friggeråker 22:1	Gånggrift	
Friggeråker 22:2	Hällkista	
Friggeråker 23:1	Gånggrift	
Friggeråker 24:1	Gånggrift	
Friggeråker 25:1	Hög	
Friggeråker 49:1	Hällkista	Förstörd
Friggeråker 58:1	Stensättning	
Friggeråker 58:2	Stensättning	
Friggeråker 59:1	Stensättning	
Friggeråker 60:1	Stensättning	
Friggeråker 60:2	Stensättning	
Friggeråker 60:3	Stensättning	
Friggeråker 62:1	Väghållningssten	
Friggeråker 85:1	Boplats	
Friggeråker 86:1	Boplats	
Friggeråker 92:1	Stensättning	
Friggeråker 97:1	Småindustriområde	
Friggeråker 98:1	Boplats	Undersökt och borttagen
Friggeråker 102:1	Boplats	[Undersökt och borttagen 2008]
Friggeråker 104:1	Boplats	
Friggeråker 105:1	Fyndplats	
Friggeråker 106:1	Boplats	
Friggeråker 107:1	Hällristning (Ålvkvarn)	
Friggeråker 108:1	Boplats	
Friggeråker 109:1	Boplats	
Friggeråker 110:1	Boplats	
Friggeråker 111:1	Boplats	
Friggeråker 112:1	Boplats	
Friggeråker 113:1	Boplats	
Friggeråker 114:1	Boplats	
Friggeråker 115:1	Boplats	
Friggeråker 116:1	Boplats	

Tabell över kända fornlämningar inom utredningsområdet. Lämningarna Friggeråker 102 – 116 hittade vid utredning 2007.

Landskapet på Falbygden är tätt vad gäller förekomsten av fornlämningar och i många fall förekommer lämningar från olika tider på samma platser. Det finns flera exempel på hur många av de neolitiska boplatserna användes redan under mesolitikum (Sjögren 2003).

De fornlämningar vi finner i närområdet – snarast utredningsområdet – består av gravar men också boplatser eller boplatstliknande lämningar. Gravarna är normalt från stenålder och järnålder, där gånggrifter och hällkistor representerar stenålder medan järnåldersgravarna består av stensättningar. I området finns också en gravhög

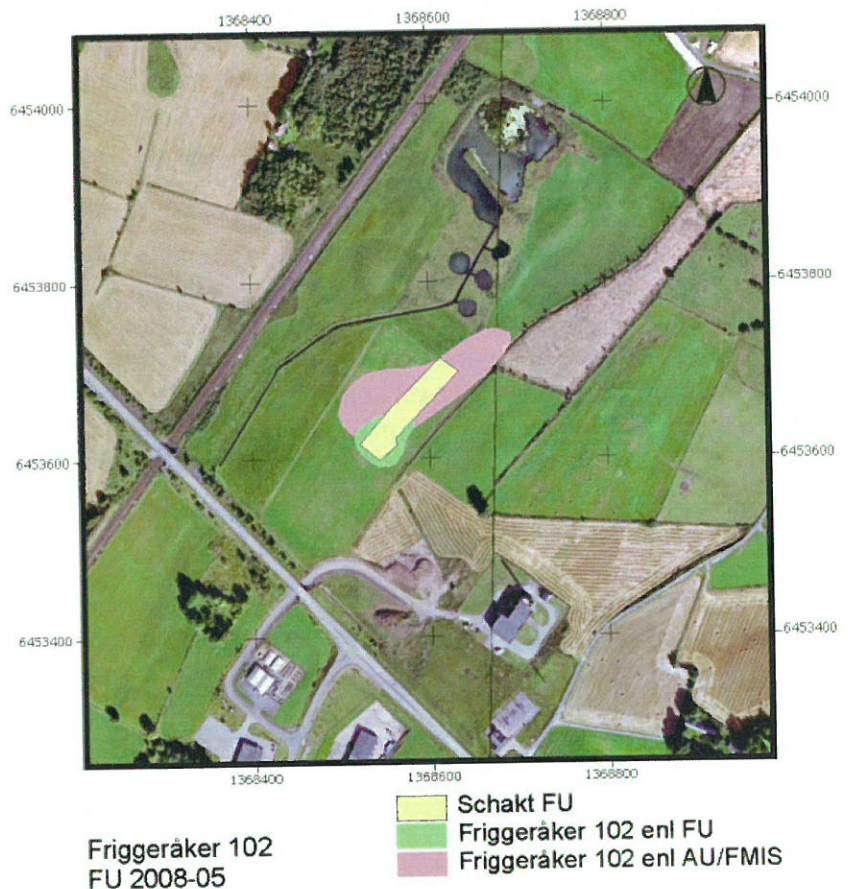
som förmodligen kan dateras till brons- eller järnålder. Vi kan notera ett inte ovanligt glapp i form av en brist på synliga gravar som med tydlighet kan dateras till bronsålder. Bristen på sådana synliga gravar från bronsålder kan delvis förklaras av att man vid gravläggning använt befintliga gravar, eller så har senare tiders gravläggningar kommit att täcka över bronsåldersmonumenten. Exempel på båda fallen har noterats i ett litet vidare område. Vi vet exempelvis genom de undersökningar av gånggrifter som utförts att det inte är ovanligt att gånggrifterna återanvänts under bronsåldern (Axelsson & Strinnholm 1995, Persson & Sjögren 2001), vilket även tydligt visats vid undersökning och restaurering hösten 2008 vid "Förste sten", en gånggrift väster om Falköpings stad. Det andra förhållandet kan illustreras med t ex de stensättningar från järnålder som undersöktes 2005 i norra delen av Falköpings kommun, vid Borgunda. Här fanns gravar som bestod av påbyggda övre delar från äldre järnålder, medan det i botten av samma gravhög fanns tydliga spår av praktfulla begravningar från äldre bronsålder (Axelsson C 2005a). De boplatser som finns inom området men som inte undersökts kan i hög grad antas vara från stenålder sett i relation till de lösfynd som gjorts. År 2000 undersökte Västergötlands museum boplatserna Friggeråker Raä nr 98 som kom att dateras till bronsålder och järnålder.

Det dåvarande utredningsområdet var ett snitt ur landskapet och intressant ur flera synvinklar. Det innehåller topografiskt tre skilda zoner, från höglänt fälå till låglänta marker, som i skiftande grad går

Figur 2. Översiktskarta över undersökt fornlämning, Friggeråker 102.

att koppla till olika aktiviteter under förhistorien. Vi vet idag från undersökningar av neolitiska lämningar i Karleby socken att boplatser, gånggrifter och offerfynd uppträder i skilda landskapsavsnitt. Samtliga dessa landskapsavsnitt finns i närheten av den undersökta platsen.

Figur 3. Ortofoto över fornlämning 102 med olika markeringar: grävt schakt vid förundersökningen, "boplatsens" omfattning enligt den arkeologiska utredningen/fornminnesregistret samt aktivitetens omfattning sett mot bakgrund av undersökningen. Lämningen är i och med förundersökningen borttagen.

Målsättning och arbetsmetod

Antagandet efter utredningen 2007 och inför förundersökningen var att fornlämningen med stor sannolikhet bestod av lämningar från brons-/järnålder. Kunskapsläget avseende boplatslämningar är förhållandevis lågt inom området. I närområdet har en boplat (Raä nr 98 i Friggeråker socken) undersökts. Ett mål med undersökningen var därför att komplettera den tämligen fragmentariska bild som idag finns kring boplatser från brons- och järnålder i området. I undersökningsplanen lades riktlinjerna för fortsatt undersökning upp.

Den övergripande målsättningen med förundersökningen är att avgränsa fornlämningen samt fastställa karaktär och bevarandegrad. Därutöver skulle det efter avslutad undersökning vara möjligt att beskriva fornlämningens vetenskapliga och pedagogiska potential. Sett till förfrågningsunderlagets önskan om hög ambitionsnivå skulle förundersökningen drivas till en sådan nivå att man, avhängigt de påträffade lämningarnas sammansättning, kvalitet etc skulle kunna

prioritera i frågan om fortsatt undersökning eller ej, med hänvisning till fornlämningens vetenskapliga och pedagogiska potential.

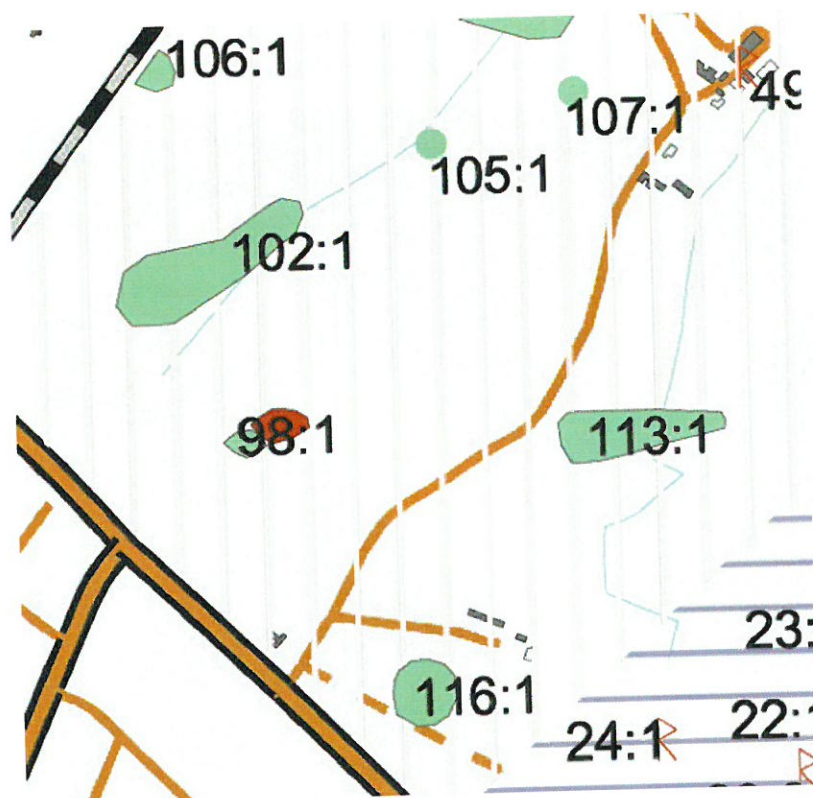
Friggeråker 102 FU 2008-05

- Härd, rest av
- Soffläck
- Stenblock
- Utgår
- Schakt FU
- Friggeråker 102 enl FU

Metodmässigt innebar undersökningsplanen en förundersökning av stora ytor, där maskinell avbaning av matjordslagret tedde sig som lämpligaste metod. Förundersökningen genomfördes enligt undersökningsplanen med ambitionen att avgränsa lämningen genom grävning i större sammanhängande ytor, på ett sådant sätt att det efter undersökning inte skulle råda något tvivel om lämningens utbredning. Samtidigt har hänsyn tagits till en reservation som gjorts i undersökningsplanen: lämningen syntes bestå av löst sammanhållna gropar och härdar som sprits över ett betydande område (konkret innebär det i praktiken att den här delvis förväntade typen av lämningar, spridda, enstaka härdar inom stora områden inte riktigt går att avgränsa på ett fullödigt sätt som "boplats").

Undersökningsplanens upplägg och ambitionsnivå avsågs även ge ingång till beslut om fortsatt undersökning eller ej efter utförd förundersökning, för att man på ett realistiskt sätt och utan gissningsfaktorer skall kunna diskutera prioriteringsfrågor i fortsatt hantering av ärendet och de omedelbart intilliggande, relativt likartade fynd/fornlämningsplatserna.

Figur 4. Ortofotograf där omfattning av undersökt yta och ny värdering av fornlämningsområdet redovisas närmare. Skala ca 1:4000.

Figur 5. Friggeråker 102 ligger litet mer än ett stenkast från en tidigare undersökt boplats (Friggeråker 98) och i en låglänt mark där liknande fyndsammansättningar (härdar, gropar) noterats vid den arkeologiska utredningen. De har grovt sett ansetts spegla bosättning, men begreppet säger här kanske inte direkt i vilken omfattning man egentligen skall kalla dem för boplats.

Friggeråker 102

Fornlämningen hittades vid grävning av s k sökschakt vid mindre förhöjningar i en i övrigt relativt låglänt betesmark i planområdets södra del utmed västra stambanan. I några av de sökschakt som grävdes vid utredningen upptäcktes vad som tolkades som boplatslämningar av förhistorisk karaktär. I ett schakt noterades en tydlig sotfläck och en grop samt betydligt mer diffusa mörkfärgningar som emellertid kan ha varit naturliga fläckar (d v s spår av jordbruksarbete, mer recenta omgrävningar, flyttad sten eller eljest geologiska fenomen). Områdets storlek uppskattades slutligen, i anmälan till Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, till en yta om drygt 225 x 70 meter med längaxel i SV-NÖ riktning.

Den antikvariska bedömning som gjordes efter utredningen 2008 innebar att lämningarna tolkades som en del av ett förhistoriskt boplatsoområde och därmed en fast fornlämning. En närmare tolkning än att området kring de påträffade härdarna kan ha bestått av aktivitetsytor med närhet till tidigare våtmark kunde inte göras. Dessutom bedömdes att det var sannolikt att förvänta sig lämningar inom närområdet. Att lämningarna låg endast 165 meter nordväst om fornlämning Friggeråker 98:1, en tidigare undersökt boplats med dateringar till bl a bronsålder, innebär att det även kunde finnas någon form av samband mellan dessa platser.

Resultat och tolkning

Förundersökningen omfattade i enlighet med undersökningsplanen betydande ytor än sedvanliga "sökschakt". Sammanlagt avjordades ca 3400 kvadratmeter yta där ett matjordslager om ca 0,2 – 0,4 meter togs bort med runtomsvängande grävmaskin. I det avbanade området hittades knappt ett dussin utplöjda och skadade härdar av förhistorisk typ, dock inga andra anläggningar. Härdarna syntes samlade till den S delen av det område som designerats som Friggeråker 102. Anläggningarna genomgrävdes och dokumenterades. Prover insamlades för datering (4 st; i enlighet med undersökningsplanen, se tabellen nedan). Anläggningarna beskrivs i tabellen nedan.

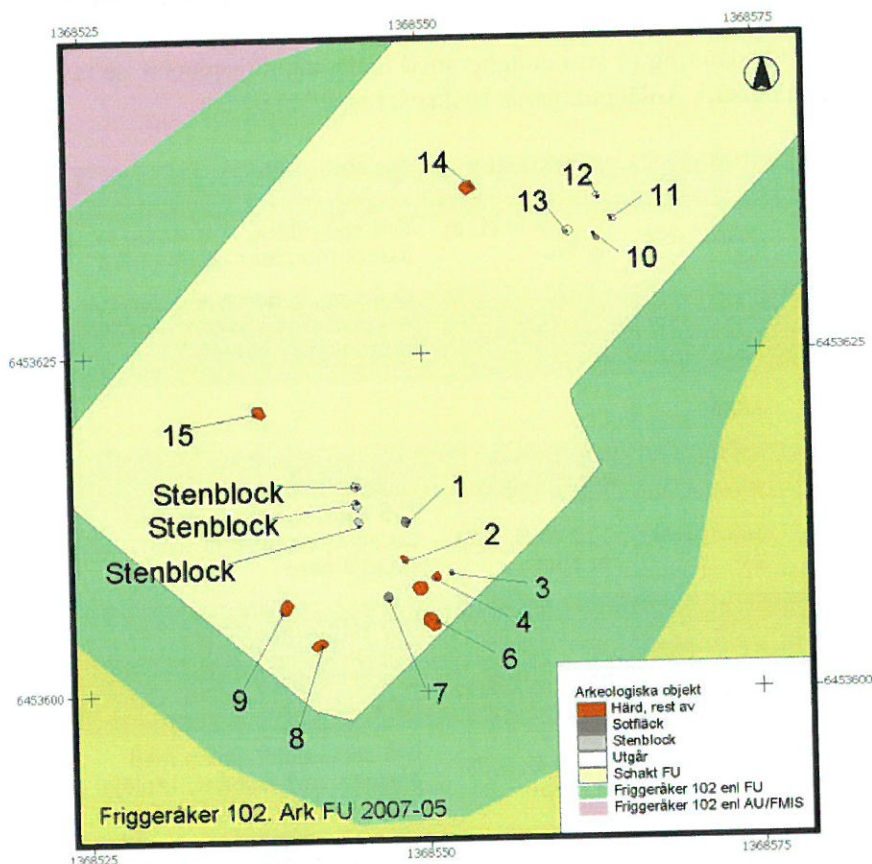
Ani nr	Typ	Omfattning	Beskrivning
A 1	Härd; rest av	Ca 0,8 m Ø; ej grävd	Grå sotig fläck, litet inslag av skörbränd sten; utplöjd härd
A 2	Härd; rest av	Ca 1,2 x 0,7 m, 0,06 m djup	Grå sotig sandfyllning med enstaka små kolbitar; utplöjd härd. Kolprov taget.
A 3	Utgår	-	-
A 4	Härd; rest av	1 x 0,7 m, 0,07 m djup	Grå sotig sandfyllning; utplöjd härd
A 5	Härd; rest av	1, 2 m Ø, 0,05 m djup	Grå sotig sandfyllning med inslag av skörbränd sten; utplöjd härd
A 6	Härd; rest av	1,8 x 1,2 m, 0,05 m djup	Grå sotig sandfyllning med inslag av skörbränd sten och enstaka kolbitar; utplöjd härd. Kolprov taget.
A 7	Härd; rest av	0,6 m Ø, 0,05 m djup	Grå sotig sandfyllning med enstaka små kolbitar; utplöjd härd
A 8	Härd; rest av	1,2 x 1 m, 0,05 m djup	Grå sotig sand
A 9	Härd; rest av	1,5 x 0,9 m, 0,07 m djup	Grå sandfyllning (sotig). Kolprov taget.
A 10	Sotfläck	0,5 m Ø, 0,02 cm djup	Grå sotig sandfyllning
A 11	Sotfläck	0,3 m Ø, 0,01 cm djup	Grå sotig sandfyllning
A 12	Utgår	-	-
A 13	Härd; rest av	0,75 m Ø, 0,03 m djup	Grå sotig sandfyllning med enstaka små skörbrända stenar i ytan. Kolprov taget.
A 14	Härd; rest av	0,85 m Ø, 0,04 m djup	Sotig sand, enstaka skörbränd sten; utplöjd härd
A 15	Härd; rest av	1,2 x 1 m; 0,1 m djup	Sotig sand, enstaka skörbränd sten; utplöjd härd

Tabell över påträffade förmodade/dokumenterade anläggningar.

Vid undersökningen tillvaratogs träkol för dateringar och några av anläggningarna har daterats (se f ö bilagd dateringsattest):

Anläggning 6 (härd) kalibrerad ålder 381 – 208 F Kr f (68,2 % sannolikhet)
Rafter GNS Science ref nr NZA-30621 C-14-ålder 2236 ± 50 BP

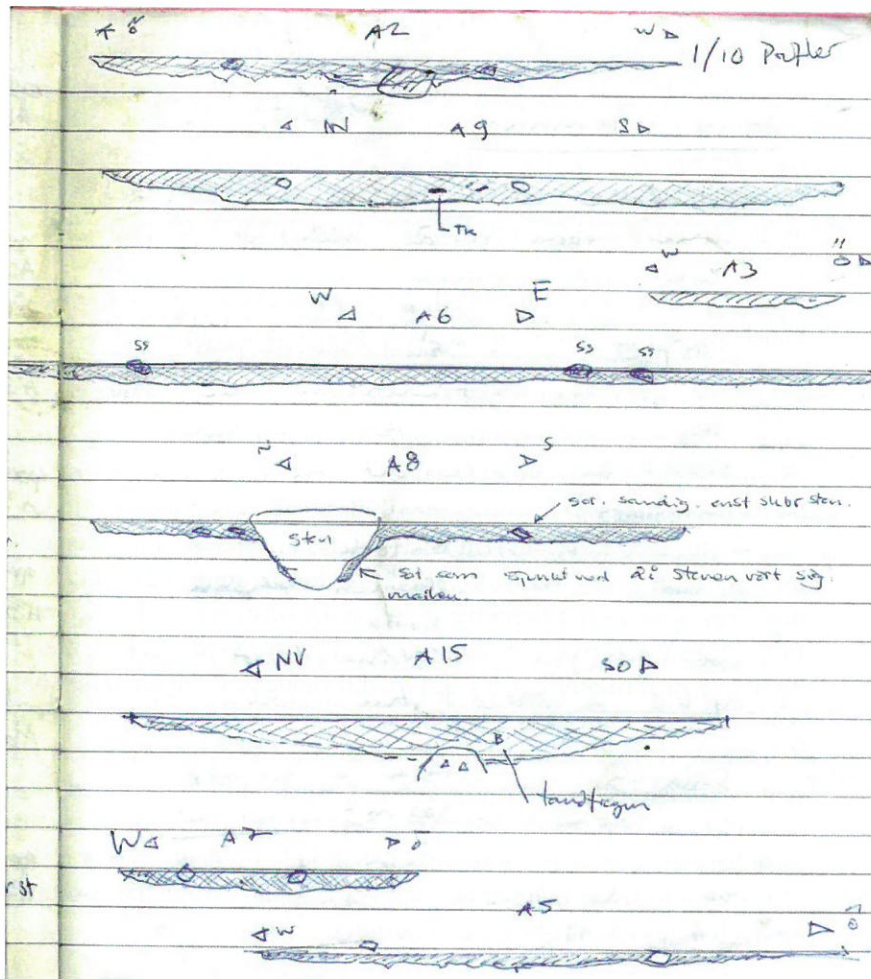
Anläggning 9 (härd) kalibrerad ålder 382 – 208 f Kr f (68,2 % sannolikhet)
Rafter GNS Science ref nr NZA.30597 C-14-ålder 2237 ± 50 BP.

Figur 6. Den södra delen av det avjordade området med de påträffade och dokumenterade anläggningarna markerade.

Anläggningarnas bevarandegrad var generellt usel; utplöjda och söndertrasade spår av sot- och kolansamlingar med inslag av skörbränd sten vittnade om att området måste ha brukats i relativt sen tid. En del anläggningar var dock knappt decimeterdjupa och kan karaktäriseras som relativt tydliga spår av härdar av samma slag som förekommer på eller i nära anslutning till boplatser från äldre järnålder eller sen bronsålder. Härdar eller rester av sådana var dock de enda identifierbara spåren av förhistoriska lämningar. En sådan gruppering av härdar kan givetvis betraktas som boplatser, men här bör kanske det något mer diffusa och otydliga begreppet ”aktivitetsyta” aktiveras, där aktiviteten bestått av eldning i något syfte. Liknande, som ”boplatser” betraktade fornlämningar i likartad terräng (nära våtmark) och med likartad sammansättning av anläggningar har undersökts tidigare (se Berglund 2005, Axelsson & Berglund 2005, Axelsson 2005b, Axelsson & Berglund 2004). De kan karaktäriseras som spår

Figur 7. Ett urval profiler från de dokumenterade resterna efter härdar.

av matlagning vid upprepade tillfällen i *boplatsnära* sammanhang (nära den tidigare undersökta boplatsen Friggeråker 98), eller som delar av eldning som ett kulturellt, socialt eller ideologiskt uttryck. Intressant är dock den förmenta koppling till låglänt eller vattensjuk mark som man i en del fall kan se. Särskilt ter sig en jämförelse med fornlämning 67 – 67 i Norra Kyrketorps sn, Västergötland som given, där ett område med grupperingar av härdar från tiden ca 600 f Kr f – 100 f Kr f undersöktes inför byggnationen av riksväg 26 (Berglund 2005). Dateringarna från Friggeråker 102 ligger inom samma tidsintervall, och vi har förmodligen att göra med en likartad, och lika svårbegriplig struktur att göra här.

Avslutning

Förekomsten av härdar ger en marginell ökning av kunskapen om det undersökta området eller fornlämning 102 per se i administrativt eller kunskapsmässigt hänseende. Den kanske viktigaste kunskapen tagits till vara i och med förundersökningen och dess möjligheter till att datera de dokumenterade och nu borttagna spåren samt kunskapen om att det inom de låglänta markerna finns lämningar av ”bo-

platskaraktär”, främst dåligt bevarade spår av härdar. De kan, vilket antyds i undersökningsplanen, inte utan viss tvekan samlas under begreppet ”boplats”. Snarast kan man anta att de är ett slags spår av aktiviteter i ett större förhistoriskt resursutrymme som t ex sträcker sig i och runt den äldre våtmarken. Fornlämningsområdet till 102 är därmed i praktiken relativt flytande, men kan som hanterbar, kultur- miljö-administrativ enhet här påstås vara avgränsat och borttaget.

Förundersökningen är avslutad. Mot bakgrund av det förväntade kunskapsutbytet från förundersökningen, vilket kan sammanfattas med ”daterbara, spridda fragment av förhistoriska härdar, dock ej utpräglad boplats” har det inte tett sig som meningsfullt att utföra vidare undersökningar av forn lämning Friggeråker 102 i fortsatt handläggning. Konkret innebär det givetvis inte att varenda rest av härd eller sotfläck är uppbringad och borttagen i och med förundersökningen. Den kunskap och erfarenhet som gjorts i förundersökningen, i form av förekomst - funktionsbestämning - datering kan dock ses som fullt tillräcklig dokumentationsinsats i det aktuella fallet. Enstaka härdar kan ligga inom ett betydande område, men i huvudsak är forn lämningen i och med förundersökningen undersökt och borttagen. Områdets arkeologiska storhet bör man se i ett större och längre tidsperspektiv som är mer spännande och ogripbart ur en rent administrativ – hanteringsmässigt aspekt: utmed och kring inslaget av gamla våtmarksdelar finns flera tiders spår av förhistoriens ogripbara mötesplatser, lämningar väl spridda i sådana arkeologiska rum som trotsar vår tids normer och begrepp om forn lämningssområden och deras administrativa omfattning.

Anders Berglund

Bilaga: Tekniska och administrativa uppgifter
                         Dateringsattest, Rafter NZ

Referenser

- Berglund, A 2005 Eld, jord och vatten i Tovatorp, i *Arkeologiska möten utmed Rv 26* (Red Ask C & Berglund A) Skara.
- Axelsson, C 2005a Grevagårdens gravfält, i *Arkeologiska möten utmed Rv 26* (Red Ask C & Berglund A) Skara.
- Axelsson, C 2005b Mellan skålgrop och odlingsröse, i *Arkeologiska möten utmed Rv 26* (Red Ask C & Berglund A) Skara.
- Axelsson, C & Berglund, A 2005 Landet mittemellan – offentliga rum eller aktivitetsytor, i *Arkeologiska möten utmed Rv 26* (Red Ask C & Berglund A) Skara.
- Axelsson, C & Berglund, A 2004 Offentliga rum i vägen? I *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 2003-2004*. Skara

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut:	431-16021-2008
Uppdragsgivare:	Stadsbyggnadsavdelningen, Falköpings kommun
Kostnadsbärare:	Uppdragsgivaren
Orsak till uppdraget:	Planarbete, byggnation
Fastighet	Marjarps industriområde
Fornlämning:	Friggeråker 102 - aktivitetsområde
Socken:	Falköping
Tidpunkt:	2008-05
Fältpersonal:	A Berglund
Internt objektnummer:	C 225

Arkivmaterial och fynd

Förvaring	Västergötlands museum - Inga fynd
-----------	--------------------------------------

Accelerator Mass Spectrometry Result

This result for the sample submitted is for the exclusive use of the submitter. All liability whatsoever to any third party is excluded.

NZA 30621
R 32003/3
Job No 66006
Measured 19-Dec-08
TW No 2306
Issued 22-Dec-08

Page 3 of 15

Sample ID Friggeråker 102 - KOLPROV A 6
Description Charcoal
Fraction Dated treated charcoal
Submitter Tony Axelsson Västergötlands Museum

* **Radiocarbon Age** **2236 ± 50 BP** $\delta^{13}\text{C} = -24.4\text{‰}$
** **Per cent modern =** 75.18 ± 0.46 $\delta^{14}\text{C} = -247.4 \pm 4.6\text{‰}$ $\Delta^{14}\text{C} = -248.2 \pm 4.6\text{‰}$

* Reported age is the conventional radiocarbon age before present (BP)

** Per cent modern means absolute per cent modern relative to the NBS oxalic acid standard (HOxI) corrected for decay since 1950.

Age, $\Delta^{14}\text{C}$, $\delta^{14}\text{C}$ and absolute per cent modern are as defined by Stuiver /Polach, Radiocarbon 19:355-363 (1977)

Sample Treatment Details

Sample consists of around nine large fragments of charcoal, ten smaller sized and some fines. Some fragments have visible soil material - light brown, on surfaces. Microscopic exam revealed visible vascular structure. Most of charcoal fragments have a thin coating of soil on their surfaces. Used scalpel to scrap off surface coating of soil from charcoal. Ground in beaker and treated with acid / alkali / acid process. Dried in vacuum oven.

Stored remainder

Comments

The reported errors comprise statistical errors in sample and standard determinations, combined in quadrature with a system error component based on the analysis of an ongoing series of measurements on an oxalic acid standard.

For the present result the system error component is conservatively estimated as 0% ($= \pm 0$ radiocarbon years).

Accelerator Mass Spectrometry Result

This result for the sample submitted is for the exclusive use of the submitter.
All liability whatsoever to any third party is excluded.

Sample ID Friggeråker 102 - KOLPROV A 9
Description Charcoal
Fraction Dated treated charcoal
Submitter Tony Axelsson Västergötlands Museum

* Radiocarbon Age **2237 ± 50 BP** $\delta^{13}\text{C} = -25.6\text{‰}$
** Per cent modern = 75.16 ± 0.46 $\delta^{14}\text{C} = -249.3 \pm 4.6\text{‰}$ $\Delta^{14}\text{C} = -248.4 \pm 4.6\text{‰}$

* Reported age is the conventional radiocarbon age before present (BP)

** Per cent modern means absolute per cent modern relative to the NBS oxalic acid standard (HOxI) corrected for decay since 1950.

Age, $\Delta^{14}\text{C}$, $\delta^{14}\text{C}$ and absolute per cent modern are as defined by Stuiver Polach, Radiocarbon 19:355-363 (1977)

Sample Treatment Details

Sample consisted of several fragments of charcoal of varying sizes. Mostly clean. Microscopic exam revealed grey sandy powder on some surfaces. One fibre present. Charcoal is clean, with glossy surfaces. Selected a number of the cleanest and largest lumps of charcoal. Treated with acid / alkali/ acid process. Dried in vacuum oven.

Stored remainder

Comments

The reported errors comprise statistical errors in sample and standard determinations, combined in quadrature with a system error component based on the analysis of an ongoing series of measurements on an oxalic acid standard.
For the present result the system error component is conservatively estimated as 0% (= ± 0 radiocarbon years).

RAFTER RADIOCARBON LABORATORY

R32003/3

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand
Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 30621 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 2236 ± 50 years BP

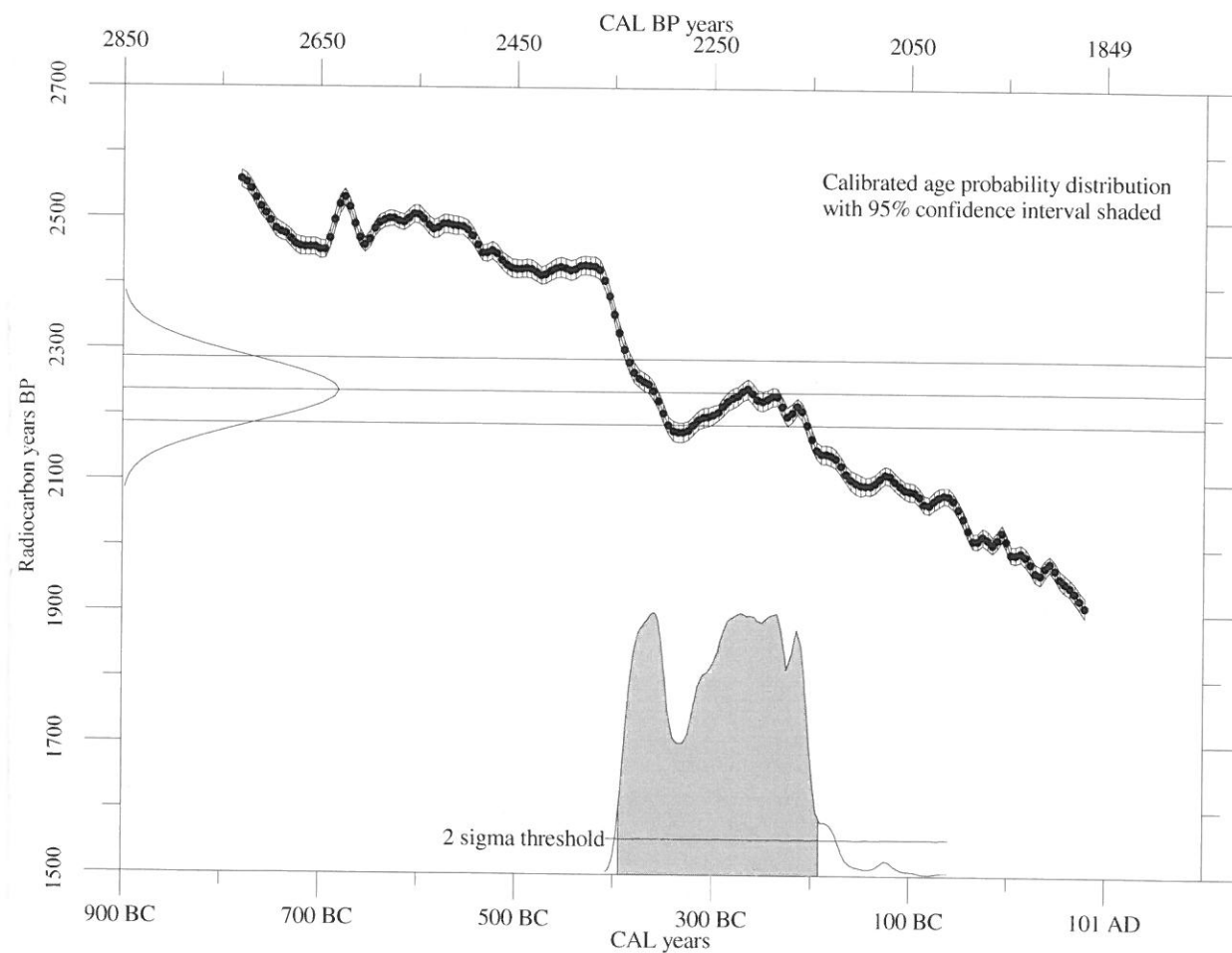
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell,
CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich,
TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey,
RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor,
J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

68% confidence interval is 381 BC to 349 BC 2330 BP to 2298 BP (17.7% of area)
plus 301 BC to 208 BC 2250 BP to 2157 BP (50.8% of area)

95% confidence interval is 394 BC to 192 BC 2343 BP to 2141 BP (95.1% of area)

RAFTER RADIOCARBON LABORATORY

R32003/4

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand

Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 30597 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 2237 ± 50 years BP

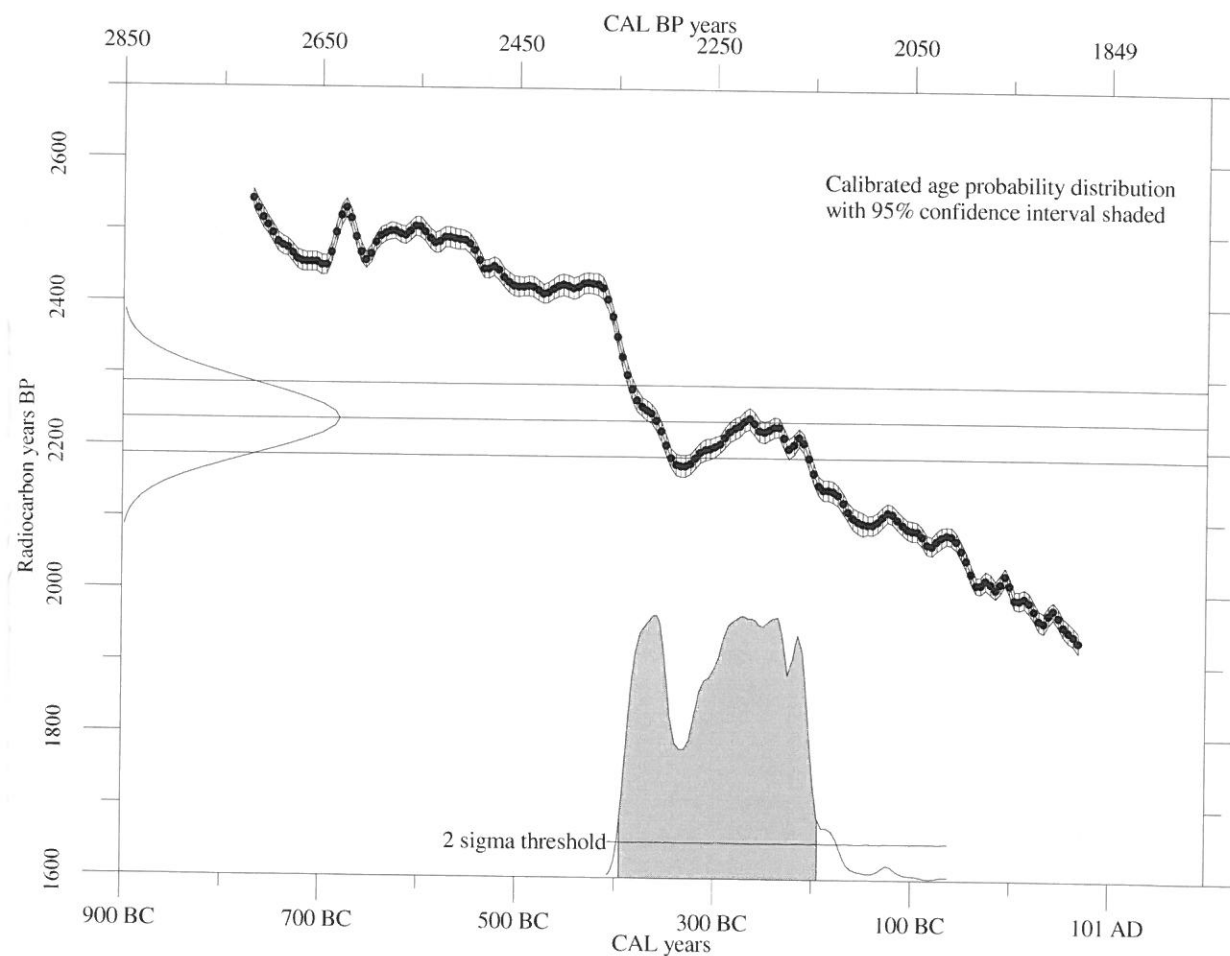
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

68% confidence interval is 382 BC to 349 BC 2331 BP to 2298 BP (18.3% of area)
plus 300 BC to 208 BC 2249 BP to 2157 BP (49.9% of area)

95% confidence interval is 395 BC to 194 BC 2344 BP to 2143 BP (95.1% of area)

Reading your AMS Result Sheet

The following notes explain the entries found on the result sheet that is sent out after an AMS measurement on the samples that you have submitted.

R	This is followed by a 5 digit number, possibly with a subscript preceded by a slash (/) character. The R number is an internal identifier allocated to all samples that come to the Rafter Laboratory for analysis. The number refers to the physical sample, and serves to identify that particular sample, not necessarily the processes that it has undergone.
Description	A brief description of the sample
Sample ID	The identifier code used by the submitter. It enables the measurement to be related to the submitter's own records.
Submitter	The name and affiliation/address of the sample submitter.
Laboratory Code	The NZA number assigned to all AMS radiocarbon results that leave the laboratory. This number should be referenced in any publication that uses the result.
Date measured	The date on which the accelerator measurement took place.
$\delta^{13}\text{C}$	The value of the stable carbon isotope ratio referenced to the international PDB standard, expressed in parts per thousand. Knowledge of this parameter is necessary in the calculation of the Radiocarbon Age (below), and it also provides valuable information on the origin of the sample material.
Radiocarbon Age	The Conventional Radiocarbon Age (CRA) of the sample, as defined in the reference by Stuiver & Polach given in the box at the bottom of the Result Sheet. It is actually a measure of the amount of radiocarbon in the sample, and is only approximately equal to the "true" age, which must be obtained by applying the further step of calibration. Calibrated ages are reported on a separate page which is usually attached to the Result Sheet. The radiocarbon age is expressed in years BP (Before Present) where, for radiocarbon purposes, "present" means 1950.
$\delta^{14}\text{C}$	This is an alternative way of expressing the radiocarbon content of the sample material that relates the radiocarbon content to that of the modern standard, against which all radiocarbon measurements are compared.
$\Delta^{14}\text{C}$	Essentially the same as $\delta^{14}\text{C}$, except that a correction is made for differences in the stable isotope ratio ($\delta^{13}\text{C}$) between different materials.
Per cent modern (pMC)	Yet another way of expressing the radiocarbon content, as a percentage of the radiocarbon in the modern standard corrected to the value it had in 1950. This correction is required because the radiocarbon in the standard is decaying at about 0.012% per year, so we need to take this into account when referring later measurements to the standard.

The CRA, $\delta^{14}\text{C}$, $\Delta^{14}\text{C}$ and pMC are all equivalent, but each is more appropriate or simpler to use in particular circumstances. For the purposes of measuring ages the CRA is usually the most appropriate number, and the others can be ignored. The experimental uncertainties shown for all values are at 1 standard deviation.

For a further explanation of radiocarbon terminology see the Radiocarbon Glossary on our web site at:

<http://www.RafterRadiocarbon.co.nz>

Understanding the Radiocarbon Calibration Report

What does "calibration" mean?

The radiocarbon age that is obtained from a radiocarbon measurement is only approximately equal to the "true" age of the sample, and it is really a measure of how much radiocarbon is in the material. For this reason it is often referred to as the **Conventional Radiocarbon Age (CRA)** to distinguish it from the true, or **calendar**, age. The CRA is expressed as years Before Present (BP), where "present" means 1950, by convention.

We determine the calendar age by comparing the CRA with measurements made on sequences of tree-rings. The age of the wood used in the tree-ring measurements is known precisely by matching and counting the rings, and the sequence extends back from the present time to before 9000 BC. Calibration consists of finding the tree-ring CRA close to, or the same as, the measured CRA and reading off the corresponding calendar age, either from a table or a graph.

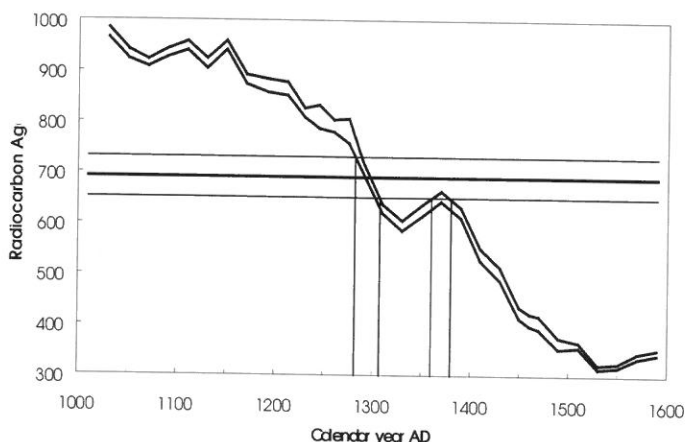

Figure 1. Portion of the radiocarbon calibration curve from 1000 AD to 1600 AD. Corresponding radiocarbon ages are marked on the vertical axis.

Figure 1 is a graph of tree-ring CRAs from 1000 AD to 1600 AD. The tree-ring ages have experimental errors associated with them and they are represented by the irregular band crossing the graph, called the calibration curve. The graph also shows a measured CRA, 690 ± 30 years BP, marked as a horizontal band. Where the band intercepts the curve defines the calendar age on the horizontal axis. In this case, because of a "bump" in the calibration curve the band intercepts it in two places, defining two age ranges, 1280 AD to 1310 AD and 1360 AD to 1380 AD. In this instance, both ranges must be regarded as possible values for the age of the material on the basis of the radiocarbon measurement.

What does the Calibration Report mean?

In common with a number of radiocarbon laboratories, the Rafter Radiocarbon Laboratory uses a computer program to perform the calibration and estimate the confidence limits of the assigned calendar age ranges. An example of the graph produced by the program is shown in figure 2. As in figure 1, the calibration curve extends from the top left to lower right, and the measured CRA with its one standard deviation error limits is plotted as a horizontal band. Along the vertical axis is also plotted the probability distribution of the measured CRA. This is a bell-shaped gaussian curve, and the region between the one standard deviation limits is shaded. The shaded area forms 68% of the total area under the curve. According to statistical theory, if the measurement were to be repeated many times, we would expect the value obtained to lie in the shaded area 68% of the time.

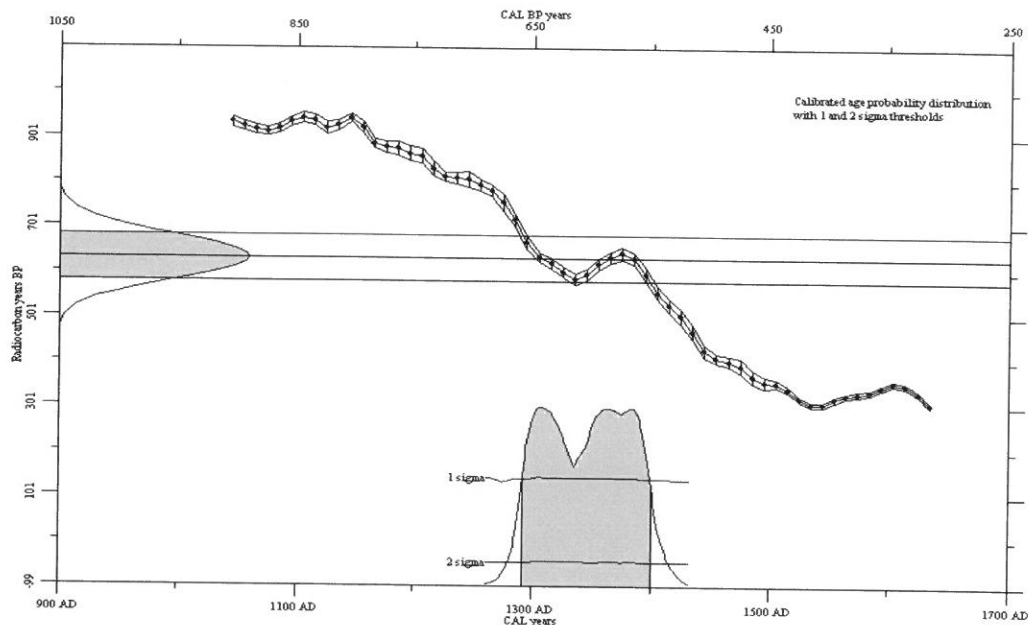

Figure 2. Calibration plot produced by the WINSICAL program.

The calibrated age of the sample is given by where the measured CRA is the same as the CRA on the calibration curve. But because both the measured CRA and the calibration curve have experimental uncertainties associated with them, there is a probability, which can be calculated, that they are "really" the same anywhere along the calibrated age axis. This probability is plotted along the calendar age axis in figure 2. It increases as the calibration curve approaches the measured CRA, reaching maximum where the two cross (i.e., are the same), and decreases as the curve moves away from the CRA. The plot also shows the 2-sigma (i.e. 2 standard deviations) and 1-sigma probability thresholds.

The 1-sigma threshold is exceeded at any point on the calendar axis whenever the measured CRA and the corresponding calibration CRA are less than one (combined) standard deviation apart. Similarly, the 2-sigma threshold is exceeded when they are less than 2 standard deviations apart. Calendar ages for which the probability function lies below the 2-sigma threshold can usually be rejected. The shaded area under the probability function marks the regions where the 1-sigma threshold is exceeded. In the example shown, the shape of the calibration curve causes most of the area under the curve to lie between the 1-sigma threshold limits.

Which calendar age is the right one?

As noted above, it can frequently happen that the shape of the calibration curve results in more than one calendar age range being consistent with the measurement. Since all the information from the measurement is contained in the CRA, in principle we cannot choose between the different possibilities on the basis of a single radiocarbon measurement alone. Instead, more information must be supplied to supplement the radiocarbon result. This may be possible on stylistic or stratigraphic grounds, depending on the problem to be solved. It is often the case that we must accept the ambiguity in the calendar age of the sample, at least until such time as new data allows the ambiguity to be resolved.

For further information, see the Radiocarbon Glossary at <http://www.RafterRadiocarbon.co.nz>

Rapporter 2007

- 2007:1 Anders Berglund Arkeologisk förundersökning inom kvarteret Servicemannen 2006, Skövde kommun, Västergötland.
- 2007:2 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Hasslum 2006, Skövde kommun, Västergötland.
- 2007:3 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning 2006 steg 1, väg 49 delen Axvall – Varnhem, Skara kommun, Västergötland.
- 2007:4 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Skörstorp 4:3, 14:2 och 15:1 i Skörstorp socken, Falköpings kommun, Västergötland.
- 2007:5 Anders Berglund Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Ving 22:1 2007, Norra Vings socken, Skara kommun, Västergötland.
- 2007:6 Marita Sjölin Inför ändring av rum nr 22 och 25 till rustkammare på Läckö slott, del av fornlämning Raä nr 69 i Otterstad socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
- 2007:7 Andreas Åhman Inför planprogram för Ållebergsområdet i Falköpings kommun. Särskild utredning 2006.
- 2007:8 Andreas Åhman Inför planerad vindkraftverksetablering inom fastigheten Källeberg 1:4 i Mularp socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län. Särskild utredning 2006.
- 2007:9 Andreas Åhman Inför planerade vindkraftverk inom fastigheterna Anneberg 1:1, Bosgården 7:9, Dvärstorp 5:12, Hasslekärr 1:2, Hångsdala 27:1, Lammevad 1:4 och Skattgården 1:4 i Dimbo socken, Tidaholms kommun. Särskild utredning 2007.
- 2007:10 Andreas Åhman I samband med schaktning för ny dagvattenledning inom del av fornlämning Raä nr 12, Nya Staden i Lidköping. Förundersökning 2006.
- 2007:11 Andreas Åhman Inför etablering av nya vindkraftverk på fastigheterna Berga 2:1, Märene 1:16 och Viglunda 1:1 i Skånings-Åsaka socken, Skara kommun. Särskild utredning 2007.
- 2007:12 Andreas Åhman Inför utbyggnad av Timboholms industriområde i Skövde socken och kommun. Särskild utredning 2006.
- 2007:13 Maria Vretemark Osteologisk analys av ben från Karleby Godegården, Raä 194, Karleby socken, Falköpings kommun, Västergötland.
- 2007:14 Andreas Åhman Några boplatsslämningar på Fågeludden inom fastigheten Hornborga 13:6 i Bolums socken, Falköpings kommun. Förundersökning 2006.
- 2007:15 Andreas Åhman Inför detaljplan för Skaraberg sydöstra, Skara socken och kommun. Särskild utredning 2007.
- 2007:16 Marita Sjölin Schaktövervakning i samband med grävning av mindre schakt inom del av fornlämning Raä nr 228 invid Kungshamnen vid Läckö slott i Otterstad socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
- 2007:17 Karl-Göran Sjögren Karleby Godagården. Undersökningar av en neolitisk boplat 2006.
- 2007:18 Marita Sjölin Inför uppförande av vindkraftverk inom fastigheterna Hästhalla 1:1, Torkelstorp 1:2, Basebo 1:13 och Tagelberg 1:1 i Skallmeja och Saleby socknar, i Skara och Lidköpings kommuner, Västergötland. Arkeologisk utredning 2007.
- 2007:19 Catharina Mascher, Marita Sjölin & Andreas Åhman Forentorpa ängar – landskapshistoriskt underlag inför bildande av naturreservat.
- 2007:20 Marita Sjölin Schaktningsövervakning av delar av fornlämning Raä nr 17 inom fastigheten Lången 9 i Hjo socken, Hjo kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
- 2007:21 Maria Norrman Ett snitt genom ett boplatssområde Raä 21, Grossgården 1:6, Vara socken, Vara kommun. Arkeologisk förundersökning 2006.
- 2007:22 Maria Norrman Ett boplatssområde från bronsålder? Raä 56, kvarteret Påskliljan, Vara socken, Vara kommun. Arkeologisk undersökning 2004.

2007:23	Marita Sjölin	Inför fortsatt exploatering inom Bissgårdsområdet i Skultorp, Norra Kyrketorp socken, Skövde kommun, Västergötland. Särskild utredning 2007.
2007:24	Marita Sjölin	Inför planerad försäljning av fastigheterna Drivbänken 1 och Sund 4:6 i Mariestads socken, Mariestads kommun, Västergötland. Särskild utredning 2007.
2007:25	Marita Sjölin	Inför planerad ny stadsdel, Horsås, i Skövde socken, Skövde kommun, Västergötland. Kulturhistorisk förstudie 2007.
2007:26	Ylva Nilson	Särskild arkeologisk utredning inom fastigheten Götene 3:3 och arkeologisk förundersökning av fornlämning raä nr 4, Götene socken, Götene kommun, Västergötland, 2005.
2007:27	Marita Sjölin	Inför nytt bostadsområde, Elisgården, inom del av fastighet Vara 22:1, Vara socken, Vara kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2007.
2007:28	Anders Berglund	Särskild arkeologisk utredning 2007 steg 2 väg 49 delen Axvall - Varnhem, Skara kommun, Västergötland.
2007:29	Tony Axelsson & Maria Vretemark	Varnhems klosterområde. Förvaltnings- och utvecklingsprogram 2007.
2007:30	Marita Sjölin	Inför uppförandet av nytt vindkraftverk inom fastigheten Ledsjö 7:3, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2007.
2007:31	Anders Berglund	Arkeologiska förundersökningar 2007 inom kv Boktryckaren, Plåtslagaren och Kopparlagaren, Falköping raä 40, Västergötland. Inklusive en uppdatering av stadsarkeologiskt register t o m 2007.
2007:32	Anders Berglund	Arkeologisk utredning 2007 inför nedläggning av vattenledning, Skärv socken, Skara kommun, Västergötland.
2007:33	Anders Berglund	Arkeologisk utredning 2007 inför nedläggning av vattenledning, Vartofta-Åsaka socken, Falköpings kommun, Västergötland.
2007:34	Anders Berglund	Arkeologisk utredning 13.12.2007 inför planering av byggnation, fornlämning 43 i Sunnersbergs socken, Lidköpings kommun, Västergötland.
2007:35	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning 2006 kv Neptun 6, fornlämning 68, Skara socken och kommun, Västergötland

Rapporter 2008

2008:1	Anders Berglund	Undersökning av järnåldersgravfält, järnframställningsplats och odlingslämningar samt förmodat boplatsoområde, Björkulla 1:5 och 1:12, fornlämning 43, Älgårås socken, Töreboda kommun, Västergötland.
2008:2	Andreas Åhman	Inför exploatering inom delar av fastigheten Skövde 5:85 i Skövde socken och kommun, Västra Götaland
2008:3	Andreas Åhman	Inför etablering av affärsverksamheter inom området Norra Stallsiken, fastigheten Skövde 5:111 i Skövde socken och kommun. Särskild utredning 2008
2008:4	Marita Sjölin	Boplats och järnframställning, Raä nr 73, inom fastigheten Stora Lund 1:1, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland
2008:5	Andreas Åhman	Fornlämning Skövde 167 - en liten boplats inom fastigheten Skövde 5:85 i Skövde kommun, Västra Götaland
2008:6	Marita Sjölin	Sunnevad - två boplatsoområden, Raä nr 38 och 39, inom fastigheterna Sund 4:6 respektive Drivbänken 1:1, Mariestads socken och kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007
2008:7	Adam Boëthius	Osteologisk analys av djurbensmaterialet från Göteborg, Gö 216, Gustavigården
2008:8	Adam Boëthius	Gamla Älvsborgs fästning - en analys av benmaterialet från Göteborg, Gö 185
2008:9	Maria Vretemark Anders Berglund	Kallstart i Gullhammar. Arkeologisk undersökning av fornlämning 158 i Vättlösa socken, Götene kommun, Västergötland
2008:10	Ragnar Sigsjö	Det medeltida kapitelhuset vid Skara domkyrka. Fornlämning 68, Skara stad. Arkeologisk undersökning 1991.

2008:11	Tony Axelsson Anders Berglund Andreas Åhman	Marjarps industriområde, Friggeråker socken, Falköpings kommun. Särskild utredning 2007
2008:12	Andreas Åhman	Inför utbyggnad av fastigheten Guldsmeden 7 i Lidköping. Arkeologisk förundersökning 2007 inom del av fornlämning Raä nr 11, Lidköpings socken och kommun, Västra Götaland
2008:13	Andreas Åhman	Inför etablering av handelsverksamhet inom kvarteret Järnet. Arkeologisk utredning 2007 inom fastigheterna Skövde 5:93 m.fl. i Skövde socken och kommun, Västra Götaland
2008:14	Andreas Åhman	Inför dräneringsarbeten invid Örslösa kyrka, Örslösa socken, Lidköpings kommun. Arkeologisk förundersökning 2006.
2008:15	Andreas Åhman	Arkeologi längs väg 26. Fornlämning Raä nr 55 och 56 i Ryd socken, Skövde kommun, Västra Götalands län. Arkeologisk förundersökning 2006.
2008:16	Ylva Nilson	Särskild arkeologisk utredning 2008 inom fastigheten Stenstorp 38:1, Stenstorps socken, Falköpings kommun, Västergötland.
2008:17	Anders Berglund Catharina Axelsson	Less på lera – Arkeologisk undersökning 2007 av fornlämning 148 och 149 i Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland.
2008:18	Erik Holmström Marita Sjölin	E20 förbi Hova. Kulturhistorisk förstudie 2008-05-29.
2008:19	Marita Sjölin	Schaktkontroll i samband med ledningsdragnig för ny belysning i Skövde kyrkpark, delar av fornlämning nr 73 i Skövde socken, Skövde kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008
2008:20	Andreas Åhman	Förundersökning av fornlämningarna Sjogerstad 19:1-2 och 20:1-2 i samband med nedgrävning av vattenledning inom fastigheten Sjogerstad 8:8 i Skövde kommun, Västra Götaland. Arkeologisk förundersökning 2008.
2008:21	Marita Sjölin	Boplatslämning och järnframställning vid Hönsån, Raä nr 73 i Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Arkeologisk undersökning 2007 inför utbyggnad av väg E20, delen Lundsbrunn - Holmestad.
2008:22	Andreas Åhman	Inför etablering av nytt handelscentrum, Stallsiken i Skövde. Arkeologisk förundersökning av fornlämning Raä nr 166 i Skövde socken och kommun, Västra Götaland.
2008:23	Karl-Göran Sjögren	Fragment av ordning. Undersökning av överplöjda megalitgravar vid Frälsegården, Gökhemms socken, Västergötland, 1999-2001.
2008:24	Marita Sjölin	Inför etablering av ny stadsdel, Horsås trädgårdsstaden, Skövde socken, Skövde kommun, delområde 1. Särskild arkeologisk utredning.
2008:25	Kristina Carlsson	Keramik och kakel på Läckö slott. Om funktion och proveniens.
2008:26	Tony Axelsson	Arkeologisk förundersökning inom fastigheten Larv 3:4, Larv socken, Vara kommun, Västergötland.
2008:27	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning av fornlämningar Raä nr 23 och 24 i Rådene socken, Skövde kommun, Västergötland
2008:28	Tony Axelsson	Arkeologisk utredning Götene 16:2 m.fl, Götene socken, Götene kommun, Västergötland
2008:29	Marita Sjölin	Inför planerad nybyggnation av ladugård, plansilo samt gödselbrunn på fastigheten Dalasjö 1:16, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Fördjupning av arkeologiskt kunskapsunderlag.
2008:30	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning av "hällkista", Skärv socken RA.Ä 17, Skara kommun, Västergötland 2008.
2008:31	Anders Berglund	Det lutande tornet i Lyrestad. Arkeologisk undersökning 2008 i anslutning till restaurering av Lyrestads kyrka.
2008:32	Ylva Nilsson	Arkeologiska undersökningar vid Hospitalsgården, Skara 1968-1970.
2008:33	Andreas Åhman	Lämningar längs vägen. Undersökning av sten-, brons- och järnålderslämningar inom Ledsjö 153 i Götene kommun. Arkeologisk undersökning 2007 inför utbyggnad av väg E20, delen Lundsbrunn-Holmstad.

- 2008:34 Marita Sjölin Inför upprättande av detaljplan inom fastigheterna Götene 4:3 m fl, Götene socken, Götene kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2008.
- 2008:35 Anders Berglund Ledsjö kyrka under mark. Ett mångtydligt fragment – arkeologisk undersökning 2008.
- 2008:36 Tony Axelsson & Anders Berglund Stenåldersboplats vid Horns industriområde. Arkeologisk undersökning 2005 av RAÄ 69, Leksberg socken, Västergötland.
- 2008:37 Marita Sjölin Schaktningsövervakning, del av fornlämning RAÄ Lidköping 11, kvarter Hämplingen, delen Dina Försäkringar, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008.
- 2008:38 Marita Sjölin Våmb 59 – en förromersk boplats i Våmb socken, Skövde kommun, Västergötland. Arkeologisk undersökning 2001.
- 2008:39 Marita Sjölin Schaktningsövervakning, del av fornlämning Raä Lidköping 11, Hamngatan, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning
- 2008:40 Anders Berglund Arkeologisk förundersökning 2008 av fornlämning 12, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland.

västergötlands museum

RAPPORT 2009:14

Förundersökning av fornlämning Raä nr 107 i
Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra
Götalands län.

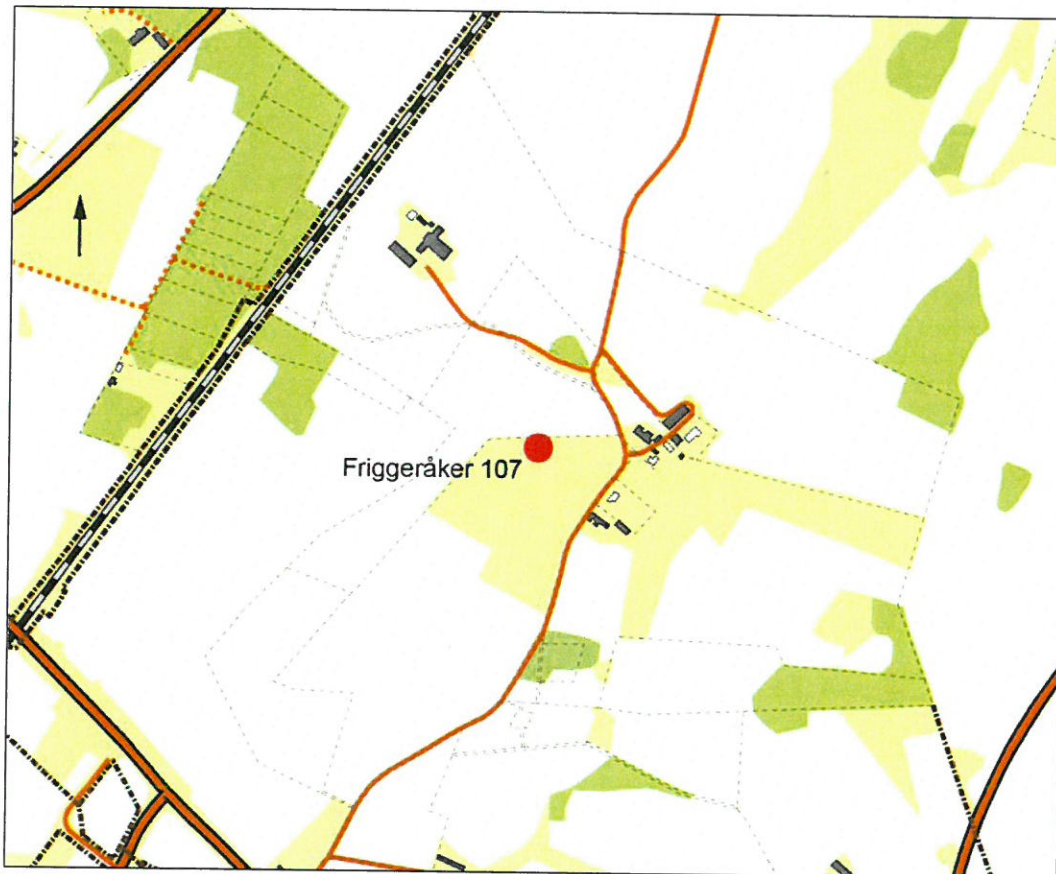

Förundersökning 2009

Andreas Åhman

Rapport

Arkeologisk förundersökning av fornlämning Friggeråker 107 i Falköpings kommun, Västra Götalands län.

Figur 1. Utdrag ur digitalfastighetskarta motsvarande den ekonomiska kartans, blad 8d 0d. Skala 1:10 000.

Sammanfattning

Under april 2009 genomförde Västergötlands museum en arkeologisk förundersökning av fornlämning Friggeråker 107 i Falköpings kommun, Västra Götalands län. Förundersökningen genomfördes på uppdrag av Falköpings kommun och syftet var att dokumentera en hållristning samt ta reda på om det fanns fler lämningar på platsen.

Fornlämning Friggeråker 107 utgörs av ett block med en skålgrop. I övrigt fanns inga fler fornlämningar. Skålgropen har dokumenterats vid förundersökningen

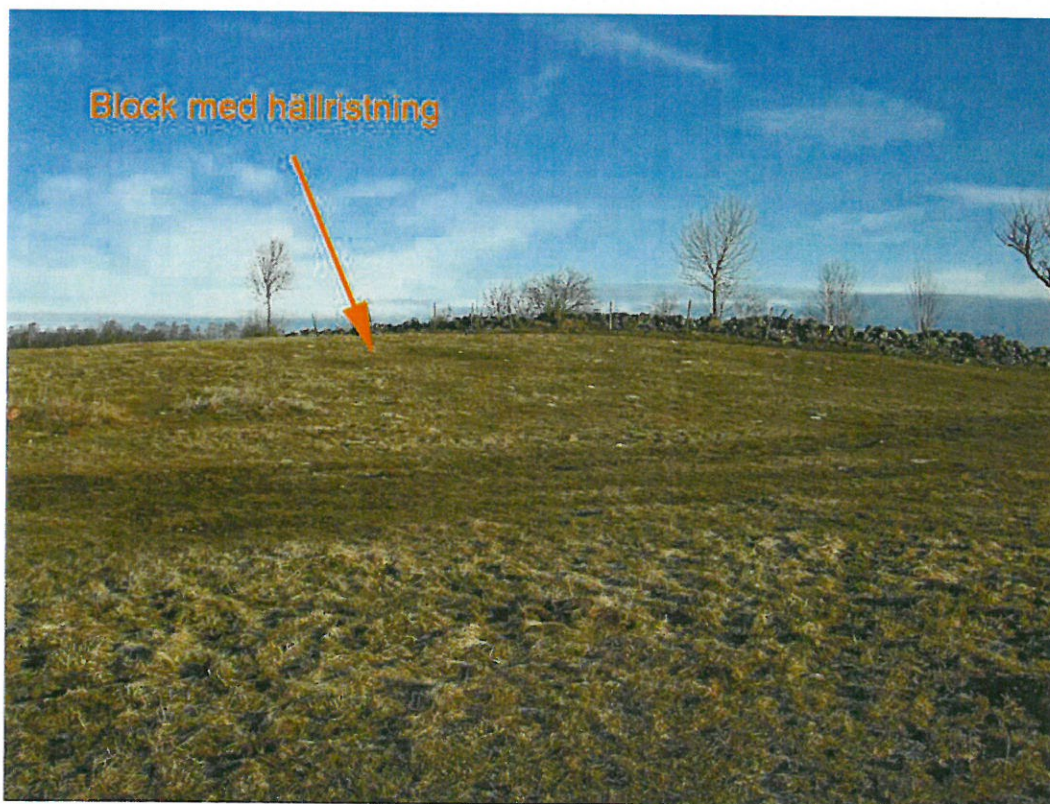
och några ytterligare arkeologiska åtgärder av fornlämningen behövs inte enligt museets bedömning.

Bakgrund

Västergötlands museum genomförde den 2 april 2009 en arkeologisk förundersökning av fornlämning Friggeråker 107. Fornlämningen utgörs av en hållristning i form av en skålgrop som upptäcktes vid en särskild utredning som genomfördes år 2007. Den aktuella förundersökningen har genomfört på uppdrag av Falköpings kommun med anledning av att kommunen har ansökt hos länsstyrelsen om tillstånd att ta bort fornlämningen i samband med planerad detaljplan för området. Förundersökningen har i enlighet med länsstyrelsens beslut, dnr 431-43226-2008 bekostats av Falköpings kommun.

Syfte

Förundersökningens syfte var att ta reda på om det i närområdet fanns lämningar som kunde knytas till hållristningen samt att dokumentera skålgropen.

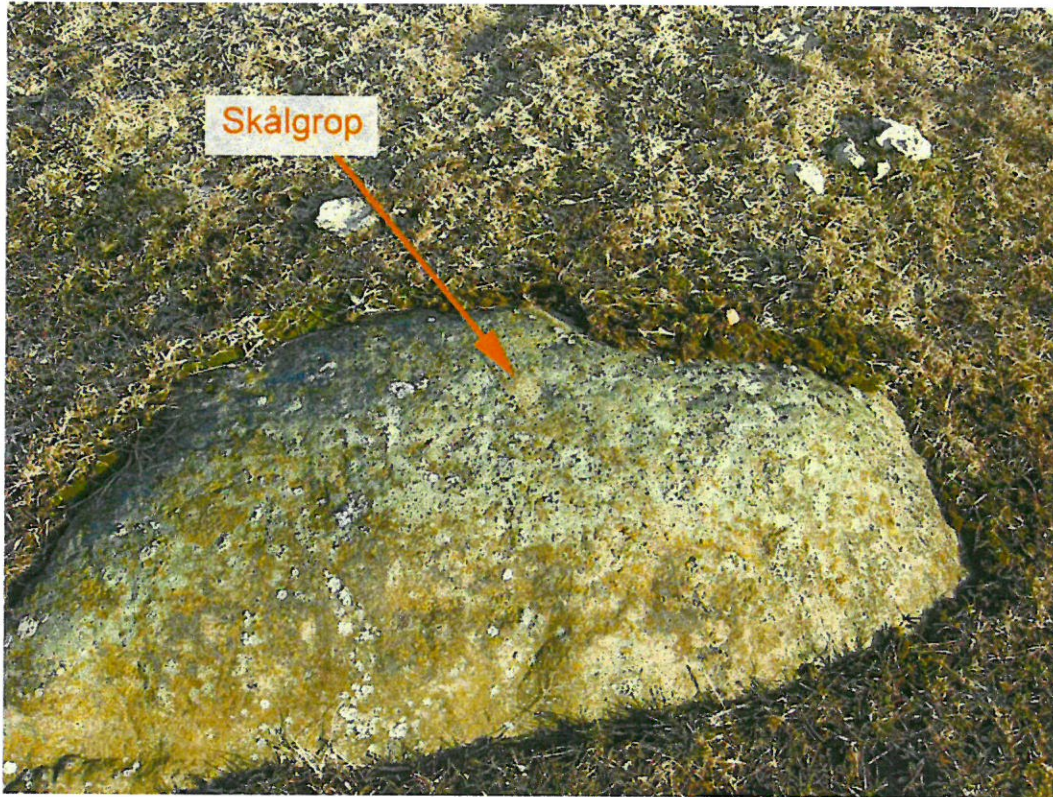

Figur 2. I slutningen av denna moränås ligger blocket med hållristningen. Foto: Andreas Åhman.

Landskapsbild

Förundersökningsområdet ligger i Friggeråker socken cirka 1 kilometer norr om Falköpings stad. Området utgörs av betesmark och platsen för hällristningen ligger på en mindre moränås. Hällristningen är en skålgrop på ett markbundet block som ligger på åsens söderslutning.

I närområdet finns ett flertal fornlämningar. Dessa utgörs bland annat av boplatser från sten-, brons- och järnålder samt ett antal förhistoriska gravar. I omgivningen finns järnåldersgravar och stenkammargravar från stenålder.

Figur 3. Fornlämning Friggeråker 107 ett block med skålgrop. Foto: Andreas Åhman.

Förundersökningen

Metod och genomförande

Förundersökningen genomfördes genom avbaningsundersökning d.v.s. att matjorden schaktades bort inom en förundersökningsyta i syfte att söka efter eventuella bevarade lämningar under markytan. Schaktningen styrdes och

övervakades av en arkeolog. Totalt banades matjorden av inom en yta av 1800 kvadratmeter.

Hällristningen dokumenterades med genom digitala foton och fältanteckningar. Ristningen och förundersökningsytan mättes in med totalstation.

Resultat och slutsatser.

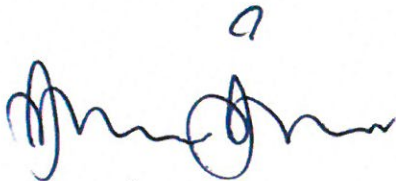
Fornlämning Friggeråker 107 utgörs av ett block med en skålgrop. Blocket var cirka 1,5x0,6x0,5 meter stort. Skålgropen var cirka 4,5 centimeter i diameter.

I närområdet kring blocket fanns inga bevarade fornlämningar.

Åtgärdsförslag

Utöver det redan registrerade blocket med en skålgrop fanns inga ytterligare fornlämningar inom fornlämning Friggeråker 107. Skålgropen har dokumenterats vid förundersökningen och några ytterligare arkeologiska åtgärder av fornlämningen behövs inte enligt museets bedömning.

Skara den 5 juni 2009

Andreas Åhman

Referenser

Otryckta källor

Arkiv

FMIS - Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesinformation
Riksantikvarieämbetets fornminnesregister

Bilagor

1. Tekniska och administrativa uppgifter
2. Schaktplan

Bilaga 1 - Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut..... 431-43226-2008
 Västarvets diarienummer..... NOK 1142-2008
 Västarvets projektnummer C137

Län..... Västra Götalands Län
 Landskap ..... Västergötland
 Kommun..... Falköping
 Socken ..... Friggeråker
 Fastigheter..... Friggeråker 25:8

Kartblad..... Ekonomiska kartan 8D 0d
 Läge
 X-koordinat 6453869
 Y-koordinat 1369014
 Koordinatsystem ..... RT 90 2,5 gon väst

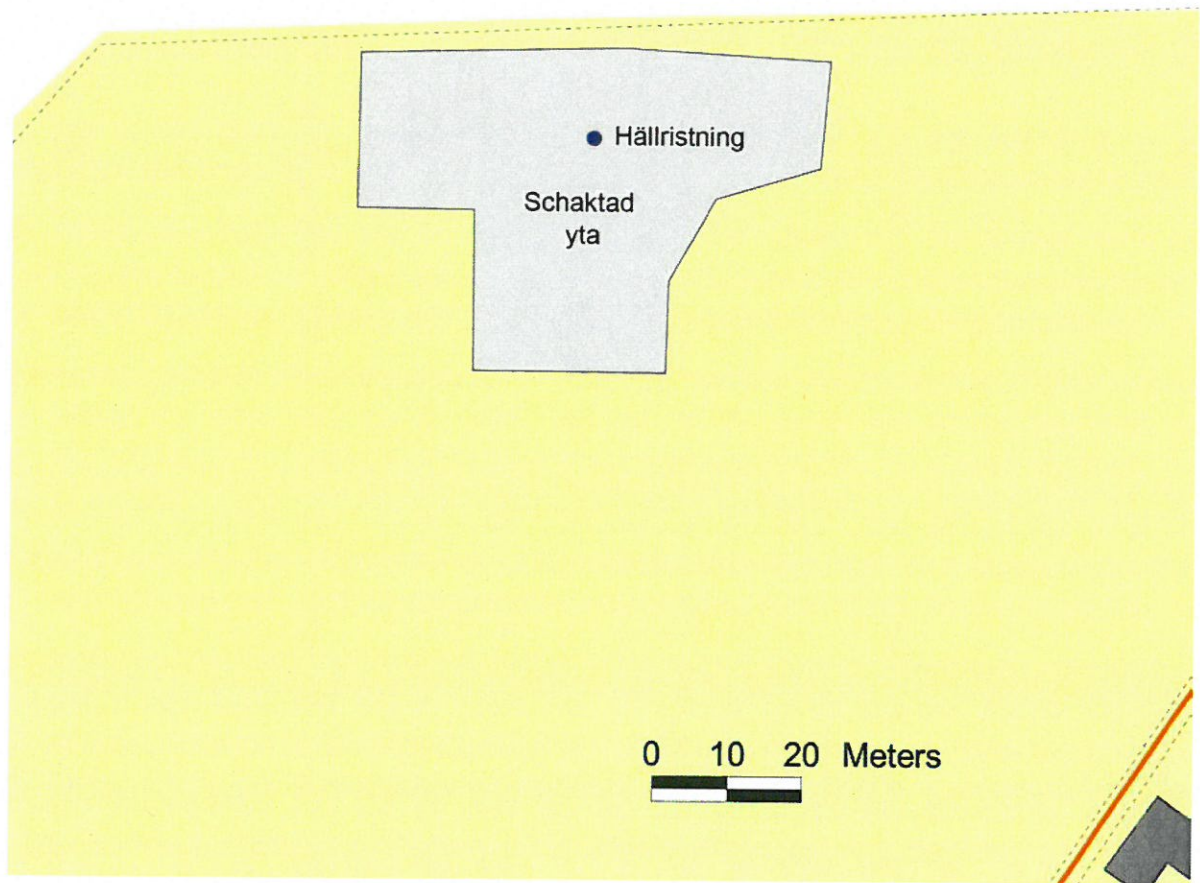
Uppdragsgivare..... Falköpings kommun
 Kostnadsansvarig..... Falköpings kommun
 Orsak till uppdraget..... Detaljplan

Ansvarig institution..... Västarvet, Västergötlands museum
 Projektledare..... Andreas Åhman
 Fältpersonal..... Andreas Åhman
 Konsulter

Tidpunkt för fältarbetet..... 2009-04-02
 Fältarbetstid ..... 8 timmar
 Antal arbetsdagar..... 1 dag
 Maskintid..... 8 timmar

Arkiv ..... Västergötlands museums arkiv
 Fynd ..... Inga fynd har tillvaratagits

Bilaga 2 - Schaktplan

Schaktad yta. Skala 1:1000.

Rapporter 2008

- 2008:1 Anders Berglund Undersökning av järnåldersgravfält, järnframställningsplats och odlingslämningar samt förmodat boplotsområde, Björkulla 1:5 och 1:12, fornlämning 43, Älgårås socken, Töreboda kommun, Västergötland.
- 2008:2 Andreas Åhman Inför exploatering inom delar av fastigheten Skövde 5:85 i Skövde socken och kommun, Västra Götaland
- 2008:3 Andreas Åhman Inför etablering av affärsverksamheter inom området Norra Stallsiken, fastigheten Skövde 5:111 i Skövde socken och kommun. Särskild utredning 2008
- 2008:4 Marita Sjölin Boplat och järnframställning, Raä nr 73, inom fastigheten Stora Lund 1:1, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland
- 2008:5 Andreas Åhman Fornlämning Skövde 167 - en liten boplat inom fastigheten Skövde 5:85 i Skövde kommun, Västra Götaland
- 2008:6 Marita Sjölin Sunnevad - två boplotsområden, Raä nr 38 och 39, inom fastigheterna Sund 4:6 respektive Drivbänken 1:1, Mariestads socken och kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007
- 2008:7 Adam Boëthius Osteologisk analys av djurbensmaterialet från Göteborg, Gö 216, Gustavigården
- 2008:8 Adam Boëthius Maria Vretemark Gamla Älvsborgs fästning - en analys av benmaterialet från Göteborg, Gö 185
- 2008:9 Anders Berglund Kallstart i Gullhammar. Arkeologisk undersökning av fornlämning 158 i Vättlösa socken, Götene kommun, Västergötland
- 2008:10 Ragnar Sigsjö Skara Domkyrkas kapitelhus. Arkeologisk undersökning 1991.
- 2008:11 Tony Axelsson Marjarps industriområde, Friggeråker socken, Falköpings kommun. Särskild utredning 2007
- Anders Berglund
- 2008:12 Andreas Åhman Inför utbyggnad av fastigheten Guldsmeden 7 i Lidköping. Arkeologisk förundersökning 2007 inom del av fornlämning Raä nr 11, Lidköpings socken och kommun, Västra Götaland
- 2008:13 Andreas Åhman Inför etablering av handelsverksamhet inom kvarteret Järnet. Arkeologisk utredning 2007 inom fastigheterna Skövde 5:93 m.fl. i Skövde socken och kommun, Västra Götaland
- 2008:14 Andreas Åhman Inför dräneringsarbeten invid Örslösa kyrka, Örslösa socken, Lidköpings kommun. Arkeologisk förundersökning 2006.
- 2008:15 Andreas Åhman Arkeologi längs väg 26. Fornlämning Raä nr 55 och 56 i Ryd socken, Skövde kommun, Västra Götalands län. Arkeologisk förundersökning 2006.
- 2008:16 Ylva Nilson Särskild arkeologisk utredning 2008 inom fastigheten Stenstorp 38:1, Stenstorps socken, Falköpings kommun, Västergötland.
- 2008:17 Anders Berglund Less på lera - Arkeologisk undersökning 2007 av fornlämning 148 och 149 i Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland.
- 2008:18 Erik Holmström E20 förbi Hova. Kulturhistorisk förstudie 2008-05-29.
- 2008:19 Marita Sjölin Schaktkontroll i samband med ledningsdragnin för ny belysning i Skövde kyrkpark, delar av fornlämning nr 73 i Skövde socken, Skövde kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008
- 2008:20 Andreas Åhman Förundersökning av fornlämningarna Sjøgerstad 19:1-2 och 20:1-2 i samband med nedgrävning av vattenledning inom fastigheten Sjøgerstad 8:8 i Skövde kommun, Västra Götaland. Arkeologisk förundersökning 2008.
- 2008:21 Marita Sjölin Boplatlämning och järnframställning vid Hönsån, Raä nr 73 i Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Arkeologisk undersökning 2007 inför utbyggnad av väg E20, delen Lundsbrunn - Holmestad.
- 2008:22 Andreas Åhman Inför etablering av nytt handelscentrum, Stallsiken i Skövde. Arkeologisk förundersökning av fornlämning Raä nr 166 i Skövde socken och kommun, Västra Götaland.
- 2008:23 Karl-Göran Sjögren Fragment av ordning. Undersökning av överplöjda megalitgravar vid Fräsegården, Gökhemms socken, Västergötland, 1999-2001.
- 2008:24 Marita Sjölin Inför etablering av ny stadsdel, Horsås trädgårdsstaden, Skövde socken, Skövde kommun, delområde 1. Särskild arkeologisk utredning.
- 2008:25 Kristina Carlsson Keramik och kakel på Läckö slott. Om funktion och proveniens.

2008:26	Tony Axelsson	Arkeologisk förundersökning inom fastigheten Larv 3:4, Larv socken, Vara kommun, Västergötland.
2008:27	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning av fornlämningar Raä nr 23 och 24 i Rådene socken, Skövde kommun, Västergötland
2008:28	Tony Axelsson	Arkeologisk utredning Götene 16:2 m.fl, Götene socken, Götene kommun, Västergötland
2008:29	Marita Sjölin	Inför planerad nybyggnation av ladugård, plansilo samt gödselbrunn på fastigheten Dalasjö 1:16, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Fördjupning av arkeologiskt kunskapsunderlag.
2008:30	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning av "hällkista", Skärv socken RAÄ 17, Skara kommun, Västergötland 2008.
2008:31	Anders Berglund	Det lutande tornet i Lyrestad. Arkeologisk undersökning 2008 i anslutning till restaurering av Lyrestads kyrka.
2008:32	Ylva Nilsson	Arkeologiska undersökningar vid Hospitalsgården, Skara 1968-1970.
2008:33	Andreas Åhman	Lämningar längs vägen. Undersökning av sten-, brons- och järnålderslämningar inom Ledsjö 153 i Götene kommun. Arkeologisk undersökning 2007 inför utbyggnad av väg E20, delen Lundsbrunn-Holmstad.
2008:34	Marita Sjölin	Inför upprättande av detaljplan inom fastigheterna Götene 4:3 m fl, Götene socken, Götene kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2008.
2008:35	Anders Berglund	Ledsjö kyrka under mark. Ett mångtydligt fragment – arkeologisk undersökning 2008.
2008:36	Tony Axelsson & Anders Berglund	Stenåldersboplats vid Horns industriområde. Arkeologisk undersökning 2005 av RAÄ 69, Leksberg socken, Västergötland.
2008:37	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning, del av fornlämning RAÄ Lidköping 11, kvarter Hämplingen, delen Dina Försäkringar, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008.
2008:38	Marita Sjölin	Våmb 59 – en förromersk boplats i Våmbs socken, Skövde kommun, Västergötland. Arkeologisk undersökning 2001.
2008:39	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning, del av fornlämning Raä Lidköping 11, Hamngatan, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning.
2008:40	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning 2008 av fornlämning 12, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland.
2008:41	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning inom kvarteret Kaplanen 7:1, fornlämning 17, Hjo socken och kommun, Västergötland.
2008:42	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning 2008 i form av schaktningsövervakning i Grevhusgatan, fornlämning 12, Lidköpings socken och kommun, Västergötland.
2008:43	Marita Sjölin	En mindre boplatzlämning på Hästhalla, fornlämning Raä nr 52 i Skallmeja socken, Skara kommun Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
2008:44	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning del av fornlämning Raä Lidköping 11, kvarteret Hämplingen, delen Wennerbergsgården, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008.

Rapporter 2009

2009:1	Andreas Åhman	Inför fyra nya vindkraftverk på fastigheterna Västermark 2:2 och Nattorp 6:1, Ledsjö och Skånings-Åsaka socknar i Götene och Skara kommuner. Särskild utredning 2008.
2009:2	Andreas Åhman	Schaktningsövervakning av fornlämning Lidköping 11, i samband med anläggande av vattenledning invid Torgbron i Lidköping. Arkeologisk förundersökning 2008.
2009:3	Andreas Åhman	Förundersökningar av fornlämningarna Raä Friggeråker 113 och 116 i Falköpings kommun, Västra Götaland. Arkeologisk förundersökning 2008.
2009:4	Andreas Åhman	Inför vindkraftsverksetablering. Arkeologisk förundersökning inom fornlämningarna Ledsjö 167 och 168 i Götene kommun, Västra Götalands län.

2009:5	Andreas Åhman	Särskild utredning inom fastigheterna Agnestad 1:2 m.fl. i Falköpings kommun, Västra Götalands län.
2009:6	Andreas Åhman	Inför anläggande av bergvärmeanläggning till fastigheten Venus 7 i Skara. Schaktningsövervakning inom fornlämning Skara 68, Västra Götalands län.
2009:7	Andreas Åhman	En järnåldersboplats i Timboholm. Förundersökning och undersökning av fornlämningarna Skövde 158, 159, 160, 161 och 162 i Skövde socken och kommun. Arkeologisk förundersökning och undersökning 2007.
2009:8	Marita Sjölin	Virkelsborg - en fornborg från äldre bronsålder, Raä nr 34 i Västerbitterna socken, Vara kommun, Västergötland. Arkeologisk forskningsundersökning 2008.
2009:9	Marita Sjölin	Förhistorisk boplatslämning på Råda Prästbol, Raä nr 114 i Råda socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2009.
2009:10	Anders Berglund	Särskild arkeologisk utredning 2009, kompletterande del - Axvall - Varnhem, Skara kommun, Västergötland.
2009:11	Anders Berglund	Arkeologisk utredning av ny väg i Källby, Götene kommun, april 2009.
2009:12	Ylva Nilson	Skalunda hög. Fornlämning nr 3:1, Skalunda socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Forskningsundersökning år 1996 inom begränsad del av Skalunda hög.
2009:13	Tony Axelsson	Arkeologisk undersökning av Lurö kyrkoruin, Eskilsäter socken, RAÄ nr 21, 2007.
2009:14	Andreas Åhman	Förundersökning av fornlämning RAÄ nr 107 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län.

västergötlands museum

RAPPORT 2009:15

Arkeologisk utredning inom del av fastigheten Friggeråker 25:1 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län

Särskild utredning 2009

Andreas Åhman

Rapport

Särskild utredning inom del av fastigheten Friggeråker 25:1 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län.

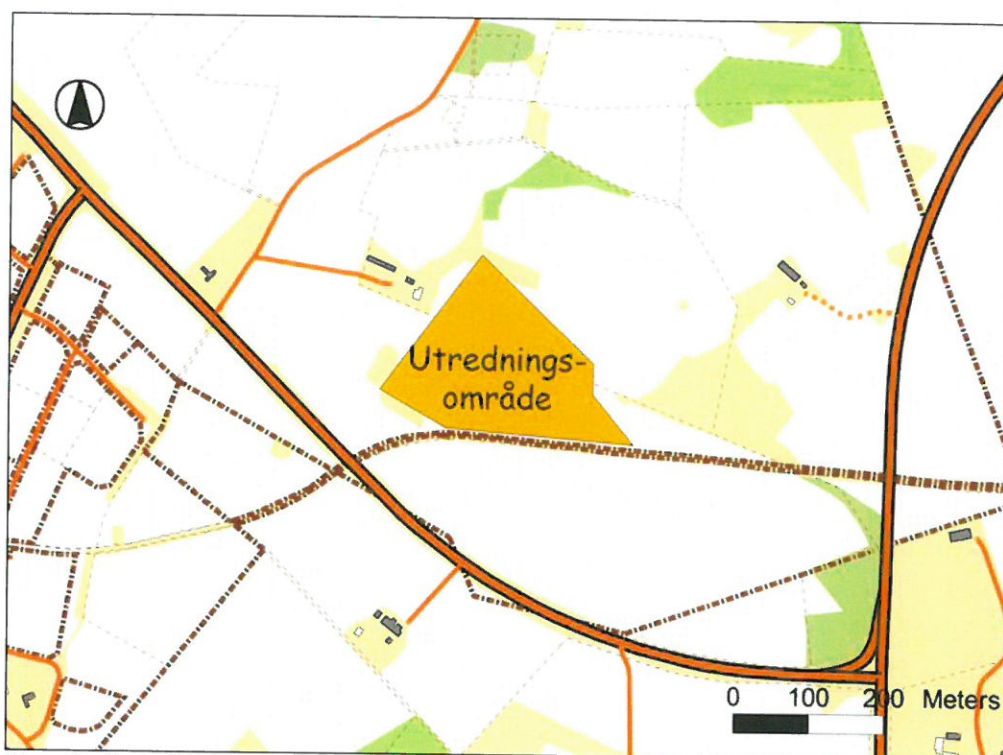

Figur 1. Översiktskarta. Skala 1:500 000.

Sammanfattning

Under mars 2009 genomförde Västergötlands museum en arkeologisk utredning inom fastigheten Friggeråker 25:1. Utredningen genomfördes på uppdrag av Falköpings kommun och föranleddes av planerad exploatering av området. Inom området fanns en sedan tidigare känd

fornlämning i form av en förmodad gånggrift/hällkista, Friggeråker 24:1. Utredningen resulterade i att inga nya fornlämningar upptäcktes inom den utredda delen av fastigheten. Museet bedömer att inga ytterligare arkeologiska åtgärder behövs, bortsett från det som rör fornlämningen Friggeråker 24:1.

Figur 2. Karta över utredningsområdet. Utdrag ur digital fastighetskarta motsvarande den ekonomiska kartans blad 8D 0d. Skala 1:10 000.

Bakgrund

Västergötlands museum genomförde under mars 2009 en arkeologisk utredning inom del av fastigheten Friggeråker 25:1 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län. Utredningen genomfördes på uppdrag av Falköpings kommun som avser att inom området anlägga ett nytt industriområde, i form av ett så kallat logistikcenter för omlastning av gods mellan lastbil och tåg. Utredningen utfördes i enlighet med länsstyrelsens beslut, diarienummer 431-47558-2007, och har enligt beslutet bekostats av Falköpings kommun.

Projekt-, fält- och rapportansvarig har varit Andreas Åhman, anställd vid Västarvet, Västergötlands museum.

Arkeologisk utredning inom del av fastigheten Friggeråker 25:1 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län

Särskild utredning 2009

Andreas Åhman

Rapport

Särskild utredning inom del av fastigheten Friggeråker 25:1 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län.

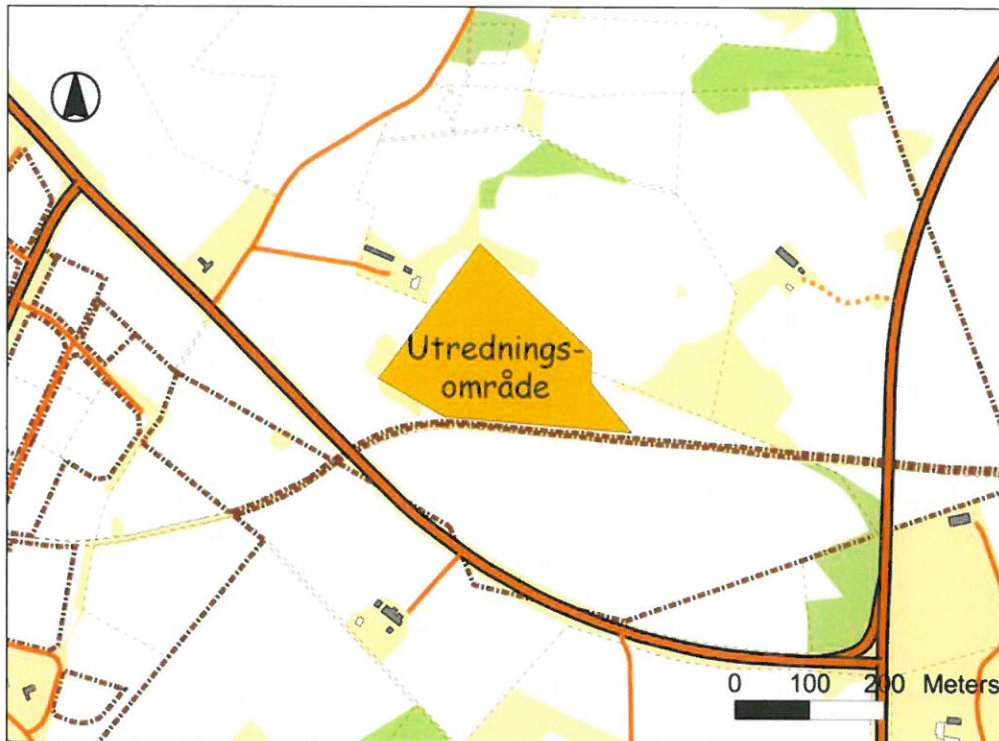
Figur 1. Översiktskarta. Skala 1:500 000.

Sammanfattning

Under mars 2009 genomförde Västergötlands museum en arkeologisk utredning inom fastigheten Friggeråker 25:1. Utredningen genomfördes på uppdrag av Falköpings kommun och föranleddes av planerad exploatering av området. Inom området fanns en sedan tidigare känd

fornlämning i form av en förmodad gånggrift/hällkista, Friggeråker 24:1. Utredningen resulterade i att inga nya fornlämningar upptäcktes inom den utredda delen av fastigheten. Museet bedömer att inga ytterligare arkeologiska åtgärder behövs, bortsett från det som rör fornlämningen Friggeråker 24:1.

Figur 2. Karta över utredningsområdet. Utdrag ur digital fastighetskarta motsvarande den ekonomiska kartans blad 8D 0d. Skala 1:10 000.

Bakgrund

Västergötlands museum genomförde under mars 2009 en arkeologisk utredning inom del av fastigheten Friggeråker 25:1 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län. Utredningen genomfördes på uppdrag av Falköpings kommun som avser att inom området anlägga ett nytt industriområde, i form av ett så kallat logistikcenter för omlastning av gods mellan lastbil och tåg. Utredningen utfördes i enlighet med länsstyrelsens beslut, diarienummer 431-47558-2007, och har enligt beslutet bekostats av Falköpings kommun.

Projekt-, fält- och rapportansvarig har varit Andreas Åhman, anställd vid Västarvet, Västergötlands museum.

Syfte

Utredningens syfte var att ta reda på om det inom utredningsområdet fanns okända fornlämningar. Målsättningen var även att beskriva eventuella nyupptäckta lämningar och bedöma deras fornlämningsstatus.

Landskapsbild

Fastigheten Friggeråker 25:1 är belägen nordöst om Falköpings stad cirka en och en halv kilometer från Falköpings resecenter/tågstation. Utredningsområdet ligger norr om väg 184 och omfattar cirka 4,3 hektar. Topografin karaktäriseras av kuperad terräng med moränhöjdryggar. Området består av betes- och åkermark.

Inom området finns en registrerad fornlämning i form av en förmodad gånggrift eller alternativt en hällkista, Friggeråker 24:1. I närområdet finns ett stort antal registrerade fornlämningar. Dessa utgörs bland annat av gravar från järn- och stenålder samt boplatslämningar från sten-, brons- och järnålder.

Förundersökningen

Metod och genomförande

Utredningens fältarbete utfördes den 26 och 27 mars 2009. Utredningen har genomförts genom grävning av sökschakt med grävmaskin. Eftersom utredningsområdet utgörs av tidigare odlad åkermark förväntades det framförallt kunna förekomma fornlämningar under dagens markyta. Lämningstyper på odlad mark utgörs bland annat av överodlade gravar, boplatser eller metallframställningslämningar. För att söka efter bevarade lämningar under plogskiktet grävdes matjorden bort i sökschakt.

Schaktningen styrdes av en arkeolog som kontinuerligt rensade den schaktade ytan för hand för att söka spår efter eventuella lämningar. Efter schaktningen mättes schakten in med totalstation och markförhållandena dokumenterades.

Resultat

Totalt grävdes 17 utredningsschakt. Schakten var 2 meter breda och varierade i längd mellan 9 och 61 meter. Sammanlagt omfattade schakten 629 löpmeter vilket motsvarar totalt 1258 kvadratmeter avbanad yta. Schakten var 0,25 och 0,5 meter djupa. Matjorden utgjordes generellt av

gråbrun humös silt och den underliggande alven bestod av beige och något stenig morän.

Vid utredningen hittades inga nya fornlämningar eller annat av antikvariskt intresse.

Slutsatser och åtgärdsförslag

Inom utredningsområdet finns en sedan tidigare registrerade fornlämning, Friggeråker 24:1 som utgörs av en gånggrift/hällkista. I övrigt resulterade utredningen i att inga nya fornlämningar upptäckts inom den utredda delen av fastigheten Friggeråker 25:1.

Museet bedömer att inga ytterligare arkeologiska åtgärder behövs bortsett från att den registrerade fornlämning Friggeråker 24:1 skall förundersökas inför ett eventuellt borttagande.

Skara den 15 juni 2009

Andreas Åhman

Referenser

otryckta källor

Arkiv

FMIS - Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesinformation

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister

Bilagor

1. Tekniska och administrativa uppgifter
2. Schaktbeskrivning
3. Schaktplan

Bilaga 1 - Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut..... 431-47558-2007
 Västarvets diarienummer ..... NOK 166-2009
 Västarvets projektnummer D165

Län..... Västra Götalands Län
 Landskap..... Västergötland
 Kommun..... Falköping
 Socken..... Friggeråker
 Fastigheter..... Friggeråker 25:1

Kartblad..... Ekonomiska kartan 8D 0d
 Läge
 X-koordinat 6453170
 Y-koordinat 1369050
 Koordinatsystem ..... RT 90 2,5 gon väst

Uppdragsgivare ..... Falköpings kommun
 Kostnadsansvarig..... Falköpings kommun
 Orsak till uppdraget ..... Industriområde

Ansvarig institution..... Västarvet, Västergötlands museum
 Projektledare..... Andreas Åhman
 Fältpersonal ..... Andreas Åhman
 Konsulter

Tidpunkt för fältarbetet..... 2009.03.26-2009.03.27
 Fältarbetstid ..... 16 timmar
 Antal arbetsdagar..... 2 dagar
 Maskintid ..... 8 timmar exklusive återfyllnad
 Undersökt yta ..... 629löpmeter/1258 kvadratmeter

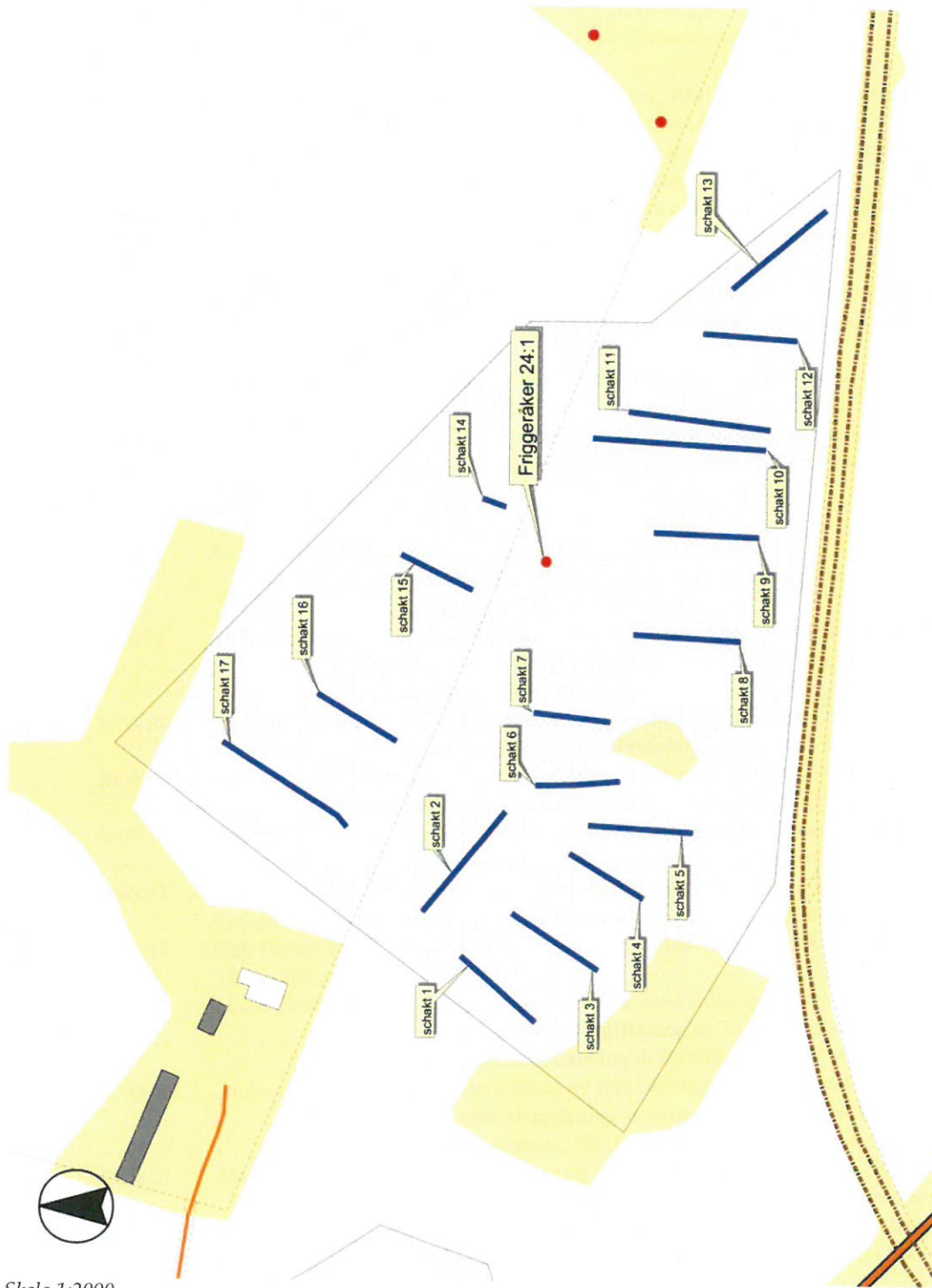
Arkiv ..... Västergötlands museums arkiv
 Fynd ..... Inga fynd har tillvaratagits

Bilaga 2

Schaktbeskrivning

Schakt	Bredd meter	Längd meter	Djup meter	Lagerbeskrivning/kommentar
Schakt 1	2,0	35,0	0,30	0-0,3 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 2	2,0	46,0	0,30	0-0,3 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 3	2,0	36,0	0,40	0-0,4 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 4	2,0	30,0	0,30	0-0,3 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 5	2,0	37,0	0,25	0-0,25 matjord av brungrå silt. Alv av gråbeige morän.
Schakt 6	2,0	30,0	0,30	0-0,3 matjord av brungrå silt. Alv av gråbeige morän.
Schakt 7	2,0	28,0	0,50	0-0,5 matjord av gråbrun humös silt. Alv av brun morän.
Schakt 8	2,0	38,0	0,45	0-0,45 matjord av gråbrun humös silt. Alv av beige morän.
Schakt 9	2,0	37,0	0,40	0-0,4 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 10	2,0	61,0	0,40	0-0,4 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 11	2,0	50,0	0,35	0-0,35 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 12	2,0	34,0	0,35	0-0,35 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.
Schakt 13	2,0	44,0	0,30	0-0,3 matjord av brungrå silt. Alv av beige morän.

Bilaga 3 – Schaktplan

2008:26	Tony Axelsson	Arkeologisk förundersökning inom fastigheten Larv 3:4, Larv socken, Vara kommun, Västergötland.
2008:27	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning av fornlämningar Raå nr 23 och 24 i Rådene socken, Skövde kommun, Västergötland
2008:28	Tony Axelsson	Arkeologisk utredning Götene 16:2 m.fl, Götene socken, Götene kommun, Västergötland
2008:29	Marita Sjölin	Inför planerad nybyggnation av ladugård, plansilo samt gödselbrunn på fastigheten Dalasjö 1:16, Ledsjö socken, Götene kommun, Västergötland. Fördjupning av arkeologiskt kunskapsunderlag.
2008:30	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning av "hällkista", Skärv socken RAÅ 17, Skara kommun, Västergötland 2008.
2008:31	Anders Berglund	Det lutande tornet i Lyrestad. Arkeologisk undersökning 2008 i anslutning till restaurering av Lyrestads kyrka.
2008:32	Ylva Nilsson	Arkeologiska undersökningar vid Hospitalsgården, Skara 1968-1970.
2008:33	Andreas Åhman	Lämningar längs vägen. Undersökning av sten-, brons- och järnålderslämningar inom Ledsjö 153 i Götene kommun. Arkeologisk undersökning 2007 inför utbyggnad av väg E20, delen Lundsbrunn-Holmstad.
2008:34	Marita Sjölin	Inför upprättande av detaljplan inom fastigheterna Götene 4:3 m fl, Götene socken, Götene kommun, Västergötland. Särskild arkeologisk utredning 2008.
2008:35	Anders Berglund	Ledsjö kyrka under mark. Ett mångtydligt fragment – arkeologisk undersökning 2008.
2008:36	Tony Axelsson & Anders Berglund	Stenåldersboplats vid Horns industriområde. Arkeologisk undersökning 2005 av RAÅ 69, Leksberg socken, Västergötland.
2008:37	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning, del av fornlämning RAÅ Lidköping 11, kvarter Hämplingen, delen Dina Försäkringar, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008.
2008:38	Marita Sjölin	Våmb 59 – en förromersk boplats i Våmbs socken, Skövde kommun, Västergötland. Arkeologisk undersökning 2001.
2008:39	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning, del av fornlämning Raå Lidköping 11, Hamngatan, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning.
2008:40	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning 2008 av fornlämning 12, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland.
2008:41	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning inom kvarteret Kaplanen 7:1, fornlämning 17, Hjo socken och kommun, Västergötland.
2008:42	Anders Berglund	Arkeologisk förundersökning 2008 i form av schaktningsövervakning i Grevhusgatan, fornlämning 12, Lidköpings socken och kommun, Västergötland.
2008:43	Marita Sjölin	En mindre boplatlämning på Hästhalla, fornlämning Raå nr 52 i Skallmeja socken, Skara kommun Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2007.
2008:44	Marita Sjölin	Schaktningsövervakning del av fornlämning Raå Lidköping 11, kvarteret Hämplingen, delen Wennerbergsgården, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2008.

Rapporter 2009

2009:1	Andreas Åhman	Inför fyra nya vindkraftverk på fastigheterna Västermark 2:2 och Nattorp 6:1, Ledsjö och Skånings-Åsaka socknar i Götene och Skara kommuner. Särskild utredning 2008.
2009:2	Andreas Åhman	Schaktningsövervakning av fornlämning Lidköping 11, i samband med anläggande av vattenledning invid Torgbron i Lidköping. Arkeologisk förundersökning 2008.
2009:3	Andreas Åhman	Förundersökningar av fornlämningarna Raå Friggeråker 113 och 116 i Falköpings kommun, Västra Götaland. Arkeologisk förundersökning 2008.
2009:4	Andreas Åhman	Inför vindkraftsverksetablering. Arkeologisk förundersökning inom fornlämningarna Ledsjö 167 och 168 i Götene kommun, Västra Götalands län.

2009:5	Andreas Åhman	Särskild utredning inom fastigheterna Agnestad 1:2 m.fl. i Falköpings kommun, Västra Götalands län.
2009:6	Andreas Åhman	Inför anläggande av bergvärmeanläggning till fastigheten Venus 7 i Skara. Schaktningsövervakning inom fornlämning Skara 68, Västra Götalands län.
2009:7	Andreas Åhman	En järnåldersboplatz i Timboholm. Förundersökning och undersökning av fornlämningarna Skövde 158, 159, 160, 161 och 162 i Skövde socken och kommun. Arkeologisk förundersökning och undersökning 2007.
2009:8	Marita Sjölin	Virkelsborg - en fornborg från äldre bronsålder, Raä nr 34 i Västerbitterna socken, Vara kommun, Västergötland. Arkeologisk forskningsundersökning 2008.
2009:9	Marita Sjölin	Förhistorisk boplatzlämning på Råda Prästbol, Raä nr 114 i Råda socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2009.
2009:10	Anders Berglund	Särskild arkeologisk utredning 2009, kompletterande del - Axvall - Varnhem, Skara kommun, Västergötland.
2009:11	Anders Berglund	Arkeologisk utredning av ny väg i Källby, Götene kommun, april 2009.
2009:12	Ylva Nilson	Skalunda hög. Fornlämning nr 3:1, Skalunda socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Forskningsundersökning år 1996 inom begränsad del av Skalunda hög.
2009:13	Tony Axelsson	Arkeologisk undersökning av Lurö kyrkoruin, Eskilsäter socken, RAÄ nr 21, 2007.
2009:14	Andreas Åhman	Förundersökning av fornlämning RAÄ nr 107 i Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västra Götalands län.
2009:15	Andreas Åhman	Arkeologisk utredning inom fastigheten Friggeråker 25:1, Falköpings kommun, Västra Götalands län.

västergötlands museum

Special
RAPPORT

Redovisning av arkeologi
2007 - 2009

Detaljplanearbete Logistikcentrum

Anders Berglund

Oktober 2009

Omslagsbilden är som sedvanligt inom den arkeologiska praktiken en uppvisning av "det bästa" (?) fyndet: ett korsformigt spänne från den period av järnålder vi kallar folkvandringstid. Spännet - hittades tillsammans med ett annat i det som var kvar av en grav, som en gång lagts i ett slags kistliknande litet utrymme av kalkstenshällar och sten. Med tiden hade graven blivit övergiven och bortglömd och fick senare funktionen av åkerholme där man lade upp sten. Platsen förundersöktes i april 2009 och då återfanns det som var kvar från landet längesedan. Det var såpass litet bevarat att det kunde tas bort i och med förundersökningen, men först efter dokumentation. Eftersom allt togs bort tedde det sig passande att en sista gång lägga vårens första blommor platsen för graven, tillsammans med det korsformiga dräktspännet, med ett häst- eller kanske ormliknande huvud i nedre änden.

AB oktober 2009.

Rapport

Redovisning av arkeologiska resultat och konsekvenser

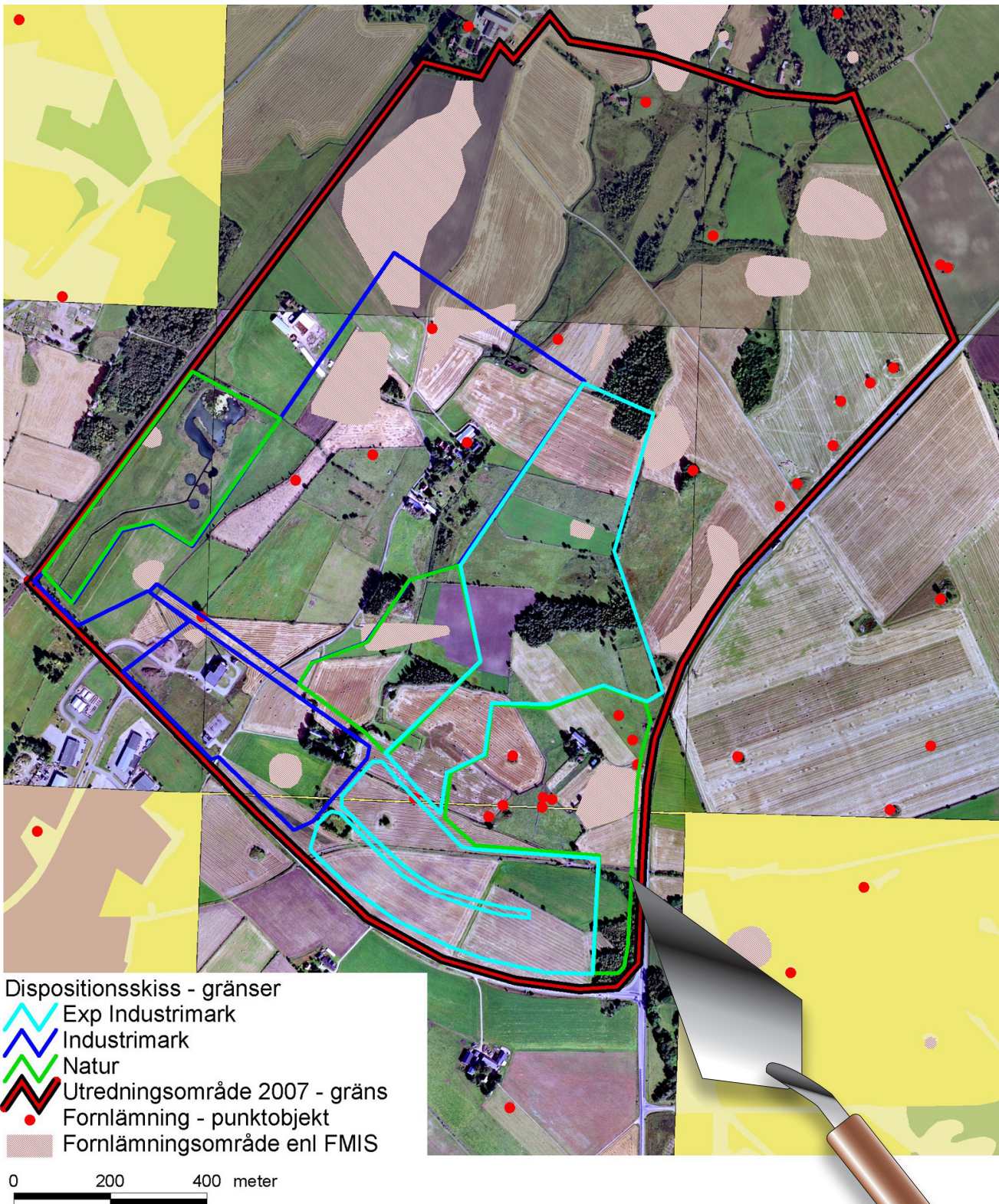
Detaljplanearbete Logistikcentrum

Innehåll

Bakgrund	1
Resultat – inledande sammanfattning	2
Arkeologisk utredning 2007	3
Arkeologiska förundersökningar 2008 - 2009	6
Konsekvenser	11

Rapporten framställd av Västergötlands museum 2009-10 som en sammanfattning av de olika utrednings- och förundersökningsprojekt som utförts i Marjarpsområdet. Rapportens målsättning är att fungera som tydligt kunskapsunderlag avseende temat arkeologi och logistikcenter inför fortsatt planarbete hösten 2009. Rapporten framställd som dubbelsidig PDF-fil i format A 4 i högkvalitativ utskriftsupplösning samt upplösning med liten filstorlek för webb/e-postbaserad distribution. Text, layout, printning av fil: Anders Berglund.

Västergötlands museum Box 253 532 23 Skara.
vastergotlandsmuseum.se

1 Omfattningen av den arkeologiska utredningen samt fornlämningsområden som identifierats tidigare och i samband med de arbeten som Västergötlands museum genomfört 2007

RAPPORT

Redovisning av arkeologiska resultat och konsekvenser Detaljplanearbete Logistikcentrum

Bakgrund

Västergötlands museum har sedan 2007 genomfört olika typer av arkeologiska arbeten inför planeringen av ett logistikcentrum i Marjarpsområdet, Friggeråkers socken. De här markerna ligger i ett område rikt på sedan länge kända fornlämningar, väl värda att beakta och ta hänsyn till i samhällsutveckling i den mån de kan konstateras ha ett relevant innehåll. Arbetena har genomförts vid olika tillfällen (utredning – förundersökning – undersökning) efter beslut av Länsstyrelsen Västra Götaland. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet bedömde att så omfattande markexploatering innebar dels en risk för att nya, hittills okända fornlämningar skulle kunna beröras, dels för att undersöka och beskriva omfattningen av redan kända fornlämningar.

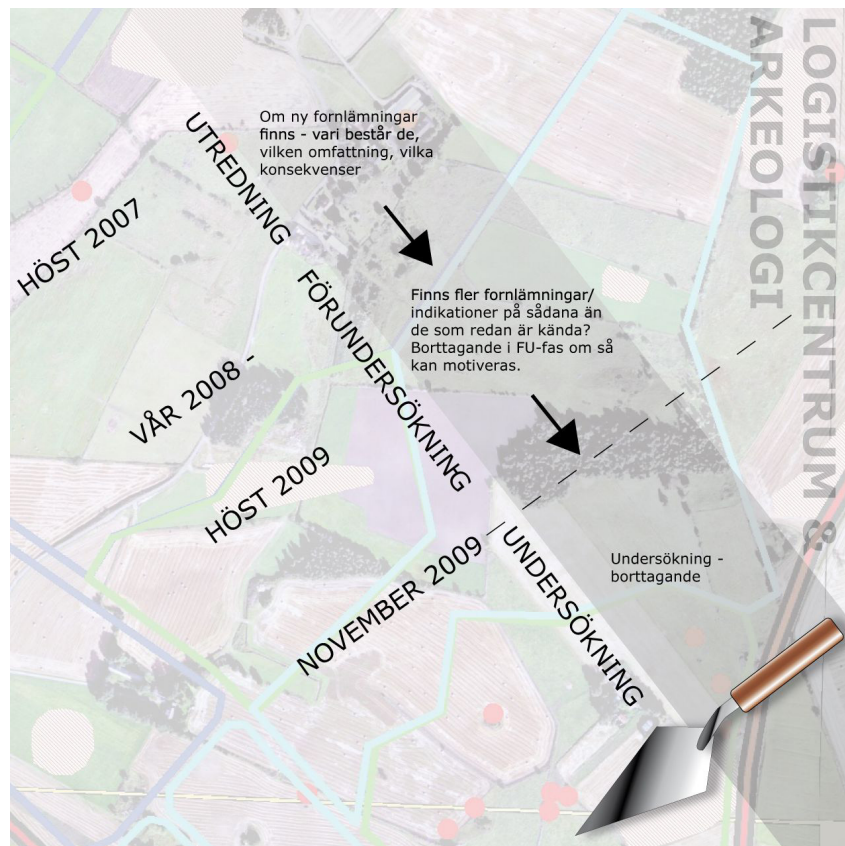
Arbetsprocessen arkeologi i Marjarpsområdet har till november 2009 bestått av en sådan arkeologisk utredning (2007) samt förundersökningar av fornlämningsplatser (2008 – 2009). För de delar som omfattas av arbetet med detaljplanen har relevanta utredningar och förundersökningar slutförts i fält. Resultaten redovisas i rapporter, som i regel inte finns tillgängliga mer omedelbart efter genomförda fältarbeten. Av större vikt är den omedelbara återrapportering som kan ske i direkt anslutning till genomförda arbeten, där fokus ligger på resultatredovisning med konsekvens för förestående planering. Det här dokumentet är ett sådant exempel. Det har sammanställts i efter avslutade förundersökningar i oktober 2009. I det fall mer speciella uttryck används förklaras de närmare i slutet av den här korta rapporten.

10 § Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen.

Tillämpligt exempel ur lagen om kulturminnen, vilken legat till grund för utredningar och undersökningar (aktuellt utdrag ur Kulturminneslagens 2 kapitel, SFS 1988:950). Det är med myndigheten länsstyrelsen kommunen samrått. Västergötlands museums roll har varit att fungera som utförare av arkeologiska tjänster.

3 VAR I PROCESSEN ÄR VI?

Till och med november 2009 är arkeologisk utredning och för det nu aktuella planområdets initiala del alla förundersökningar genomförda. Vid flera av de genomförda förundersökningarna har en utökad form av förundersökning skett varvid lämningar borttagits i sin helhet, eller så har resultaten inneburit att man inte kan se det som motiverat med fortsatta undersökningar. Undantaget är för närvarande endast en fornlämning, Friggeråker 116 (se text, kartor samt tabell) samt Friggeråker 103 (för vilken länsstyrelsen beslutat om borttagande utan särskild arkeologisk undersökning).

Resultat – inledande sammanfattning

Resultaten låter sig enklast redovisas i en översiktlig kartbild med bas i ortofoton - se den sista kartbilden i rapporten, bild 11. Kartan visar konsekvensen av resultaten från undersökningarna på ett mycket översiktligt plan. Den större gräns som ritats in på ortofotot i bild 1 och 11 motsvarar det totala utredningsområdet (2007), där även fornlämningarnas identifikationsnummer återges i bild 11 (alla hör till Friggeråkers socken). Inom utredningsområdet hittades flera nya lämningar 2007 (nummer över 100; tvåstelliga nummer är fornlämningsplatser som varit kända sedan länge). En i kartbilden överkorsad fornlämning, eller del av sådan, innebär att arkeologi inom området stannar i och med de nu utförda undersökningarna. Av kartan bild 11 framgår alltså att det i dagsläget (2009-10-12) enbart är fornlämningen Friggeråker 116 som behöver undersökas närmare.

Arkeologisk utredning 2007

Enkelt uttryckt har utredningsarbetet gått ut på att översiktligt söka efter, identifiera och på ett enkelt plan beskriva okända fornlämningsplatser. I regel uttrycks det generellt i Länsstyrelsens kravspecifikationer som att *alla fornlämningar skall vara kända efter en arkeologisk utredning. Reellt sett* går det inte att upprätthålla en sådan ambition utan att t ex totalavbana eller på liknande sätt kontrollera om det finns spår av fornlämningar som dolts under mark i ett större område. Inom den arkeologiska praktiken har dock utvecklats sätt att med mer eller mindre rimliga arbetsinsatser och konsekvenser just söka efter, identifiera och på ett enkelt sätt beskriva okända fornlämningsplatser, utan att man enkelt uttryckt behöver vända på varenda grästorva. Man måste förlita sig till de bedömningar som gjorts. I slutänden kan länsstyrelsens ”*skall*”-krav praktiskt sett tolkas som att fornlämningar som *inte* ”avslöjats” i och med en genomförd utredning *inte* existerar. Man får därmed s a s vara nöjd med dem som bragts i dagen vid en utredning.

Efter genomförd utredning (2007; med komplettering 2009 inom fastigheten Marjarp 25:1) visade det sig finnas flera platser inom Marjarpsområdet som hade indikationer på att vara dittills okända fasta fornlämningar, om än med okänd utsträckning och okänt innehåll. Notera att utredningsområdet *inte nödvändigtvis* sammanfaller med DP-området. Det ursprungliga utredningsområdet var större än de områden man arbetar med i dagsläget.

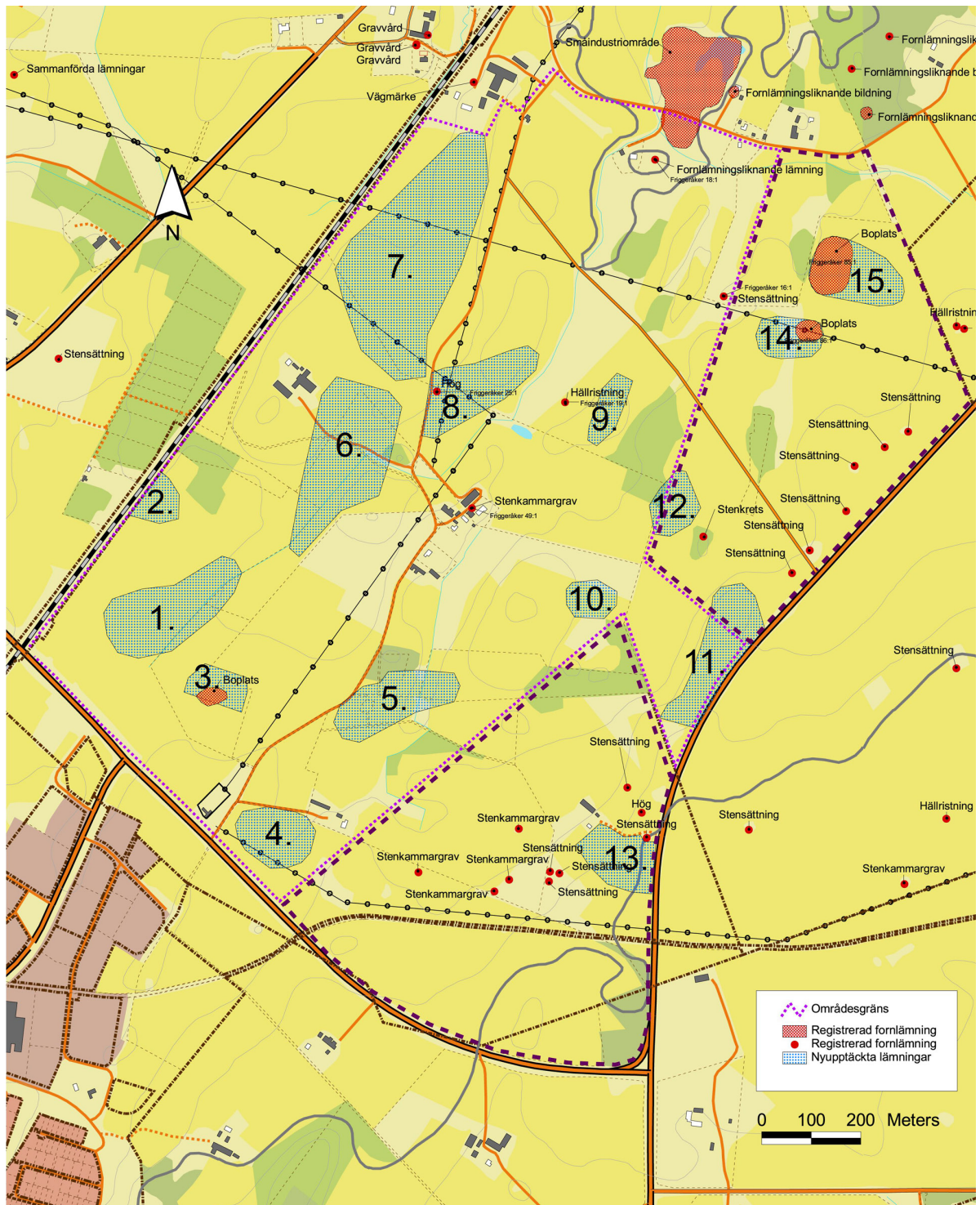
Utredningen resulterade i 13 nya fasta fornlämningar (områden/ ytor) och en fyndplats (karta bild 4). Därtill kompletterades två sedan tidigare kända boplatser med nytt fyndmaterial, fornlämningarna Friggeråker 85 och 86. De observationer som gjordes vid utredningen redovisas i tabell samt karta nedan. Platserna är markerade som område nr 1-15 samt en punkt som indikerar ett nyupptäckt block med en skålgrop (Friggeråker 107). För de som berörs av planområde/en har det varit aktuellt med arkeologiska förundersökningar som beskrivs närmare nedan.

UTREDNINGSSOMRÅDE	FORNLR NR	AKTUELL STATUS PER 2009-10-08
Område 1 - Område med boplatsslämningar	Friggeråker 102	Undersökt och borttagen vid förundersökningen 2008-05
Område 2 - Område med boplatsslämningar	Friggeråker 106	Ej undersökt (i planerad naturmark)
Område 3 - Område med boplatsslämningar (hård)	Friggeråker 103	Ansluter trol till en år 2000 undersökt och borttagen boplat, RAÄ 98. Kan borttagas utan undersökning (Lst dnr 431-47558-2007 beslut 2009-09-16).
Område 4 - Område med boplatsslämningar	Friggeråker 116	Förundersökt 2008-11. Ej borttagen per 2009-10. Kan undersökas med låg/riktad ambitionsnivå
Område 5 - Område med boplatsslämningar	Friggeråker 113	Undersökt och borttagen vid förundersökningen 2008-11
Område 6 - Område med riklig förekomst av flintfynd och förekomst av boplatsslämningar	Friggeråker 112	Del/förundersökt 2009-04 (ingen fortsättning), kompletterande bedömning höst 2009 - ingen fortsättning
Område 7 - Stenåldersboplat som utgörs av område med rikligt förekomst av flintmaterial.	Friggeråker 111	Undersökt - ej återfunnen vid förundersökning 2009-09 och 2009-10 - ingen fortsättning
Område 8 - Boplatssområde (observationer av anläggningar i utredningsschakt samt fynd från ytinventering)	Friggeråker 110	Undersökt - ej återfunnen vid förundersökning förundersökning 2009-09 och 2009-10 - ingen fortsättning
Område 9 - Boplatssområde Bestående av en hård och ytinventerade flintfynd	Friggeråker 109	Ej undersökt (utanför aktuellt planområde)
Område 10 Boplatssområde	Friggeråker 104	Ej undersökt (i "resursmark")
Område 11 Boplatssområde	Friggeråker 108	Ej undersökt (utanför aktuellt planområde)
Område 12 - Fyndplats för flinta -Förekomst av flinta.	Friggeråker 115	Ej undersökt (utanför aktuellt planområde; i kant av "resursmark")
Område 13 - Boplatssområde	Friggeråker 114	Ej undersökt (i planerad naturmark)
Område 14 - Tidigare känd fornlämning, Friggeråker 85:1, stenåldersboplat	Friggeråker 85	Ej undersökt (utanför aktuellt planområde)
Område 15 - Tidigare känd fornlämning, Friggeråker 86:1, stenåldersboplat	Friggeråker 86	Ej undersökt (utanför aktuellt planområde)
Skålgropssten - Block med skålgropsförekomst	Friggeråker 107	Omgivande område förundersökt 2009-04. Undersökt och borttagen enl beslut av länsstyrelsen - okt. 2009

TABELLEN berättar om utredningsresultaten 2007, där områdena 1 - 15 samt Skålgropsstenen identifierades som fornlämningar. Områdena visas i kartan på motsäende sida. Platserna fick som "nya" fornlämningar

efter utredningen unika identifierationer i FMIS, Friggeråkers socken (kolumn 2), och det är de namn vi använder om dem idag. Den tredje kolumnen anger status per 2009-10 för lämningarna.

KARTAN visar de områden som identifierades som fornlämningsplatser/med fornlämningsindikationer vid utredningen 2007. Observera att kartan är en redovisning av vad som hänt i och med utredningen - i pla-

neringssammanhang är den, vilket framgår av kommentarerna i tabellen - redan historia. I planerings-sammanhang bör man hellre ta del av de kartor som följer i rapporten.

Arkeologiska förundersökningar 2008 - 2009

Om resultaten av de olika förundersökningarna berättas nedan i sammanfattad form fornlämningsvis i nummerordning där även tidpunkt för förundersökningen anges. Platserna redovisas bland annat i karta ovan samt i bilaga, och de förekommer i övriga fall i texten med respektive fornlämnings-ID (t ex Friggeråker 102).

Friggeråker 24 (2009-04)

Förundersökningen avsåg en rest av en förmodad gånggrift eller hällkista. Före undersökningen syntes endast en med odlingssten överhöjd skadad och snedställd kalkstenshäll. Vid undersökning av omgivande område (ca 800 kvm) påträffades ingen gravkonstruktion eller liknande lämning. Vid undersökningen av lämningen i sig konstaterades den snedställda hällen vartefter försiktig grävning skedde vid dess sidor. En mycket skadad insida av en kraftigt förstörd kistkonstruktion, i vilken hällen kan ha ingått konstaterades. I denna fanns en skadad gravläggning, i form av skelettgrav med enstaka ben i orubbat läge, t ex delar av skulltak m m, tänder, bröstdelar; även omflyttade ben, dock tillräckligt för att dokumentera en mycket skadad grav i N-S riktning, där den kvarstående synliga hällen utgjort den västra sidan i en kistkonstruktion som uppenbarligen ställts i en flack hög, som en gång tagits bort. Fynd av spänne strax nedan haka, trol i läge invid bröst, samt ytterligare ett spänne. Enstaka mindre sten i den östra sidan kan ses som skoningssten till en östra sidohäll, som tagits bort. Gavelstenar saknades helt; graven syntes helt avgrävd/skadad vid bäckenparti mot söder. Resterna av skallen låg omedelbart under torvskikt i åkerholmens kant mot åkeryta. Det bedömdes att graven i blottlagt skick svårligen kunde ligga kvar. Efter underrättelse till länsstyrelse borttogs de blottlagda delarna.

Friggeråker 25 (2009-10)

Förundersökningen avsåg fornlämning 25 som berörs av aktuellt och evt kommande detaljplaneområde inom fastigheterna Friggeråker 23:1 och 24:1. Fornlämningen beskrivs idag som en flack kulle, möjligen en gravhög, men har även benämnts stensättning. Vid 1984 års revidering av fornminnesregistret noterades att kullen var ”sannolikt naturlig”.

Förundersökningen syftade till att finna bevarade spår av någon form av gravtyp. Innan schaktning av området genomfördes - efter harvning av marken - en ytavsökning utan fynd av fornlämningsindikerande spår. Förundersökningen genomfördes i form av grävning av sökschakt omedelbart norr om den befintliga stenmur som delar den norra delen av kullen, samt ett bredare schakt (en schaktad yta) över kullens krön och södra del. Schaktet fördes ned till och väl genom bottenmaterialet, som över kullen i stort sett fanns i ytan (ploglagret var här av begripliga skäl mycket tunt). Cirka 100 kvm yta banades av över graven. Till detta kan föras de föga givande sökschakten omedelbart invid, vilka gjordes i den förundersökning som omfattade fornlämningen Friggeråker 110. Den bedömning som gjordes

5 BILDER från undersökning av Friggeråker 24. Andreas Åhman vid det som syntes av graven samt under framborstning av skulltak och det korsformiga bronsspänne som hittades. Graven borttogs helt vid förundersökningen och platsen är idag plöjd åkermark.

i samband med revideringen av lämningen 1984 visade sig vara riktig: på platsen finns endast en naturlig grusbäck, helt utan inslag av fast fornlämning. Varför den i samband med revideringen 1984 åsatts status som fast fornlämning med den bedömningen som då gjordes är mycket oklart.

Friggeråker 49 (2009-10)

Lämningen beskrivs i fornminnesregistret som: Hällkista, rest av (platsen för?) under flatmark. Uppgifterna går tillbaks till slutet av 1920-talet. Lämningens skadestatus anges som "förstörd" och den har ej ansetts vara fast fornlämning. Av den förmodade lämningen syntes inför förundersökningen inga spår. Man kunde inte förvänta sig särskilt väl bevarade fynd, särskilt med tanke på att grannen, Herr Hansson, vilken varit uppvuxen i grannfastigheten sedan 60 år, upplyste om att tidigare ägare till fastigheten 24:11 låtit schakta ned trädgårdsytan och del av gårdsplanen. Med ledning av de äldre orienteringsuppgifterna grävdes ett ca 15 kvm stort schakt i gräsytan - snarast södra delen av gårdsplanen, invid ett år 1930 befintligt trädgårdsstaket, och mellan då befintligt manhus och ladugård. Schaktet fördes ställvis ned till ca 0,7 m djup, ned i orört bottenmaterial.

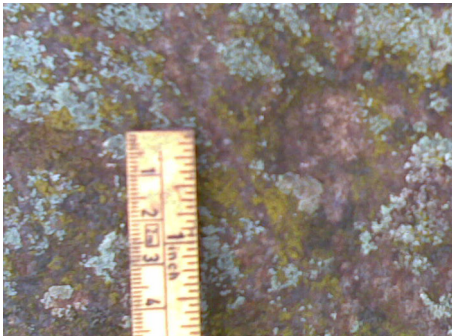
Under grässvålen fanns ett matjordslager (identiskt med åkerjord; mycket låg mull-halt; under detta naturligt avsatt grusblandad morän samt spår av en nedgrävning som sträckte sig i riktning ut mot gårdsplanen. Vid genomgrävning av denna hittades en naturligt avnött ca 0,3 x 0,5 m stor knappt 5 cm tjock kalksten, följt av grus- och humusfyllning och en uppsjö av skräp från 1900-talets första hälft (aluminiumgryta; porslin från flera kärl; glasflaskor; odefinierat järnskrot, rester av plåthinkar och burkar m m). Depån urgrävdes i tron att den återfyllts ovan och an mot de förment kvarliggande delarna till fornlämningen. Här fanns dock bara orört bottenmaterial och inga spår av en grav. En närmare studie av de undersökta nivåerna jämfört med invidliggande gårdsplan ger vid handen att gårdsplanen delvis måste ha schaktats ur för att sedan delvis återfyllas med hållbara bärlager. Man kan följaktligen inte förvänta sig någon bevarad grav på den nu angivna platsen för Friggeråker 49; förutsättningarna är helt enkelt för usla. Resultatet kan beskrivas med uttrycket "ej återfunnen" (vilket implikerar att det funnits en "grav" här en gång) eller "förstörd".

Friggeråker 102 (2008-05)

Vid förundersökningen, i form av avbanning av ett större område, hittades utplöjda och skadade härdar av förhistorisk typ, dock inga andra anläggningar. Härdarna var samlade till den S delen av det område som benämns Friggeråker 102. Anläggningarna genomgrävdes och dokumenterades. Daterade prover visar på tiden ca 400 - 200 f Kr f. Fynden ger marginell ökning av kunskapen om området, där den kanske viktigaste kunskapen tagits till vara i och med förundersökningen: inom de låglänta markerna finns lämningar av "boplatskaraktär", främst dåligt bevarade spår av härdar. De kan, vilket antyds i undersökningsplanen för lämningen, inte utan viss tvekan samlas under begreppet "boplats". Snarast kan man anta att de är ett slags spår av aktiviteter i ett större förhistoriskt resursutrymme som t ex sträcker sig i och runt den äldre våtmarken. Fornlämningsområdet till 102 är därmed i praktiken relativt flytande, men kan som hanterbar enhet här påstås vara avgränsat och borttaget.

6 BILDER från undersökning av Friggeråker 49: "Arkeologi till frukost" mitt framför förstubron, på den plats man tänkt sig att det skulle finnas bevarade spår av en hällkista som togs bort för över 80 år sedan enligt vad som sagts. I nedgrävd väg fanns här dock endast det vi ännu bara ser som "skräp" - morgondagens arkeologiska fynd i form av en äldre deponi av glas, porslin, järnbitar, burkar och en aluminiumkittel, allt från första hälften av 1900-talet.

7 BILDER från undersökning av Friggeråker 107: Skålgropen i stenblocket destruerades efter försök med grävmaskin slutligen med murarhammare och handkraft. Att den inte kunde vara kvar beror på att man sannolikt inte velat ha en fornlämning i cirkulation som kunde hamna på annan plats och på så vis bli "återupptäckt" i fel sammanhang.

Mot bakgrund av det förväntade kunskapsutbytet från förundersökningen, vilket kan sammanfattas med "daterbara, spridda fragment av förhistoriska härdar, dock ej utpräglad boplats" ter det sig inte som meningsfullt att utföra vidare undersökningar av fornlämning Friggeråker 102 i fortsatt handläggning. Konkret innebär det givetvis inte att varenda rest av härd eller sotfläck är uppbringad och borttagen i och med förundersökningen. Den kunskap och erfarenhet som gjorts i förundersökningen, i form av förekomst - funktionsbestämning - datering kan dock ses som fullt tillräcklig dokumentationsinsats i det aktuella fallet. Enstaka härdar kan ligga inom ett betydande område, men i huvudsak är fornlämningen i och med förundersökningen undersökt och borttagen. Rekommendation: ingen fortsatt undersökning av fornlämning Friggeråker 102.

Friggeråker 105 (2007-10)

Fyndplats, lösfynd. Vid utredningen 2007 drogs sökschakt i närheten av fyndplatsen. Ingen ytterligare åtgärd har ansetts nödvändig.

Friggeråker 107 (2009-04 samt 2009-10)

Lämningen beskrivs i fornminnesregistret som: Skålgrop, ca 4 cm stor, i markfast block. Skålgropen är belägen på den flata S-sluttande ovasidan av blocket, ca 1,5x0,6x0,5 m st och 0,2 m h. Tillägg dnr 321-2124-2009: Vid arkeologisk förundersökning år 2009 kring blocket påträffades inget av antikvariskt intresse. Skålgropen borttogs efter beslut av Länsstyrelsen i Västra Götaland i anslutning till pågående förundersökningar i Friggeråker (fl 25, 49, 110, 111).

Undersökningen inleddes efter förfrågan från Länsstyrelsen med ett försök att undersöka om "det skulle finnas något under blocket"; med tanke på dess förmodade storlek kanske det var mindre rimligt. Inledningsvis användes större grävmaskin (CAT 312), vid vilket ett försök gjordes att gräva ned och få tag om stenen för att gräva upp den. Det visade sig ganska snart att det som setts av stenblocket enbart varit toppen av ett block, med bas under marken med en betydligt större diameter än vad som syns i markytan. Eftersom blocket kunde kännas med grävskopa på ca 0,5 - 0,7 m djup, och utan att det gick att rubba den, tedde sig Länsstyrelsens farhåga att blocket lagts som täckhäll över något odefinierat fornlämningspår som obefogad. Stenen flyttades därför ej. Borttagandet fortsatte i form av försök att knacka och slutligen skava bort skålgropen från blocket med grävmaskin. Försöket lyckades inte särskilt väl eftersom skålgropen var belägen på en slät sida av hällen. Skålgropen borttogs slutligen genom huggning med särskild murarhammare, varvid upprepade slag med hammarens mejselliknande ände bidrog till att helt utplåna skålgropen. Under arbetet dokumenterades skålgropen i form av fotografering. Det block i vilket skålgropen ingått i kvarligger på orubbad plats. Skålgropen däremot är destruerad enligt länsstyrelsens beslut. I närområdet finns i enlighet med vad som tidigare undersökts inga spår av antikvariskt eller arkeologiskt intresse.

Friggeråker 110 (2009-09)

Förundersökningen avsåg fornlämning 110 som berörs av aktuellt och

eventuellt framtida detaljplaneområde inom fastigheterna Friggeråker 23:1 och 24:1. Det noterades vid arkeologisk utredning (2007), delvis genom ytinventering och främst grävning av sökschakt samt bedömning av terrängen. Vid utredningen hittades t ex spår av nedgrävningar, mörkfärgningar och liknande vilka ansågs vara tillräckliga indikationer på att värdera platsen som boplatzlämning.

Förundersökningen syftade till att finna bevarade spår av och avgränsa fornlämningen. Förundersökningen genomfördes i form av grävning av sökschakt (15 st, ca 1640 kvm), vilka fördes skiktvis ned till orört, naturligt avsatt bottenmaterial. I schakten noterades spår av naturligt avsatt material (t ex alunskiffer, vilket ger intryck av sotfärgning och ett hårdliknande intryck) samt andra mörkfärgningar av naturlig art (geologiska skillnader, spår av röjd sten etc). Det fanns inga tydliga eller till till lämning/spår av lämning tolkningsbara spår inom förundersökt område, vilket omfattat hela fornlämningen. I anslutningen till förundersökningen för-undersöktes även hela området för fornlämning 25 (förment mycket osäker gravhög) i Friggeråkers socken.

Inga spår av fast fornlämning utan synligt märke ovan jord påträffades vid förundersökningen. Inom förundersökt område, vilket omfattar hela området för fornlämning 110 samt 25 finns inga fasta fornlämningar. Resultatet kan beskrivas med uttrycket "ej återfunnen" - "undersökt - borttagen" (vilket implicerar att utredningens värdering av området varit korrekt, men att just den typen av lämningar man noterat då ej återfunnits) eller "ej återfunnen" - "ingen fornlämning" (vilket implicerar att det inte funnits något annat än otydliga kriterier på fornlämning/boplatshär).

Friggeråker 111 (2009-10)

Förundersökningen avsåg del av fornlämning 111 som berörs av aktuellt och eventuellt kommande detaljplaneområde inom fastigheterna Friggeråker 23:1 och 24:1. Vid arkeologisk utredning (2007) hade markerna inom Friggeråker 23:1 ytinventerats, och den mängd flintobjekt som då påträffades ledde till bedömning att det inom ett större område fanns boplatzrester, dock utan närmare precisering var. Förundersökningen syftade till att finna bevarade spår av och avgränsa fornlämningen, främst mot söder. Förundersökningen inleddes med provgropsgrävning samt vattensällning (ca 21 - 22 kbm) och skärlevsgrävning av provgropar. Två mindre flintbitar med slagspår påträffades samt enstaka bitar kvarts (alla i plogjorden). Här efter följde grävning av sökschakt (14 st, ca 1230 kvm), vilka fördes skiktvis ned till orört, naturligt avsatt bottenmaterial. Inga spår av fast fornlämning utan synligt märke ovan jord påträffades vid förundersökningen. Inom förundersökt område finns inga fasta fornlämningar.

Den förmenta boplatzen - vilket den nu är registrerad som, och som ligger kvar norr om för-undersökningsområdet, bör evt omvärderas till "fyndplats"/område med lösfynd i åkerjord eller liknande. Sett med hänsyn till topografi och den ganska schablonmässiga noteringen att "små höjder kan vara boplatzlägen", eller den i inventeringssammanhang relativt ofta använda kommentaren "svag förhöjning, bra boplatzläge" gör att det inom ramarna för den befintliga arkeologiska praktiken kan noteras att det inom den

8 BILDER från undersökning av Friggeråker 111: Rune Magnusson gräver sökschakt i Bäckabos fält; Catharina Henriksson studerar och går igenom sållat innehåll på såll. Nedersta bilden visar sållduken i närmare perspektiv. Stenmaterialet syns tydligt när det är vått - vattensällning ger goda förutsättningar för att finna t ex flinta.

kvarvarande omfattningen av Friggeråker 111 finns just två sådana flacka höjder i åkermarken. Den del av den i FMIS markerade omfattningen av Friggeråker 111 som ingår i det nu aktuella förundersökningsområdet bör dock utgå.

Friggeråker 112 (2009-04 samt kompl. 2009-10)

Boplats, delundersökt, ca 200x120 m (SSV-NNÖ) st. I N delen påträffades boplatslämningar bestående av 3 gropar och 2 förmodade stolphål. Inom låglänta partier och omgivande sluttningar och krön till mindre moränåsar framkom i den plöjda åkermarken rikligt med flintmaterial samt slagen kvartsit och kvarts. Fynden utgjordes av 20 flintavslag (varav 3 brända), 1 slipad håleggad flintyxa, 1 flintspån, 1 flintspånsfragment med retuscherat inhak, 1 flintborr, 1 bränd kvartsitkärna och ett 10-tal bitar förmodat slagen kvarts samt 1 bit reduktionsslagg. Enligt uppgift från tidigare markägare skall han inte ha observerat flintförekomst på dessa åkrar, däremot har han noterat rikligt med flinta V om fyndplatsen och V om en stengärdsgård. Vid arkeologisk förundersökning år 2009 påträffades 11 kvartsbitar, 5 flintavslag och 1 gropugn. Gropugnen var 0,6 x 0,7 m st och 0,2 m dj. Fyllning av sotig sand med inslag av träkol och reduktionsslagg. Ugnen som påträffades i SÖ delen av boplatsen undersöktes och borttogs. Tillsammans med observationer från förundersökning/komplettering hösten 2009, och med det relativt magra resultatet från april 2009 ter det sig inte som meningsfullt att fortsätta undersöka platsen.

Friggeråker 113 (2008-11)

Förundersökningen omfattade sökschaktgrävning, plandokumentation och provundersökning av de observerade objekten. Totalt grävdes 25 förundersökningsschakt vilka motsvarade en yta av 1810 kvm. Inom schakten observerades 27 mörkfärgningar där bara två var av tydlig förhistorisk karaktär (en härd och en boplatsgrop). Lämningarnas ålder är inte känd. Vid undersökningen av dessa anläggningar upptäcktes inga daterande fynd och inte heller något lämpligt daterbart material. Platsen innehöll således ett obetydligt antal förhistoriska lämningar, diffusa svårtolkade mörkfärgningar och recenta gropar. Samtliga iakttagna observationer har undersökts och dokumenterats. Boplatsen har bedömts ha mycket låg vetenskaplig potential. Hela ytan har inte banats av men förundersökningsschakten täcker ändå en mycket stor del av ytan, några ytterligare omfattande boplatslämningar förväntas således inte finnas. Museet bedömer att fornlämningen är att betrakta som undersökt och borttagen och anser inte att det behövs några ytterligare arkeologiska åtgärder inför exploatering av området.

Friggeråker 116 (2008-11)

Förundersökningen genomfördes genom sökschaktgrävning, plandokumentation och selektiv provundersökning av ett urval av de observerade objekten. Totalt grävdes 12 sökschakt vilka motsvarade en yta av 1306 kvm. Inom schakten observerades cirka 30 anläggningar vilka tolkades som spår av fornlämning. Enligt förundersökningens preliminära bedömning bestod de av 27 st stolphål, 2 gropar och en ränna. Stolphålen kan antyda att finns lämningar efter hus med jordgrävda stolpar på platsen. Boplatsens ålder är inte känd. Vid förundersökningen upptäcktes inga daterande fynd

9 BILDER från undersökning av Friggeråker 112 - 113: Andreas Åhman vid vattensållanordningen i april 2009. Sökschaktgrävning vid Friggeråker 113, i de sandiga markerna strax söder om den s k "Rallye-skogen".

och inte heller något lämpligt daterbart material. Vid undersökningen upptäcktes en stor mängd osäkra och svårtolkade lämningar. Fornlämningen har avgränsats till en yta som motsvarar 5350 kvm. På grund av boplatsens fragmentariska och svårbedömda karaktär bedöms fornlämningen ha låg/medelhög vetenskaplig och pedagogiskt potential. Museet bedömer att om fornlämningen Friggeråker 116 skall tas bort inför exploatering av området kan boplatsen undersökas med låg-medelmåttig ambitionsgrad, närmast inriktad på att identifiera och dokumentera spår av byggnader och samlade strukturer.

Konsekvenser

Resultaten efter genomförd utredning och senare genomförda förundersökningar har framgått av tabellen tidigare i rapporten och de redovisas även mycket kort i följande karta.

Inom det förestående detaljplane/exploateringsområdet är fornlämningsfrågan utredd och förundersökt. I DP-området återstår en icke-undersökt fornlämning, Friggeråker 116. Denna kan undersökas senhöst 2009 under förutsättning att ansökan lämnas.

I det utredda expansions- eller reservområdet, avsatt för eventuellt kommande exploateringar återstår en – möjligen två hittills icke förundersökta boplatser, Friggeråker 104 samt 115. De ligger dock utanför aktuella marker för planerad industriell expansion.

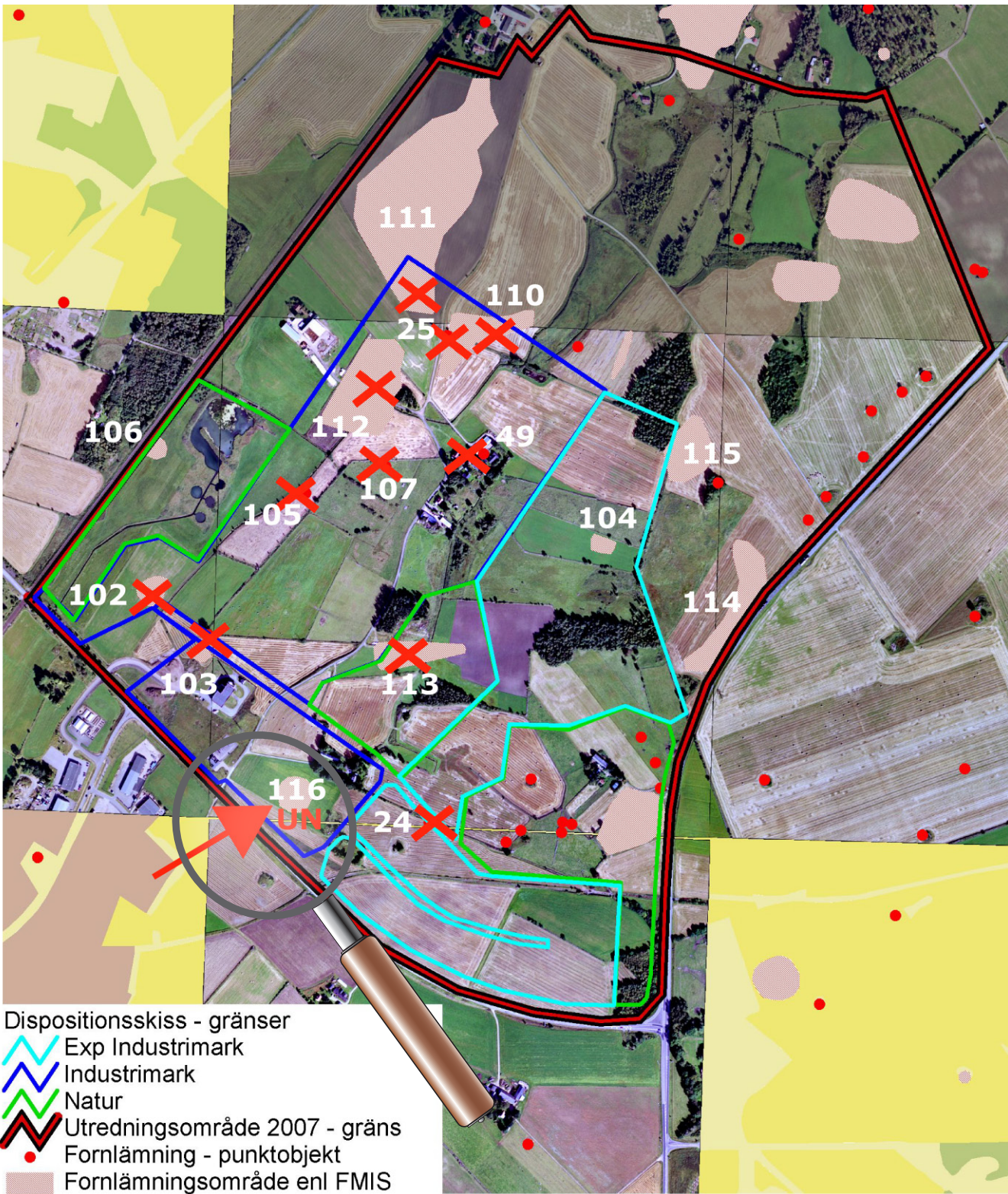

Avd f Arkeologi & Byggnader
Västergötlands Museum

BILDER från undersökning av Friggeråker 116: Marita Sjölin schaktar fram anläggningar i november 2008. De gula stickorna i marken markerar några av de förmodade stolphål som hittades. På den här platsen tycks stolphålen synas ganska väl.

10

0 200 400 meter

KARTAN visar de områden som hittills är "färdiga". Budskapet är att det endast är den med pil markerade lämningen Friggeråker 116 som är värd att gå vidare med till undersökning. De övriga har överkorsats; i fallet med 110 dock enbart till den del som ingår i blivande planområde.

ORD, FÖRKORTNINGAR ETC:

FMIS; fornminnesregistret, dvs Riksantikvarieämbetets förteckning över fasta fornlämningar i landet. Lämningarna är noterade sockenvis och ajouurförs numera via ADB-system. Genom webbgränssnitt kan man använda registret, besök <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

YTINVENTERING; används som uttryck för en arbetsmetod att söka efter ting eller andra indikationer på fornlämningar som ligger sultt synliga i markytan. Enkelt uttryckt kan det sägas vara en metod där man mer eller mindre systematiskt söker av ett fält efter t ex sot, kolbitar, artefakter/redskap/rester av ting, bränd sand/jord, slaggbitar eller andra restprodukter från produktion. Arbetssättet erfordrar "öppen" mark som plöjd eller harvad åker (man bör dock ej gå för snabbt på en nyplöjd åker, utan bör invänta en tid, och gärna gå efter ett regn då saker kan ha "spolats" fram. Kan anses vara en effektiv lågteknisk men tidskrävande metod, som bör upprepas över flera säsonger och är därför svår att använda i planeringsssammanhang.

SÖKSCHAKTGRÄVNING; grävning av schakt av olika storlek genom åkerjord, normalt förda genom plogjord och ned till orört, naturligt avsatt bottenmaterial. Vid grävningen används grävmaskin för att lyfta undan jordtäcknet. Metoden syftar främst till att upptäcka indikationer på fornlämning i form av äldre gropar som bevarats under t ex ett ploglager. Härdar, antingen med sotinnehåll eller indikerade genom skörbränd sten framträder särskilt tydligt. Till skillnad från ytinventering och grävning av provgropar med sållning ligger fokus här mer på spår av äldre gropar och bevarade strukturer än enstaka småfynd.

PROVGROPSGRÄVNING; Grävning av provgropar, vilket normalt utförs för hand (spade, skyffel, skårslev) eftersom materialet som grävs upp normalt sett skall finfördelas och genomsökas efter föremål (jfr m ytavsökning ovan). Vid undersökningarna i Marjarp har VGM tillämpat en utvecklad arbetsmetod där en något ökad genomströmning av mängden finfördelat och genomgången jord/plogjord ökat genom vattensållning av material ur maskingrävda provgropar.

BOPLATSLÄMNING; Begreppet tycks förklara sig självt – det är en plats man bor på, eller i arkeologiska sammanhang, en övergiven boplatz. Krångligare än så behöver det inte vara, men gärna vill man söka svar på vad som hänt på sådana platser: hur har bebyggelsen varit disponerad, var har man

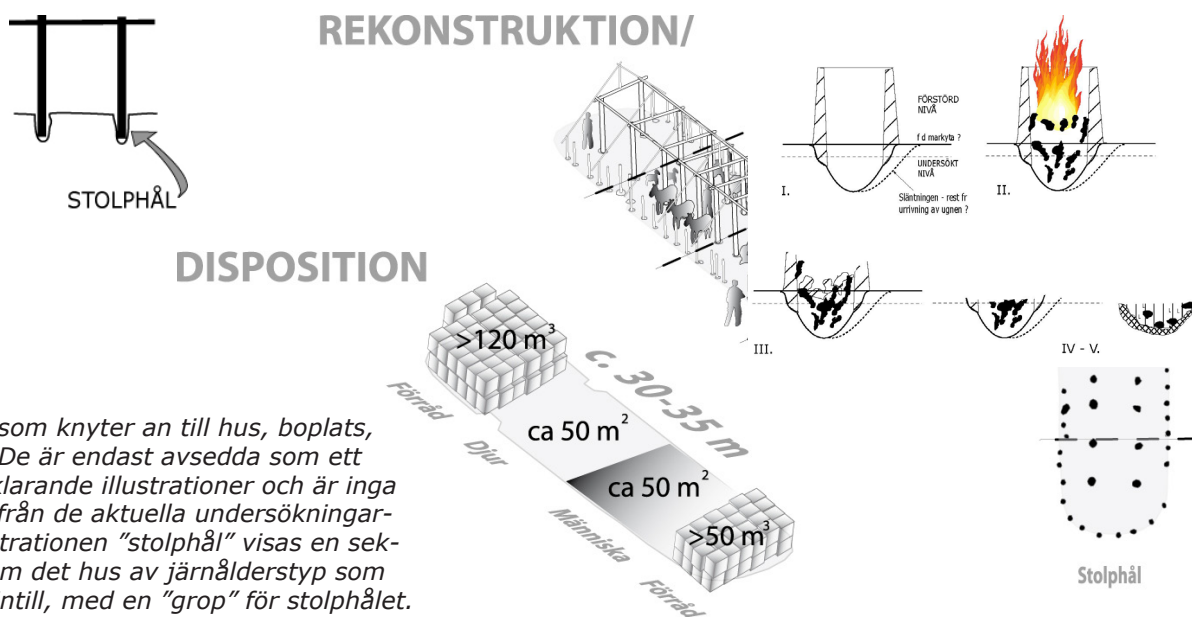
lagat mat, slängt sitt avfall, smitt järn eller slagit flinta? I flera fall hittar vi t ex bara spår av härdrester med skörbränd sten (som Friggeråker 102, se texten) utan spår av stolpar eller "boende" – innebär det att man att det är spår av något annat än boende, t ex härdar som herdar anlagt för att hålla värmen eller har de att göra med mer "kultiskt bruk" – och är det i så fall spår av en "boplats" när det bara är mer tillfälliga mönster man ser spåren av?

STOLPHÅL; STOLPBYGGT HUS (se illustrationer): När det talas om förhistoriska hus handlar det ofta om stolphål, dvs att man grävt gropar i marken i vilka bärande, grövre stolpar satts. Konstruktionerna kan ha sett olika ut, och vi vet inte särskilt mycket om det som en gång fanns ovan mark. Oftast får man rekonstruera hur man tänkt sig att husen sett ut och fungerat från den planlösning man anar i hur stolphålen satts ("stolpsättningen"). I Ekehagens forntidsby finns flera sådana påtagliga rekonstruktioner.

VEM GÖR VAD ? Länsstyrelsen fattar som statlig myndighet beslut om fornlämningar, som t ex att de får undersökas och tas bort, eller att fornlämningssituationen i större markområden skall utredas inför exploateringar. Västergötlands museum (som ibland benämns "länsmuseet") är ingen myndighet och heller inte besluta om fornlämningar. Däremot "säljs" arkeologiska tjänster som utredningar och undersökningar där det kunskapsunderlag länsstyrelsen kräver för fortsatt handläggning och beslut produceras.

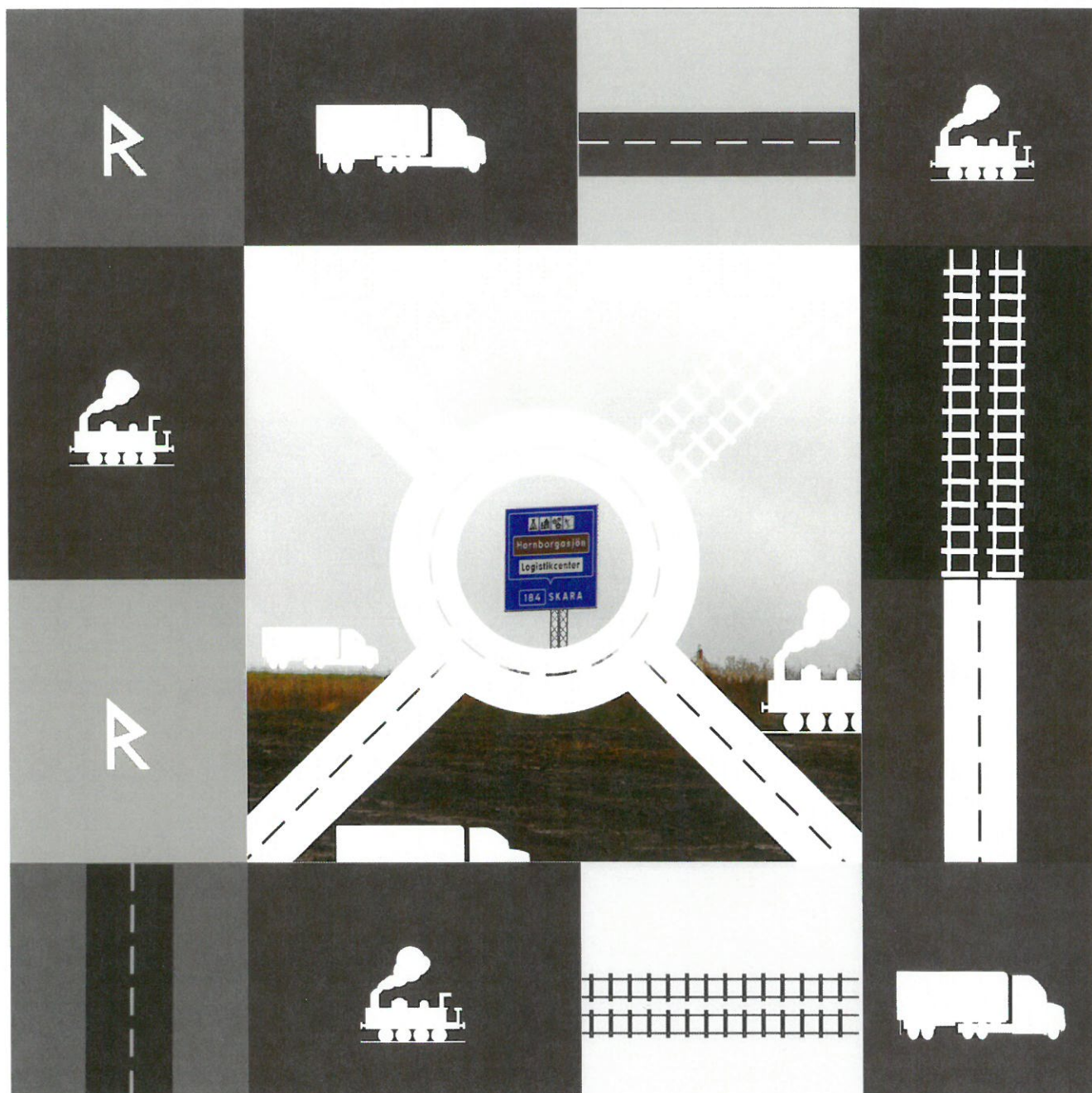
SKÅLGROP (eller älvkvarn): i stenblock eller håll huggen, eller snarare knackad, liten, flack grop kring en tums diameter eller större. Det är ett slags hållristningsmotiv och ses ofta i samband med bronsålder. Vanliga tolkningar av vad de speglar är att de använts i offer- eller fruktbarehetssammanhang, men det har genom tiderna föreslagits många andra användningsområden.

FLINTA: I de här sammanhangen rör det sig om att man använt ljusare senon- eller danien-flinta från sydkandinavien för tillverkning av redskap, eller så har man använt en lokal flintsort som geologiskt sett bildats tidigare: mörkare kambrisk flinta ("Kinnekulle-flinta"), som är något grövre och mer sprickbenägen. En flintbit (slagen eller ej) av sydkandinavisk typ är alltså "importerad".

BILDER:
Exempel som knyter an till hus, boplatz, stolphål. De är endast avsedda som ett slags förklarande illustrationer och är inga exempel från de aktuella undersökningarna. I illustrationen "stolphål" visas en sektion genom det hus av järnålderstyp som avbildas intill, med en "grop" för stolphålet.

Arkeologi vid Logistic Center

Arkeologiska förundersökningar av RAÄ 104 och 108

Friggeråker socken

Falköpings kommun

Anders Berglund

Västergötlands museum

Arkeologisk rapport 2012:16

västergötlands museum

Arkeologi vid Logistic Center

Arkeologisk förundersökning av Raä 104 och 108

Friggeråker socken, Falköpings kommun

Västarvet Rapport 2012:16

Författare Anders Berglund
Omslagsbild Foto taget av Anders Berglund

Västergötlands museum
Box 253
532 23 SKARA
tel 0511-260 00, fax 0511-260 99
www.vastergotlandsmuseum.se

INNEHÅLL

INLEDNING OCH BAKGRUND	1
ARBETSOMRÅDE LOGISTIKCENTER	2
MÅLSÄTTNING	3
ARBETSMETOD	5
UNDERSÖKNINGSRESULTAT	6
Friggeråker Raä 104	6
Friggeråker Raä 108	7
AVSLUTNING	9
LITTERATUR	10
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	13

Arkeologiska förundersökningar av RAÄ 104 och 108, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland

Inledning och bakgrund

Falköpings kommun utvecklar och planerar ett logistikcentrum för omlastning av gods i den norra delen av Falköping, i Marjarsområdet. Logistikcentrat bygger på vår tids behov av effektiva och snabba transporter parat med hänsyn till miljön, och genomförandet har påbörjats i marker närmast västra stambanan. Logistic Center Skaraborg ligger i en del av regionen som är rik på sedan länge kända fornlämningar. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet har bedömt att så omfattande markexploatering skulle innebära risker för att nya, hittills okända fornlämningar skulle kunna beröras och har därför i olika skeden beslutat om arkeologiska utredningar, följt av arkeologiska förundersökningar på de platser där fornlämningsspår kunnat konstateras. Västergötlands museum har sedan 2007 genomfört olika arkeologiska arbeten inför planeringen. Arkeologin har i planområdet till november 2009 bestått av en sådan arkeologisk utredning (2007, med komplettering 2009) samt förundersökningar av fornlämningsplatser (2008 – 2009; olika slags steg i arbetsprocessen redovisas i figur 7). För delar som omfattas av de första etapperna i arbetet med detaljplanen har relevanta utredningar och förundersökningar slutförts 2009.

Figur 1. Lokaliseringskartor för Falköping, Logistic Center och de undersökta platserna.

Hösten 2011 aktualiserades förundersökningar av ett par platser som berörs av planerad tillfart till området från väg 46 öster om Logistic Center. Länsstyrelsen Västra Götaland fattade beslut om arkeologisk förundersökning av platserna Friggeråker RAÄ 104 samt 108.

Den här rapporten berättar om förundersökning av de fornlämningarna. De resulterade i bedömningen att man inte behöver återvända till platsen för ytterligare undersökningar.

Fältarbetet utfördes på uppdrag av Falköpings kommun senhösten 2011 av A Berglund, 1:e antikvarie vid Västergötlands museum.

Arbetsområde logistikcentrum

Falbygden är ett landskap med tät fornlämningsförekomst där fornlämningar från olika tider ofta trängs på samma plats, som vid t ex Ekornavallen. Här finns många exempel på lång tids boende och markanvändning, där man återkommit till samma områden i landskapet under vitt skilda tider. Boplatser som varit i bruk under jägarstenålder söktes åter upp långt senare, under t ex bondestenålder (Sjögren 2003). Ett slags konkret "återanvändning" har också skett i gravar, där yngre perioders döda gravsatts i gravhögar som funnits sedan långt tidigare.

Arbetsområdet för huvuddelen av logistikcentrum består mestadels av låglänta marker som delvis präglas av avbrott för mindre höjder och åsar. De sluter an till de flanker av Falan som omger området på östra och västra sidorna. Mindre å-armor och grävda diken i låglänt mark låter ställvis ana att området varit, och delvis är sankt i N – S riktning, där mindre markstycken idag kan betecknas som våtmark. I hur hög grad de mer låglänta områdena egentligen varit bebodda mer kontinuerligt är en problematisk fråga. Tidigare, till ytan något mer omfattande undersökningar (Sjölin 2002) har lett till upptäckt och dokumentation av lämningar som betecknats som boplatser invid FEAB:s anläggning i områdets södra del. Den arkeologiska utredning som genomfördes 2007 (Axelsson, Berglund & Åhman 2007) ledde till spår som tolkades som boplatserindikerande på flera andra ställen, som vid Friggeråker RAÄ 104 och 108 - de i den här rapporten aktuella platserna. I några fall har de här spåren bestått av framschaktade rester av härdar, möjliga stolphål och gropar. I något fall har det lett till ytterligare undersökning av en sådan plats där ytterligare fragmentariska härdar påträffats och dokumenterats, men inte mycket mer (Friggeråker 102, 116 m fl Berglund 2008, 2011). Den här typen av lämningar eller observationer kan kanske i regel grovt sett dateras till äldre järnålder eller möjligen bronsålder. Friggeråker 104 och 108 ligger båda i vad som ovan beskrivits i flanken till högfalan, eller kanske snarare slänterna från de låglänta markerna i Marjarp. Vid utredningen har de båda bedömts som boplatser.

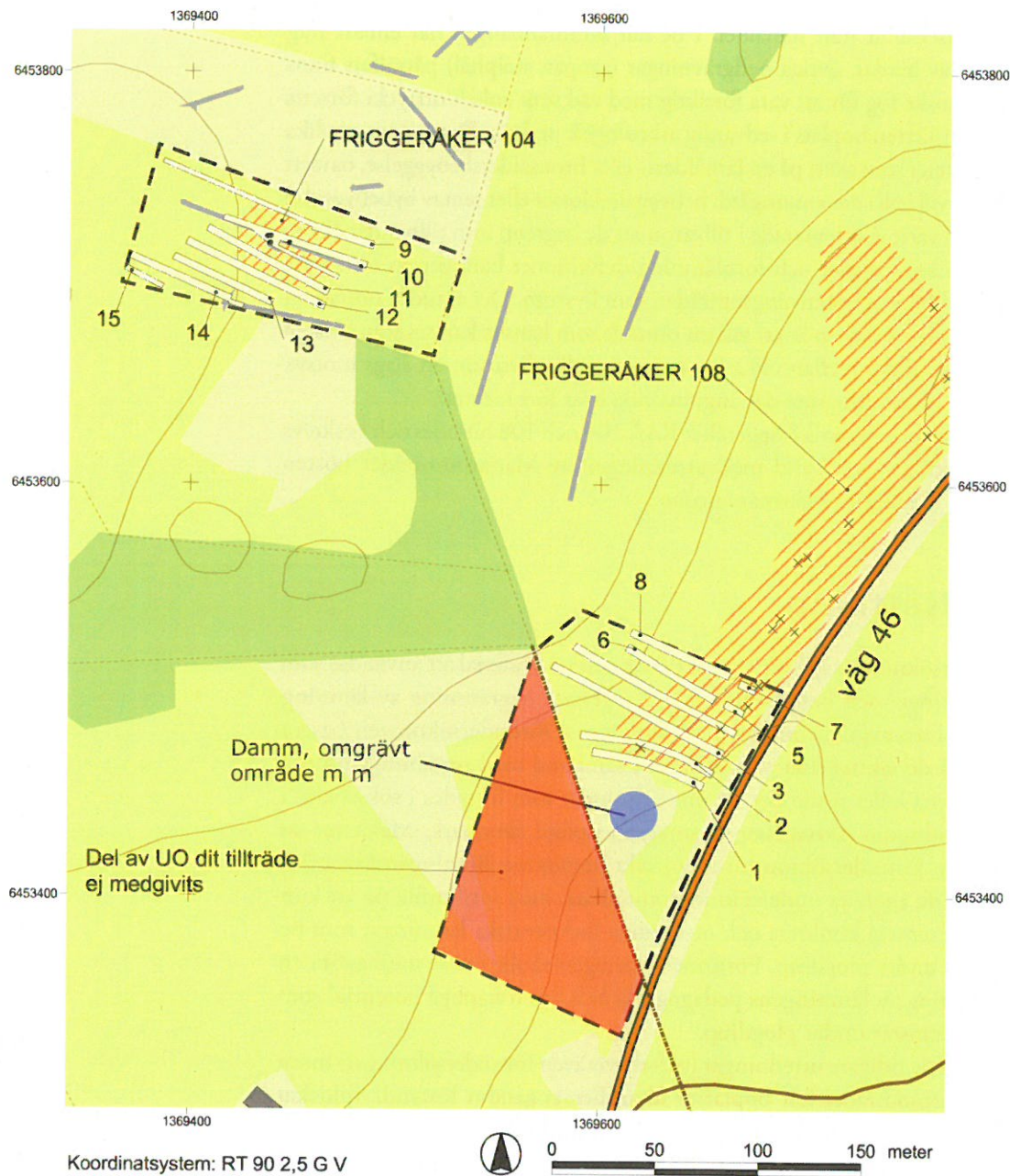
Med ledning av lösfynd kan man anta att flera av de tidigare kända boplatserna är från stenålder. I de här sammanhangen där enbart fragment av härdar, övriga nedgrävningar (gropar, stolphål) påträffats finns det kanske fog för att vara försiktig med vad som enkelt uttryckt försetts med etiketten boplatz i sedvanlig arkeologisk praktik. Det system av olika aktiviteter som skett på en järnålders- eller bronsåldersbebyggelse, oavsett om vi vill kalla det ensamgård, bebyggelsekluster eller rentav bybebyggelse bör ha varit så integrerade i tillvaron att de begrepp som tillhandahålls av fornminnesregister och fornlämningsdefinitioner bara ger en starkt förenklad bild en bosättningsområden som livsrum. Det aktuella området i Friggeråkers socken är ett sådant område som kanske kan ses som beläget i brytpunkten mellan olika boplatzoner, eller livsrum; ett slags motsvarighet till de utmarker där angränsande byar förr möttes.

Fornlämningarna Friggeråker RAÄ 104 och 108 hittades och beskrevs översiktligt i samband med utredningen av Marjarpsområdet hösten 2007. De beskrivs närmare nedan.

Målsättning

Undersökningen syftade främst till att ta fram material att användas som planerings- och beslutsunderlag bl a genom avgränsning av lämningarna. Den avgränsning som använts innan förundersökningen baserades på de iakttagelser som gjordes i samband med utredningen 2007. I det ena fallet rörde det sig om lämningar som hittades i sökschakt, i det andra om iakttagelser av småfynd i plöjd åkermark. Målet var att genom förundersökningen mer exakt bestämma lämningarnas storlek inom de angivna undersökningsområdena, med inriktning på att kunna presentera konkreta och otvetydiga förhistoriska lämningar som bevarats under plogdjup. Förundersökningen skulle också möjliggöra en värdering av lämningens pedagogiska och vetenskapliga potential som den framstår under plogdjup.

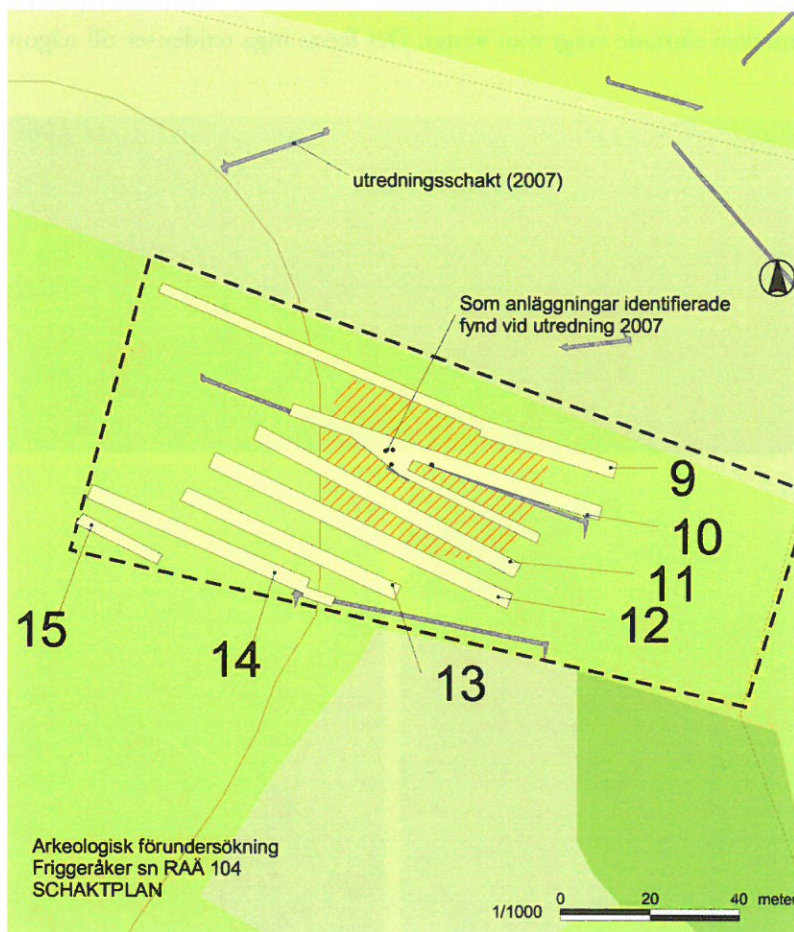
Vid de tidigare utredningar (och delvis även förundersökningar) inom Marjarpsområdet har boplatser identifierats genom lösfynd/ytplöckat material ("åkerfynd"), där det vid följande grävningsarbeten visat sig att de fynden i stort sett varit de enda bevarade. De lämningar som förväntats under mark har i hög grad uteblivit eller endast varit av så dålig kvalitet att de, utan mer extrema åtgärder inte ansetts som ytterst värdefulla ur kunskapsuppbyggnadsaspekt. Det föranleder att man t ex kan anta att eventuella "boplatser" är så sönderodlade att det enbart finns fragment av dem kvar utspridda i ytjorden. De förundersökningar som nu utförts inriktades dock enbart på att fastställa om det fanns bevarade, konkreta och otvetydiga fragment av lämningar under matjordstäckets. I det perspektivet kom undersökningen av lämningen att bli ett bidrag till synsätten på som svar på frågan "vad blev kvar under mark?"

Figur 2. Översiktsplan över de undersökta områdena Friggeråker RAÄ 104 och RAÄ 108. Av kartan framgår det område, väl utanför och söder om - bortom RAÄ 108 - som inte förundersöktes p g a uteblivet markägarmedgivande. Förhållandet meddelades länsstyrelsen i tid innan undersökningen. Här fanns fö en damm som man knappast kan se när man kör förbi på intilliggande väg 46. Numreringen avser de grävda schakten.

Arbetsmetod

Undersökningarna har genomförts i enlighet med den undersökningsplan som upprättades för förundersökningen. Lämningarnas potential uttrycktes där dels genom en förväntan på bevarade fragment av strukturer såsom gropar, stolphål och liknande. Sökschaktsgrävningen innebär grävning av schakt/ytor i syfte att fånga in bevarade strukturer samt – mer tveksamt – att försöka spåra relevanta stratigrafiska förhållanden. Meningen var att hitta anläggningar att undersöka närmare för att ta reda på art och innehåll samt ålder. Meningen var också att försöka observera fyndsituationer eller fynd i plogjord, även om lösfyndinsamling ("fältvandring" som letande efter kringplöjda föremål) prioriterades ned. Sökschakten grävdes skiktvis med grävmaskin som leddes av arkeolog, med observans på såväl fyndmaterial som bevarade äldre nedgrävningar och liknande.

Figur 3. Schaktplan för förundersökningen av Friggeråker RAÄ 104. Här grävdes schakten 9 - 15 motsvarande en yta om knappt 1600 kvm. Det rastrede området är det fornlämningsområde som definierades vid den arkeologiska utredningen 2007 och som tycktes vara en tillräckligt tydligt bosättningsyta.

Undersökningsresultat

Resultaten beskrivs nedan. Sammanlagt grävdes cirka 3500 kvadratmeter schakt över båda fornlämningarna. Kompletterande tekniska upplysningar liksom kartmaterial ligger som bilagor till rapporten.

Friggeråker RAÄ 104

Fornlämningen beskrivs i utredningsrapporten (2007) som ett område med boplatzlämningar inom markslaget vall, i ett 50 x 30 m stort område VNV-ÖSÖ. I svag slänt mot öster från en mindre moränplatå. I tre av de sökschakt som grävdes här vid utredningen hittades vad som då tolkades som tre stolphål och en nedgrävning i form av en ränna. De här lämningarna bedömdes vara en fast fornlämning i form av ett boplatssområde. Vid förundersökningen bestod området av betesmark, där marken sluttade svagt mot väster. Det fanns inga tendenser till någon

Figur 4. Översiktbilder från fältarbetet i slänten vid Friggeråker RAÄ 104. Krönet ligger i den västra delen av undersökningsområdet. Här fanns inga tydligare spår av boplatzlämningar bevarade även om utredningsresultaten indikerade sådana. De som hittades vid utredningen var heller inte särskilt tydliga.

närmare bestämning till särskilda delar av området som mer angelägna att förundersöka än några andra. De grävda sökschakten kom ändå att täcka in en stor del av området. I förundersökningsområdet (ca 8300 kvadratmeter) och över de tidigare fyndplatserna från 2007 grävdes totalt sju schakt om 1565 kvadratmeter yta genom det förmodade boplatsområdet, vilket motsvarar ca 19% av undersökningsområdet. Det var också en större yta än den omfattning av fornlämningen som redovisats efter utredningen (1478 kvm enligt FMIS).

I de grävda schakten fanns inga tydliga spår av fasta fornlämningar. Däremot fanns i likhet med andra, utmed småhöjder i närområdet genomförda undersökningar en snabbt skiftande geologi omedelbart under de en gång plöjda lagren, såväl som spår av stenröjning, plöjning och diken. Svart/sotliknande lager och ”anläggningar” fick sin förklaring i doftande skifferförekomster. De vid utredningen påträffade anläggningarna kunde relateras till ett modernt dike och spår av stenröjning. Den tidigare tolkningen var förmodligen ett resultat av att inte tillräckligt stor yta schaktats fram för att få en helhetssyn på områdets skiftande karaktär.

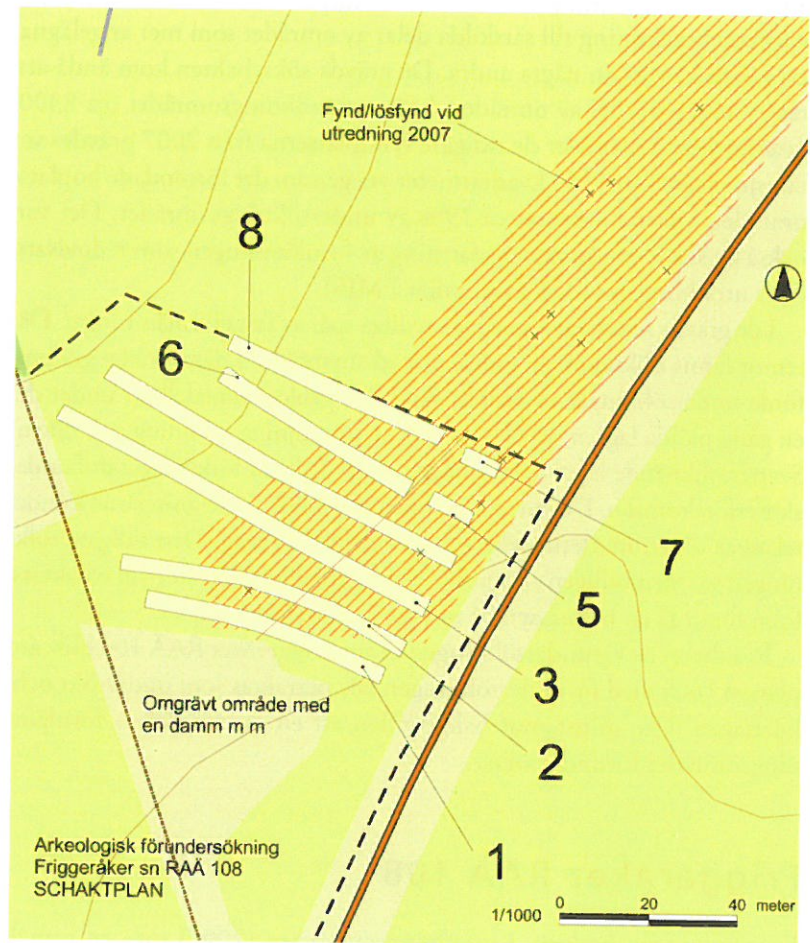
Resultatet av förundersökningen inom Friggeråker RAÄ 104 blev att platsen i och med förundersökningen bör betraktas som undersökt och borttagen, inte minst mot bakgrunden att en så stor del av fornlämningsområdet förundersökts.

Friggeråker RAÄ 108

Fornlämningen beskrivs i utredningsrapporten (2007) som en stenåldersboplatz inom ett drygt 280 x 60 m SSV-NNÖ stort område. I sin helhet ligger det väster om och utmed de högt belägna partierna i anslutning till väg 46. Platsen identifierades vid utredningen enbart genom ytinventering. Här fanns iakttagelser av ett rikligt flintmaterial. Vid utredningen växte höstraps på platsen men trots begränsade möjligheter för inventering hittades rikligt med flintfynd. De bestod bl a av en liten uppsättning flintsplinter, avslag en flintkärna samt en spånkrapa av flinta. De här lämningarna bedömdes då vara en fast fornlämning i form av ett boplatsområde. Lösfynden hittades i hög grad inom den del av området som inte förundersöktes 2011, då endast en begränsad del av fornlämningens södra del förundersöktes.

I det tillgängliga förundersökningsområdet (ca 10160 kvadratmeter) grävdes totalt 1587 kvadratmeter schakt (ca 16% av reell undersökningsyta). Boplatzen ligger inom fastigheten Friggeråker 23:1. I förfrågningsunderlaget hade förundersökningsområdet angivits till en omfattning som sträckte sig mot söder, in i fastigheten Friggeråker 24:10. I den senare lämnades inget medgivande till undersökning, vilket rent praktiskt sett bedömdes spela mindre roll, eftersom den delen saknade anslutning till Friggeråker 108. Förhållandet meddelades länsstyrelsen

Figur 5. Schaktplan för förundersökningen av Friggeråker RAÄ 108. Här grävdes schakten 1 - 8 motsvarande en yta om knappt 1600 kvm. Det rasterade området är det fornlämningsområde som sållats fram genom den arkeologiska utredningen.

i god tid innan förundersökningens genomförande. Enkelt uttryck kan man konstatera att om det skulle finnas fornlämningsspår i den södra delen av Friggeråker 23:1, och utanför fornlämningsområdet skulle det finnas anledning att överväga sökschaktning även här.

Den begränsade del av fornlämningen som berördes av undersökningen bestod av åkermark med svag till brant slänt mot väster. An mot gränsen mot Friggeråker 24:10, i södra delen av området fanns en grävd damm, vilket begränsade möjligheterna till grävning i den delen. Dammen förklarar varför schaktet längst i söder inte grävdes än mer söderut. I inga av de grävda schakten hittades några påtagliga, identifierbara, bevarade spår av fast fornlämnning. Plöjning i området syntes ha gått rätt ned i bottenmaterialet, vilket kan karaktäriseras som moränblandning med snabbt skiftande zoner av mjåla/lera, sand, grus, kalksten, skiffer etc.

Eftersom drygt hälften av det tillgängliga fornlämningsområdet för RAÄ 108 förundersöktes utan resultat föreslås att den nu undersökta delen utgår från det fornlämningsområde som föreslagits av lösfyndsutbredning vid den tidigare arkeologiska utredningen. Den del av RAÄ 108 som ligger norr om undersökningsområdet har inte berörts, och

Figur 6. Översiktsbilder från fältarbetet vid den södra delen av Friggeråker RAÄ 108. Schaktningarna började i stort sett vid sidan av vägen. Här kan man avisera att det finns en äldre elkabel (en sådan med tjärad isolering) i riktning mot byggnaderna inom fastigheten Friggeråker 24:10. Grävningen av sökschakt ledde inte till fynd av spår av bösättningslämningar: här finns bara morän.

innehållet inom den ytan är därmed okänd. Möjligen kan man kanske anta att det även här enbart rör sig om en "lösfyndsoplats".

Avslutning

Sett till målsättningarna har förundersökningarna bidragit till ett material för användning som planerings- och beslutsunderlag. Resultaten är att man inte kan förvänta sig några mer undersökningsvärda rester av bosättningar eller liknande lämning inom de nu förundersökta områdena. De områden som identifierades som boplatser (motsv.) vid den arkeologiska utredningen 2007 bestod i det ena om lämningar som hittades i sökschakt (Friggeråker RAÄ 104), i det andra om iakttagelser av småfynd i plöjd åkermark (Friggeråker RAÄ 108). Målsättningen att kunna presentera otvetydiga förhistoriska lämningar i och med förundersökningen kan dock med hänsyn till resultatet inte infrias. Till en del liknar de nu undersökta platserna flera av de boplatser inom Marjarpområdet som identifierats på tillräckligt goda kriterier, men som vid

Figur 7. Olika steg i arbetsprocessen mot kunskapsuppbyggnad och förbättrat planeringsunderlag. Utredningarna som nämndes inledningsvis är avklarade och deras resultat blev flera fornlämningsförekomster som tidigare inte var kända. Flera av dem har likt Friggeråker 104 och 108 förundersökts, utan resultat att man i planhänseende skall behöva räkna med fortsatta undersökningar. Enkelt uttryckt kan man säga att processerna stannat vid utropstecknet (förundersökningarna).

utökade grävningsarbeten visat sig vara dåligt bevarade eller så otydliga att de inte ansetts som särskilt informativa eller värdefulla ur kunskapsuppbyggnadsaspekt.

Vad det kan bero på är en öppen fråga. Det kan t ex vara så att eventuella boplatser är så sönderodlade att det enbart finns fragment av dem kvar utspridda i ytjorden. I det perspektivet blir svaret på förundersökningens fråga om vad som blev kvar under mark "inte särskilt mycket". Till en del kan problematiken jämföras med utredningsresultat inom det närliggande området kring Fåraberget/Tåstorp (se Berglund 2012).

Sammanfattningsvis rekommenderas inga fortsatta arkeologiska undersökningar inom de nu förundersökta områdena. I fornminnesregistret noteras sedan 2012-01-19 platsen Friggeråker RAÄ 104 som undersökt och borttagen. Här bör man notera att enbart en del av Friggeråker RAÄ 108 förundersökts. Den icke-undersökta delen av lämningen ligger följaktligen kvar som fast fornlämning, där omfattningen i FMIS uppdaterats per 2012-01-19.

Litteratur

Axelsson, T, Berglund, A, Åhman, A 2008 Marjarps industriområde Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland. Särskild utredning 2007. Västergötlands museum, Rapport 2008:1. Skara.

Berglund, A 2008 Arkeologisk förundersökning av fornlämning 102, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland. Västergötlands museum, Rapport 2008:04. Skara.

Berglund, A 2011 Arkeologi för Logistic Center Falköping Undersökning av Friggeråker sn RAÄ 116, Falköpings kommun, Västergötland 2009. VGM Rapport 2011:1.

Berglund, A 2012 Kring Fåraberget i Falköping Arkeologisk utredning 2011 inom DP Tåstorp – Fåraberget, Falköpings kommun, Västergötland 2009. VGM Rapport 2012:9.

Axelsson Tony & Strinnholm Anders 1995 Hjälmars rör: Historier kring en gånggrift. Om de senaste årens undersökningar av Falköping stad 3. Falbygden Nr 49:53-77.

Sjögren, K-G. 2003 "Mångfaldige uhrminnes gravfar..." Megalitgravar och samhälle.

I Västsverige. Gotarc series B. Gothenburg Archaeological Theseis 24, Coast to coast books no. 9.

Sjölin, M 2002 Boplatsundersökning i Marjarp raä nr 98, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland. Västergötlands museum, Rapport 2002:41. Skara.

Åhman, A 2009 Förundersökning av Friggeråker 112 i Falköpings kommun. Västergötlands museum, Rapport 2009:19. Skara.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut

431-1445-2011

Uppdragsgivare

Falköpings kommun

Kostnadsbärare

Falköpings kommun

Orsak till uppdraget

Detaljplanering, byggnation

Fastighet

Friggeråker 23:1, 25:8

Fornlämning

Friggeråker RAÄ 104 & 108

Socken

Friggeråker socken, Västergötland

Tidpunkt

2011-10-17 – 2011-10-20

Fältpersonal

A Berglund, Västergötlands museum

Maskin

P Solnén, Solnéns Gräv & Schakt

Arkivmaterial och fynd

Förvaring:

Västergötlands museum

Fynd:

- (inga fynd)

Rapporter 2011

2011:1	Anders Berglund	Arkeologi för Logistic Center Falköping. Undersökning av Friggeråker socken RAÄ 116, Falköpings kommun, Västergötland 2009
2011:2	Maria Norrman	Arkeologisk förundersökning av RAÄ Skövde 167/177 och 200, "Horsås trädgårdsstad", Skövde 5:85, Skövde kommun, Västergötland 2010
2011:3	Maria Norrman	Arkeologisk förundersökning av RAÄ Råda 101:1 i Råda socken, Råda Prästbol 1:15, Lidköpings kommun, Västergötland
2011:4	Catharina Henriksson	Kompletterande särskild arkeologisk utredning inför byggnation inom fastigheten Skövde 5:85 i Skövde socken, Skövde kommun
2011:5	Marita Sjölin	Boplatslämning från 1100-talet, Raä 47 i Råda socken, Lidköpings kommun. Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2009
2011:6	Marita Sjölin	Boplatslämning i Horsås. Fornlämning RAÄ 178 i Skövde socken, Skövde kommun, Västergötland. Arkeologisk förundersökning 2010
2011:7	Anders Berglund	Arkeologi på Heden – Arkeologisk undersökning av fornlämning 202 i Skövde socken & kommun, Västergötland
2011:8	Maria Vretemark	Osteologisk analys av djurben från kv Mästaren på Kvarnholmen i Kalmar, Småland
2011:9	Maria Vretemark	Osteologisk analys av benmaterial från kv. Intellectet, RAÄ 330 Valla, Linköping, Östergötland
2011:10	Ragnar Sigsjö	Arkeologisk provundersökning av Jarlehus borgruin 1982-83, fornlämning nr 1, Rackeby socken, Västergötland
2011:11	Marita Sjölin	Virkelsborg – fortsatt arkeologisk undersökning. Fornlämning RAÄ 34 i Västerbitterna socken, Vara kommun, Västergötland. Arkeologisk forskningsundersökning 2010
2011:12	Anders Berglund	Norra Ryd, Skövde kommun. Besiktning, inventering, utredning av arkeologi.
2011:13	Maria Vretemark	Osteologisk analys av djurben från kv Dovhjorten i Jönköping, Småland
2011:14	Maria Norrman	Inför etablering av fem nya vindkraftverk på fastigheterna Kymbo 9:1, Bäck 12:1 och Hångsdala 3:6 i Kymbo, Valstad och Hångsdala socknar, Tidaholms kommun, Västergötland. Arkeologisk utredning 2011.
2011:15	Maria Norrman	Komplettering av rapport 2010:28. Arkeologisk undersökning 2000 av fornlämning 52, Götene socken och kommun, Västergötland.
2011:16	Maria Norrman	Kulturhistorisk förstudie inför en planerad vindkraftspark, projekt Borgstena, Borgstena 8:1, Borgstena-Ingeshult 2:1, Nötögårde 1:1, Stockared 1:1 m.fl., Borås kommun.
2011:17	Anders Berglund	Gullspångsparken. Arkeologisk inventering av planerade vindkraftverk med tillfartsvägar, Gullspångs kommun, Västergötland.
2011:18	Maria Vretemark	Osteologisk analys av djurben från förundersökning i kv. Valnötsträdet 6 i Kalmar, Småland.
2011:19	Anders Berglund	Mosstorpsparken. Arkeologisk inventering av planerade vindkraftverk med tillfartsvägar, Gullspångs kommun, Västergötland
2011:20	Maria Norrman	Kulturhistorisk förstudie inför planerade vindkraftverk, projekt Sparresäter, Karlsfors 3:1, Sjöråsen 1:1 och Sparresäter 1:13, Skövde kommun
2011:21	Anders Berglund	Kinneskogen. Arkeologisk inventering av planerad vindkraftpark i Västra Kinneskogen, Mariestads kommun, Västergötland
2011:22	Anders Berglund	Arkeologisk inventering av planerad vindkraftpark Brevikshults häradsallmänning, Vårgårda kommun, Västergötland

Rapporter 2012

- 2012:1 Catharina Henriksson & Erik Holmström Kulturhistorisk utredning Varnhem 2011
- 2012:2 Anders Berglund Arkeologi i Horsås - Trädgårdsstaden 2011. Förundersökningar av RAÄ 119, 168, 173, 174, 179, 180 och 184, Skövde socken och kommun, Västergötland
- 2012:3 Catharina Henriksson Särskild arkeologisk utredning inför byggnation inom fastigheten/erna Våmb 30.241 och Hene 8.16 i Våmb & Norra Kyrketorp socken, Skövde kommun
- 2012:4 Catharina Henriksson Särskild arkeologisk utredning inför byggnation inom fastigheterna Källby 6:6 och 2:27, Källby socken, Götene kommun
- 2012:5 Maria Norrman Inför bergtäkt på fastigheterna Häberg 1:15, Skogen 1:5, Tengenesatorp 1:19 m fl, Grästorps kommun
- 2012:6 Maria Vretemark Osteologisk analys av djurben från kv. Bokbindaren i Linköping, Östergötland
- 2012:7 Maria Vretemark Osteologisk analys av djurben från Hulje 8:3, RAÄ 281 Mjölby socken, Östergötland
- 2012:8 Maria Norrman Hällkistan som inte fanns. Raä Häggesled 37:2, Häggesled socken, Lidköpings kommun. Arkeologisk förundersökning 2011
- 2012:9 Anders Berglund Kring Fåraberget i Falköping. Arkeologisk utredning 2011 inom DP Tåstorp-Fåraberget, Falköpings kommun, Västergötland
- 2012:10 Anders Berglund Spåren av ett litet gravfält. Undersökning av Ryd sn RAÄ 55, Skövde kommun, Västergötland
- 2012:11 Catharina Henriksson Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning av fornlämning Raä nr 17, Hjo stad, Hjo kommun
- 2012:12 Catharina Henriksson Arkeologisk förundersökning inför byggnation inom Källby Raä nr 94, Götene kommun
- 2012:13 Anders Berglund Mindre arkeologisk utredning inom fastigheten Råda 14:60, Råda socken, Lidköpings kommun, Västergötland
- 2012:14 Catharina Henriksson Arkeologisk förundersökning inför byggnation inom Raä nr 81, Norra Kyrketorp socken, Skövde kommun, Västergötland
- 2012:15 Catharina Henriksson & Erik Holmström Kulturhistorisk förstudie Brandstorp - Våmb 2012
- 2012:16 Anders Berglund Arkeologi vid Logistic Center. Arkeologiska förundersökningar av RAÄ 104 och 108, Friggeråker socken, Falköpings kommun, Västergötland